

På sporet af Mindretalslivet 2009-10

Udgivet af Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot
Redaktion: Peter Dragsbo
© Forfatterne og udgiver
ISBN: 978-87-87375-15-3
Lay-out og sats: Museum Sønderjylland
Tryk: P.E. Offset A/S
Trykt og udgivet med støtte fra EU-program Interreg IVa samt
Region Syddanmark, Sønderborg Kommune, Landtag Schleswig-Holstein
& Bundesrepublik Deutschland

Anna Buck, Lena Bonhoff, Ruth Clausen
& René Rasmussen

På sporet af MINDRETALSLIVET 2009-10

Projekt Mindretalsliv

Udgivet af Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot

Indhold

Forord	8
Nytår med satire og tilbageblik	13
”Danmark hør signalet, SP vinder valget”	13
Den tyske grænseforenings nytårsreception	13
Status og fremtidsudsigter	14
Et vigtigt valgresultat	15
Pirater og prinsesser i grænselandet	17
Spiderman slår til	17
Indtil tønden falder ned	17
Slå katten af tønden	18
Tysk Fasching og dansk Fastelavn	18
Bingo!	19
Mere ”pep” i de tyske fastelavnssange?	19
Den der søger, finder påskeæggene	21
Var påskeharen i Padborg?	21
Danske skolebøger og tyske sange	21
Chokoladeæg eller slikposer?	22
Farve æg med rødbeder og løgskaller	23
Påskeharer og påskekyllinger	24
Gækkebrev – en dansk tradition	25
Mindretallets ansigt	26
Vi-følelse ved Knivsbjergfesten	29
En regnfuld dag	29
En tradition fra preussisk tid	29
Regn og rock	30
Kultur og knivsbjergsang	30
Kransenedlægningen i Ehrenhain	31
Mørke skyer over årsmødet	32
Vi er også 100 %	32
Procession og demonstration	32
Årsmødernes historie	33
Friluftsmødet som protestmøde	34

Dansen om brønden	35
Neptun på Nørretorv	35
Afgørende skolehistorie	35
Danske studenterhuer i Sydslesvig	36
Et billede skaber historie	36
Hurlumhej på Flensborgs gader	38
Navne og sære symboler på huen	38
Tysk studentereksamen i Nordslesvig	39
Heksebrænding i grænselandet	40
Sankt Hans i Tønder	40
Pattegris til Sankt Hans	40
Stråhekse og fyrværkeri	41
Historien om Skt. Hans	41
Tale ved bålet mod onde dæmoner	42
Trøstepræmie: <i>Schultüte</i>	44
Et helt særligt kræmmerhus	44
En enestående dag	44
En 200 år gammel slik-tradition	44
Gammel tradition i nye klæder	45
Den tyske genforening – også i Danmark	47
En grænseoverskridende tradition	47
For tyve år siden	47
Tysk øl og vin fra Tyskland	48
Fra grundlæggelsesdagen til genforeningen	48
Trabi og VW: Symboler på udviklingen	49
Peter Plys og Barbie viser vejen	50
Med lanterner i skumringen	50
Tradition i forandring	50
Det største lanterneoptog i Sydslesvig	51
Lys til Martins ære	51
Gamle traditioner og nye skikke	52
Stearinlys viser vejen	53

En tysk dag i Danmark	54
Tyske spørgsmål	54
I mindretallets tegn	55
En dag med vekslende betydning	56
Præmier for ”Forbundsrepublikkens fødsel”	57
Vente på Lucia	58
Morgen, foran døren	58
Mosaik af mange traditioner	58
Lucia i mindretallet	59
En tradition på vej mod syd	60
En gammel solhvervsfest	60
Nu kan julen komme	61
Utypiske julefester	62
Sild eller pølser?	62
Nyopfundne traditioner	63
Tysk jul med æbleskiver og matador	63
Rød-hvide hjerter i stedet for en guirlande af Dannebrog	63
Julemærker for alle	64
The same Procedure as every Year	66
Rummelpotten på gaden	66
Rumle i grænselandet	66
Snickers og snaps som gaver	67
Rumle mod onde ånder	68
Rummelgængernes sange	68
Med 90-årsdagen og Dronningen ind i det nye år	69
Den klassiske rummelpotsang	69
Blå-gul identitet	71
Seler til Gerhard Schmidt	71
Sproget som mindretallenes grundlag	73
Grønlandske historier på dansk	73
Sprogforeningens rødder	73
Sproget som nøgle til kulturen	74
Sprog – grundlaget for et levedygtigt mindretal?	74
Sprogdebat	75
Europæisk organisation for mindretals- og regionalsprog	75
Et ufejlbarligt kendetegn?	76

Den ideelle sydslesviger	77
Smykker fra Faarhus	80
Problematiske vedhæng	80
Retsopgøret i dag	81
Knivsbjerg derhjemme	82
Omskiftelig historie	82
Et helt privat Knivsbjerg	83
Volkstrauertag på Knivsberg	84
Isted-mindedagen – med løve?	85
Isted-løvens rejser	85
Løvens flytning som hul gestus?	86
Efterskrift	87
Problematisk mindedag på Dybbøl	89
Et dansk erindringssted	90
Mindefesten bevarer Dybbøls arv	90
Protester fra flere sider	90
En vanskelig balanceakt	91
<i>Happy Birthday</i> i Sydslesvig	93
Negerboller, kagemand og rød-hvide flag	93
Kagemand	93
Sæbe med glimmer og danske børnesange	94
Hjemme i to sprog	94
Opskrift til Kagemand	94
Danske hotdogs med tyske pølser	95
En hue vækker opsigt	96
Hennings hue, 1962	96
Huespørgsmål	96
Matchende farver	97
Sprog og identiteter	98
Flersprogethed	98
Flydende sprogovergange	98
Kernetysk familie i Danmark	99
Uden dansk er vi ikke danske	100
Fordele af sprogkundskaber	100
Det uddøende blandingssprog ”Petuh”	101

Om modersmål og sprogblanding	102
Der var nogle plattyske, sønderjyske og tyske ord, vi altid blandede ind, som ”Puscher” for hjemmesko eller ”at dusche” i stedet for ”at tage brusebad”	102
Bei uns kommt kein Nikolaus, weil meine Mutter Dänisch spricht!	103
Problemet er, at sydslesvigsk ikke opfattes som dansk dialekt, men som dansk med tysk accent	103
Det vil gavne sprogbrugen i regionen meget, hvis vi bevidst fremmer brugen af vores egen dialekt	104
Grænseoverskridende dronning	105
Royal fødselsdag i København	105
Officielle flagdage – også for Sydslesvig	105
Forbindelsen til mindretallet – en gammel tradition i kongehuset	106
Royal fødselsdag i Sydslesvig	106
Gaver fra det tysk-danske grænseland	107
Et hjemmelavet royalt portræt	108
Margrethe og Henrik	108
Tætte bånd til kongehuset	108
Kongens fødselsdag	109
Regentportrætter.	109
Juletræet med sin pynt	110
Dannebrog på træet?	110
En lille stor skælm	111
En buket af traditioner	113
To om julen.	113
Historie på dåse	115
Euroschool – sprogmindretallenes festival	119
Tøj med erindringer	119
Kreativ kommunikation	120
Kulinariske fester i grænselandet	121
Julemad gør sjælen glad.	121
En gætteleg for fremmede	122
Julefrokost i danske firmaer.	122
En videnskab for sig	123

Levende Undervisning	124
En fortælling på Duborg	124
Elev-ambassadør på Duborg-Skolen	124
”Engang vil det ende med en stor miskmask ud af begge dele”	125
Blive bevidst om sin egen historie.	126
Viden om rødderne værner mindretallet.	126
Unge Slesvigere på politisk kursus	127
Junge SPitzen i valgkamp	127
SSVs ungdom ved sendemandsmødet	128
Medlemspleje og billardaftener	128
”Se, hvor vindene driver mig hen”.	129
Hjemme i Nordslesvig	130
Sydslesvigsk vælgerforening (SSV).	130
Bygge på ungdommen?	131
Efterskrift	133
Schleswigsche Partei (SP).	133
Lære sprog i paradiset	134
På perronen, 1949	134
To biller på en mærkelseddel.	135
Forventning til paradiset.	136
Formidling og organisation.	137
Forventningens glæde og vaskedag.	137
På ferierejse til Danmark.	138
Grænseforeningen.	138
Også i dag et intensivkursus i dansk kultur	139
En afsked med gensyn	139
Grænseløst partnerskab	140
Partnerskoler	140
At synge, grave og lege – i to kulturer.	141
Møder udenfor klasseværelserne	141
Teater for danskere og tyskere	142
Børnene på teatret.	142
Formidling af sprog med og uden ord.	142
Teater for alle	143
Isbjørnen rutsjer til Afrika!	144

Stort program i Det lille Teater	145
Aften med levende lys.	145
Sauerkraut og Rødkål	146
Syngende publikum	146
Tyske kvinder i Danmark	147
Derhjemme i Haus Mariaheim.	147
Aktiv hjemmefra.	148
Frauenbund med rødder i 1800-tallet	148
At møde venner gør isolationen mindre	149
Et par timers selskab og hygge	149
Sozialdienst Nordschleswig	149
Klubber for de ældre i Sydslesvig	151
I Sonja Lehfelddt-klubben	151
Bredt tilbud til ældre	152
Med hinanden og for hinanden	152
Så meget dansk som muligt og så lidt tysk som nødvendigt.	153
Til minde om en veninde	154
Gråstenæbler til en tysk roklub	155
Traditionsrig forening fra 1935.	155
Tysk klub med danske traditioner.	156
Et liv med foreningssport og mindretal	157
Mere end bare træner	157
Foreningsliv i dag og for 40 år siden	158
Forbindelse til mindretallet.	159

Danske FDF’ere i Sydslesvig har ikke vandskræk	160
Kristeligt livs- og menneskesyn.	160
Puslinger, tumlinger, pilte, væbnere.	161
Danske spejdere i Tyskland.	161
Lugten af frihed og natur	162
En verden af bogorme og læseheste	163
Læse, høre og låne	163
Del af et kulturarbejde	164
Bibliotekernes arkiv- og studieafdelinger	164
Ikke kun bøger	165
Sprogmedie og kontaktorgan	166
Sprogmedie for det tyske mindretal	166
Vanskelige første skridt	166
140 år som dansk avis i Tyskland	167
Konflikter gennem historien	168
Avisnyheder per radio	169
Doppeleiche og Schultüte – tyske museer i Danmark	170
Danevirke Museum	173
Forfatterne	175
Litteraturliste	177
Websites	180
Kilder	181

Forord

DRF Luftrettungs helikopter i Niebüll er grænseoverskridende i sin indsats. Foto: DRF Luftrettung.

Bogen På sporet af mindretalslivet henvender sig til alle, der er interesseret i livet i det dansk-tyske grænseland – ikke mindst til børn, unge og undervisningsinstitutioner. Gennem bogen får man nemlig et godt billede af, at ”det der med mindretal” ikke bare er noget med gamle mennesker, der synger fædrelandssange med nationalflag i knaphullet (det er det også, en gang imellem). Det er et sprudlende nutidsliv, hvor børn, unge, voksne og gamle lever et moderne liv – men til forskel fra de fleste tyskere og danskere i en unik, spændende og dynamisk-foranderlig blanding af sprog, kulturer og livsformer – samtidig med, at man som medlem af et mindretal er mere klar over sin egen identitet end de fleste i ”flertallene”.

På sporet af mindretalslivet er et af resulta-

terne af det fælles grænseoverskridende dansk-tyske projekt *Mindretalsliv / Minderheitenleben*. Projektet, der blev startet i 2009, havde som hovedmål at skabe konkret viden om de to nationale mindretal i grænselandet i nutiden og den nyeste fortid. I 2009-10 iværksatte projektet derfor tre projekter: et indsamlingsprojekt, et interviewprojekt og et dokumentationsprojekt. Indsamlingsprojektet, der blev udført af historiker René Rasmussen og museumsleder Ruth Clausen, har allerede afsat sig varige spor, idet det danske mindretals museum, *Danevirke Museum*, i vinteren 2010-11 kunne åbne en ny permanent udstilling om danskhedens historie i Sydslesvig fra 1920 til i dag – og det tyske mindretals museum *Deutsches Museum Nordschleswig* i Sønderborg / Sonderburg kunne i juni 2011 åbne dørene for nye udstillinger om tyskheden i Nordslesvig siden 1945. Interviewprojektet, der blev gennemført af journalist Flemming Nielsen, blev i december 2011 publiceret af de to mindretalsarkiver i form af bogen *Stemmer fra grænselandet / Stimmen aus dem Grenzland*.

Dokumentationsprojektet, der blev gennemført 2009-10 af hhv. etnolog Anna Buck og fotograf Roald Christesen, havde til formål at beskrive et år i grænselandet med fokus på mindretallenes fællesskaber i hverdag og fest – fra

Danske Årsmøder og Knivsbergtag over idrætsstævner og skoleafslutninger til hverdagsliv i foreninger og institutioner. Dette skete gennem både deltagerobservation, interviews og videooptagelser. Bogen *På sporet af mindretalslivet* består derfor af en lang række beretninger og billeder fra hverdag og fællesskab i de to mindretal anno 2009-10 – både fra dokumentationsprojektet v/ Anna Buck og fra indsamlingsprojektet v/ René Rasmussen og Ruth Clausen.

Sammen med deltagerobservationen tog fotograf Roald Christesen over 100 timer videooptagelser, der i dag opbevares på de to mindretalsarkiver. For at gøre bogen både mere levende, har vi ladet filmmaterialet bearbejde til en række små filmsekvenser på den vedlagte CD. Her kan man se nogle af de begivenheder, der også er omtalt i bogen – udvalgt både ud fra emnets betydning, men også ud fra materialets kvalitet og muligheden for at få en forståelig handling ud af dokumentationen. Bearbejdning-

gen er foretaget af lederen af pædagog og forlagsleder Hjalmar Jess, Sjælland, i samarbejde med projektets ledelse.

Der er en utrolig aktivitet i småt og stort i de to mindretal – det er jo forholdsvis små folkegrupper, der på én gang skal organisere livet fra fødsel til død og fastholde og udvikle traditioner, fællesskaber og identiteter. Derfor er der naturligvis mange begivenheder og fællesskaber, som ikke er kommet med – men vi håber, bog og CD alligevel giver et alsidigt og levende billede af, hvordan livet former sig for menneskene i de nationale mindretal i dag, kombineret med en masse oplysninger om den historiske baggrund for traditioner og institutioner. Jeg skal her takke alle medvirkende bag bogen, projektets styregruppe og hovedsponsorer på det hjerteligste!

Peter Dragsbo
projektleder

Projekt Mindretalsliv / Minderheitenleben er et samarbejdsprojekt med deltagelse af SSF – Sydslesvigsk Forening (det danske mindretals hovedorganisation), BDN – Bund Deutscher Nordschleswiger (det tyske mindretals hovedorganisation), Deutsches Museum Nordschleswig, Danevirke Museet, Archiv- und Forschungsstelle der Deutschen Volksgruppe, Det Danske Centralbibliotek – Arkiv- og Studieforskningsafdelingen samt Kulturstiftung Schleswig-Flensburg og Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot (der står som projektledelse). Projektet er støttet af EU's INTERREG IVA – program samt af Forbundsrepublikken Tyskland, Landdagen for Schleswig-Holstein, Region Syddanmark og Sønderborg Kommune.

Den nye udstilling om danskheden i Syd-slesvig, som åbnede 1.4.2011, var det første store resultat af Projekt Mindretalsliv / Minderheitenleben. Sammen med de nye udstillinger, som åbnede i juni 2011 på Deutsches Museum Nordschleswig er mindretallenes kultur og historie nu for første gang synligt og permanent til stede i det sønderjysk-slesvigske museums-landskab. Foto: René Rasmussen.

Et år i grænselandet

Nytår med satire og tilbageblik

”Danmark hør signalet, SP vinder valget”

Med teaterstykket ”*Nach dem Wahl ist vor dem Qual*” (Efter valget kommer det svære) optrådte den nordslesvigske kabaretgruppe *Heimatmuseum* en lørdag i januar 2010 i næsten tre timer med en kabaret, der bestod af satiriske stykker om det tyske mindretal i Danmark. De syv dilettantskuespillere stammede alle fra det tyske mindretal, og det gjorde også størstedelen af gæsterne. Satiren gjaldt først og fremmest kommunalvalget i Nordslesvig i november 2009, hvor Slesvigsk Parti havde haft stor succes og opnået repræsentation i alle fire sønderjyske kommunalbestyrelser. Et af sloganerne i valgkampen var da også: *Dänemark, hört das Signal / SP gewinnt die Wahl.*

Kabaretten afsluttede det tyske mindretals organisation, *Bund Deutscher Nordschleswigers* (BDN) nytårsmøde i Sankelmark. Mødet var tre dage før blevet indledt med en nytårsreception hos *Deutscher Grenzverein* på *Nordsee-Akademie* Leck.”Vi har ingen så store faciliteter i Nordslesvig. Derfor holdes konferencen på grænseforeningens højskole (*Bildungsstätte*). Derudover viser vi derigennem vores tætte forbindelse til grænseforeningen“, forklarer BDNs kulturkonsulent Uffe Iwersen. Han er ansat hos BDN og *Deutscher Schul- und Sprachverein*. I

flere år har den 28-årige Uffe Iwersen arbejdet som frivillig for mindretallet, og han har flere gange deltaget i grænseforeningens nytårsreception og den følgende BDN-konference i Sydslesvig.

Den tyske grænseforenings nytårsreception

Den første aften i det flere dage lange nytårsmøde blev indledt med en officiel velkomst ved den tyske grænseforenings formand, Jörg-Diet-

Bund Deutscher Nordschleswigers nytårsmøde på Nordsøakademiet i Leck i januar startede med en nytårsvelkomst fra Deutscher Grenzverein. »Dermed viser vi vores tætte forbindelse til foreningen«, sagde BDNs kulturkonsulent Uffe Iwersen.

Foto: Roald Christesen.

Ved BDNs nytårsmøde mødtes medlemmer og venner af det tyske mindretal. Der blev set tilbage på året, der gik, drøftet fremtidsperspektiver og holdt taler. Men især samtaler og den uformelle udveksling af synspunkter vigtig. Foto: Roald Christesen.

rich Kamischke, hvor han så tilbage på grænseforeningens succeser i formidlingsarbejdet. I det forløbne år havde den tyske ambassadør i København, Dr. Johann Jessen, bl.a. holdt en tale om "Naboer og andre bekymringer", som både havde handlet om slaget ved Dybbøl i 1864 og om aktuelle historier fra det dansk-tyske politiske samarbejde. Som en styrkelse af samarbejdet mellem de to lande havde ambassadøren foreslået en cykeltur langs med den tysk-danske grænse med politikere fra begge lande. Derefter havde BDN-formanden, Hinrich Jürgensen, takket grænseforeningen som vært for invitationen. Mellem talerne spillede musikgruppen *Die mit dem Hut* irske folkesange, og kalkun i karry, italienske *antipasti* og Bommerlunder-snaps havde afrundet aftenen på *Nordsee-Akademie* i Læk. Bagefter var delta-

gerne med busserne blevet kørt tilbage til *Akademie Sankelmark*.

Status og fremtidsudsigter

Nytårsmødet i Sankelmark begyndte fredag allerede klokken 9. Mens sneen faldt udenfor og flagene foran bygningen blafrede i den iskolde vind, åbnede Hinrich Jürgensen konferencen. Han hilste på de ca. 150 tilstedeværende nordslesvigere og gæster fra *Deutscher Grenzverein* og fortalte om 2009, som bl.a. var begyndt med, at BDN fik en ny generalsekretær. Uwe Jessen havde afløst sin forgænger, Peter Iwer Johannsen, efter hans næsten 37 år i jobbet. Efter formandens tale fulgte flere andre indlæg, for eksempel ved et CDU-medlem i den tyske forbundsdag i Berlin, Ingbert Liebing, om Tysklands politiske situation og mindretalspolitikken i Europa. Og her blev der talt lige så meget om det dansk-tyske samarbejde som om fremtidens mindretal. Efter en middagspause fortalte historikeren Tom Buk-Swienty om sin nye bog om krigen i 1864, "Slagtebænk Dybbøl". Formanden for BDNs Kulturudvalg, Monika Bucka-Lassen, afsluttede dagen med en introduktion til fotoudstillingen "Motive fra Nordslesvig". Mindretallets ungdomsorganisation, *Junge SPitzen*, indledte den hyggelige del af aftenen med musik og sange fra det tyske mindretals blå sangbog. "Ved sådan et møde samles alle det tyske mindretals medlemmer og venner. Der udveksles tilbageblik og udblik, temaer bliver drøftet og taler bliver holdt. Men især samtalerne og den uformelle udveksling mellem deltagerne er vigtig", forklarer Uffe Iwersen om arrangementets betydning.

Et vigtigt valgresultat

Om morgenen på nytårsmødets følgende og sidste dag indledte det socialdemokratiske folketingsmedlem, Benny Engelbrecht, sit foredrag på dansk om dansk politik ved årsskiftet. Efter en kaffepause fortsatte programmet videre med en beretning fra projekt-lederen fra "Fonden *Femern Belt Development*" om Femern Bælt-forbindelsen som "fremtidens bro". Derefter fulgte en lækker frokost, og om eftermiddagen handlede det om Slesvigsk Parti. Blandt andet talte partiets formand, Gerhard Mammen, BDNs kommunikationschef og valgkampleder, Harro Hallmann, to byrådsmedlemmer samt en spidskandidat om Slesvigsk Partis succes ved kommunevalget 2009. Indlægsholderne gennemgik valget i de enkelte kommuner, imens lytterne klappede begejstret over de enkelte resultater. Talerne var enige om, at "dette valg var et trendskifte for os". Efter faldende stemmetal ved de sidste valg lykkedes det nu at øge stemmetallet med 22 procent! Efter en kaffe- og kagepause fulgte en status for Slesvigsk Parti ved partiets sekretær, Gösta Toft. Præcis klokken 18 sluttede talsmanden sit indlæg og inviterede derefter til aftenbuffeten, der bestod af laks i forskellige marinader, stegte kartofler og *Leberkäse*. Maden var inkluderet i mødeprisen, men drikkevarerne betalte deltagerne selv.

Ved den efterfølgende kabaret blev de sidste kræfter og smilemusklerne som nævnt brugt. Ord som "Jeg har født et barn for mindretallet" og "Ungdommen til magten" klang fra scenen til de cirka 250 tilhørere. Offer for satiren blev blandt andet den ikke tilstedeværende Siegfried

Den tyske grænseforening

Deutscher Grenzverein blev grundlagt i Sønderborg 1919 som velfærds- og skoleforening for tyskheden i Nordslesvig. Efter flytningen af den tysk-danske grænse efter folkeafstemningerne i 1920 så foreningsmedlemmerne deres opgave i at bevare det tyske skole- og kulturliv og at hjælpe mindretallet med at bevare dets tyske identitet. Med mindretallets voksende selvstændighed i 1930'erne blev grænseforeningens arbejde i stigen-de grad fokuseret på voksenuddannelsen og biblioteksvæsenet i Sydslesvig som tysk-nationalt modspil til det danske mindretals arbejde. Dette arbejde stoppede med 2. Verdenskrig. Efter krigen blev foreningen gendannet i Flensborg.

I dag arrangerer grænseforeningens medlemmer videreuddannelse, informationsmøder og andre møder på *Akademie Sankelmark* i Oeversee, *Nordsee-Akademie Leck* og på den internationale *Jugendhof Scheersberg* på Angel sydøst for Flensborg. Her prøver foreningen at fremme forståelsen og tilliden mellem mennesker i grænselandet, men den arbejder også på udvekslingen mellem den skandinavisk-baltiske kulturkreds og Mellemeuropa og understøtter unge og voksne ståsted i deres sociale, kulturelle og politiske omverden.

Ved slutningen af BDNs nytårsmøde talte Gerhard Mammen, formand for Schleswigsche Partei (SP) BDNs kommunikationschef og kampagneleder, Harro Hallmann, to kommunale formænd samt en spidskandidat om det tyske partis succes i Nordslesvig ved kommunalvalget 2009. Foto: Roald Christesen

Matlok, chefredaktør for den tyske avis i Danmark, *Der Nordschleswiger*, BDNs generalsekretær Uwe Jessen og Gösta Toft. Begge lo over

den skarptungede karikatur af deres mindretal – selv om virkeligheden slet ikke var så fjern fra satiren.

Anna Buck

Pirater og prinsesser i grænselandet

Spiderman slår til

Langsomt nærmer den lille pirat sig tønden. Han kigger på den, så løfter han sin kølle og slår den med fuld kraft mod tønden. Da staverne ikke bevæger sig overhovedet, ser han skuffet på sine klassekammerater, som står bag ham i to lange rækker. Så giver han træpinden videre. En elev, udklædt som prinsesse, griber chancen for at blive kattedronning. Forgæves. Så det er *Spidermans* tur, og da han slår til tønden, går den i stykker. Bunden falder ud, og ned ramler utallige malede papirposer fyldt med slik. Efter at poserne er fordelt blandt børnene i *Deutsche Schule* i Haderslev, bliver den unge superhelt kronet til kattekonge af en af lærerne. Legen ”slå katten af tønden” er højdepunktet i fastelavnsfesten i den tyske skole, som traditionelt holdes sidste dag, før vinterferien i Danmark begynder. Men også i de danske institutioner nord og syd for den dansk-tyske grænse slår man katten af tønden.

Indtil tønden falder ned

Med hotdogs, citronkage og negerboller i maven slår de 17 børn i den sydligste danske skole i Tyskland, Vestermølle-Skolen ved Tønning, også til tønden. På to rækker står de små cowboys, cheerleaders og *Biene Maja* fra første

til fjerde klasse parate foran to tønder. Under sejrsskrig og med et højt brag falder den første tønde ned efter en god halv time. Masser af chokolade og slik i glitrende cellofanpapir falder ned sammen med en lille sort kat lavet af strygeperler. ”Efter legen kan kattekongen eller -dronningen tage katten med hjem,” siger klasselederen, Gitte Hougaard-Werner, som i år er udklædt som lakridspose og er pakket ind i cellofan fra top til tå. Hun er en af de to lærere på grundskolen og underviser de fire klasser, som

Den danske skole i Vestermølle fejrer fastelavn med den traditionelle »slå katten af tønden« på fastelavnsmandag. I den malede tønde er der ikke kun slik, men også en legetøjskat. Foto: Roald Christesen.

Ved fastelavnsbingoet sidder næsten 150 boksere, klovne og feer sammen ved lange borde i gymnastiksalen i Deutsche Schule Hadersleben og lytter ivrigt til oplæsningen af bingo-numrene. Foto: Roald Christesen.

delers et fælles klasseværelse, i tysk, dansk, matematik og kunst. Hun og Andreas, den anden lærer, fyldte tønderne dagen før og dekorerede klasserummet og det lille opholdsrum ved siden af med balloner og guirlander.

Slå katten af tønden

Den danske skole fejrer traditionelt sin fastelavnsfest på fastelavnsdag, på tysk *Rosenmontag*. Ugerne før har skolens to lærere forklaret klasserne festens betydning som frugtbarhedsfest og dens opståen i middelalderen som starten på den religiøse fastetid før påske. De forklarer også, at legen ”slå katten af tønden”, som især er populær i Danmark, tidligere var et slags rituelt kattermord; indtil for omkring 100 år siden var det ikke en legetøjskat, men et rigtigt dyr i tønden. Når den gik i stykker, havde katten, som var et symbol på det onde, chancen til at løbe

væk – hvis den ikke var død under legen. Men ofte blev dyrene begravet levende. Man antager, at denne skik kom til Danmark i det 16. århundrede med de hollandske indvandrere til Amager ved København, hvor fastelavn stadig er årets store fest. Ønsket om beskyttelsen mod det onde hang måske sammen med, at fastelavn fejres på den årstid, hvor man tidligere forberedte den livsvigtige såning. Først mod slutningen af det 19. århundrede blev det, påvirket af dyreværnsaktivister, mere og mere almindeligt at tage en død kat eller et figur i stedet for levende dyr. Nu er der stort set kun chokolade og slik i tønden. Det eneste, der minder om de oprindelige skikke, er kattedyrene af plastik, som nogle lærere lægger med i tønden, og kroningen af legens vinder som kattekonge.

Tysk Fasching og dansk Fastelavn

Også den tyske nordslesviger, Ronja, fra tredje

Den populære fastelavnslæg ”Slå katten af tønden” var tidligere en form for rituelt kattermord: For ikke mere end 100 år var det ikke en legetøjskat, som faldt ud af tønden, men en ægte, for det meste død sort kat. Foto: Roald Christesen.

klasse i *Deutsche Schule* i Haderslev ved, hvorfor folk slår katten af tønden. ”Vor lærer Kim har fortalt historier om det”, siger skolepigen, der er udklædt som jæger, på tysk med dansk accent. Ud over ”slå katten af tønden” leger børnene på de tyske og danske skoler flere andre lege til fastelavn, f.eks. limbodans, stoledans og frugtsalat, hvor deltagerne sidder i en kreds – hver med en frugt. Én står i midten og nævner en frugt. Børnene med dén frugt skal så rejse sig og finde en ny plads – og den, som ikke finder en ny plads, må ind i midten. Ved slutningen af festen på den danske skole i Vestermølle vælger børnene det bedste kostume: I 2010 var det pigen med *Biene Maja*-kostumet, der vandt.

Bingo!

I Haderslevs tyske skole blev der ikke givet nogen præmie for det bedste kostume, men til gengæld fik vinderen af den tyske skoles traditionelle bingospil i gymnastiksalen én. Bingospillet afholdes normalt på den sidste skoledag før juleferien. Denne gang forhindrede en snestorm det, så spillet blev lagt på fastelavnsdagen i stedet. ”35, 18, 7”, råber en pige fra niende klasse på tysk gennem hallen og gentager numrene på dansk. Pigen sidder sammen med nogle klassekammerater ved et bord, som står vinkelret på to lange bordrækker. Foran opråberen sidder næsten 150 boksere, klovner og feer og venter spændt på at høre de næste bingotal. „ ... 3, 12“. ”Bingo”, råber en dreng, som er udklædt som Harry Potter, pludselig gennem hele hallen. En elev fra den sidste række kontrollerer numrene, før han lykønsker sin skolekammerat. Så fortsætter legen, og heksene, troldmændene

og superheltene fra det tyske mindretal i Danmark venter endnu en gang på numrene. Mens legene på den tyske skole i Haderslev bliver forklaret på tysk, forklares de på den danske skole i Vestermølle på dansk. Men undervejs skifter børnene på begge skoler, som kommer fra både tysksprogede, dansksprogede og flersprogede familier, om til deres førstesprog.

Mere ”pep” i de tyske fastelavnssange?

Lige så blandet børnenes sprog er, lige så blandet er også dansemusikken og sangene på de to mindretalsskoler. ”Sidste år spillede vi en masse tyske fastelavnssange fra min gamle hjemstavn, København”, fortæller Irmgard Kamp-Schmidt fra den tyske skole i Haderslev. ”Men vi har også sunget danske sange,” siger den fødte rhinlænder, som for 22 år siden sammen med sin mand flyttede til Nordslesvig. I dag lever de i Flens-

At ”slå katten af tønden” er højdepunktet på fastelavnsfesten ved den tyske skole, som traditionelt afholdes på den sidste dag før vinterferien i Danmark. Men også i de danske faciliteter nord og syd for den dansk-tyske grænse afholder man den kendte tøndeleg. Foto: Roald Christesen.

Med hotdogs, citronkage og chokolade-skumfiduser i maven fejrer de 17 børn i den sydligste danske skole i Tyskland fastelavn sammen med deres to lærere. Foto: Roald Christesen.

borg, og hendes mand arbejder på en dansk skole i Tyskland. Også på den danske skole i Vestermølle synges tyske og danske børne- og fastelavnssange. ”Jeg synes at der er mere *Pepp* i de tyske fastelavnssange”, siger Gitte Hougaard-Werner, der som barn kom fra Danmark til Sydslesvig med sin familie, og som i dag er engageret i det danske mindretal som næstformand for mindretallets organisation, Sydslesvigsk Forening (SSF). ”Desuden er børnenes liv jo præget på både tysk og dansk. Med sange fra begge kulturer viser vi, at de ikke behøver at vælge mellem kulturerne, og at den ene eller den anden ikke er den bedste”. En sang, som i hvert fald ikke må mangle på begge skoler til fastelavn, er den danske sang ”Fastelavn er mit navn, boller vil jeg have! Hvis jeg ingen boller får, så laver jeg ballade”. Danske børn synger den, mens de fastelavnsmandag går rundt fra hus til hus med en lille sæk og beder om slik

eller lidt lommepenge. Eleverne på den tyske skole i Haderslev og på den danske skole i Vestermølle synger kun sangen, når de er alene; men slik, vingummi og chokolade får de alligevel ved dørene.

Anna Buck / Lena Bonhoff

I det fint pyntede klasselokale, som eleverne fra første til fjerde klasse i den danske skole i Vestermølle deler med hinanden, bliver der spillet og sunget til fastelavn. Foto: Roald Christesen.

Den der søger, finder påskeæggene

Var påskeharen i Padborg?

At lede efter påskeæg hører ligesom farvning af hårdkogte æg eller bemaling af udpustede hønseæg i forskellige farver med til påsken for mange tyske og danske familier i grænselandet. Den over 300 år gamle skik med at finde æg i haven eller i huset er et af højdepunkterne for familierne i påsketiden. Også i nogle tyske og danske børnehaver, fritidshjem og skoler på begge sider af grænsen, som for eksempel i *Deutsche Schule Pattburg*, jagter man påskeæggene – ofte på den sidste skoledag før påskeferien. Mens det i det 17. århundrede var ægte æg, er det dog i dag oftere æg af chokolade.

Danske skolebøger og tyske sange

Indtil skoleklokken ringer efter anden time fredag før ferien, skal eleverne på den tyske privatskole i Padborg være tålmodige. Når klokken ringer, samler de omtrent 70 børn fra forskole til sjette klasse sig i fællesrummet, hvor de synger tyske forårssange, som „*Ich wollt, ich wäre ein Huhn*“ og „*Ich lieb den Frühling*“, sammen med deres lærer. Ikke alle elever kender de tyske sange, men efter en tid synger alle med på omkvædet. ”Vores elever stammer fra danske, tyske eller blandede familier. Nogle taler derfor kun tysk eller kun dansk, men de lærer frem-

medsproget hurtigt og skifter på et tidspunkt hurtigt mellem sprogene. At synge med på de tyske sange hjælper med til det”, siger Kerstin Schröder, som er klasselærer for femte klasse. Flensborgeren hører til det danske mindretal i Tyskland og lærte allerede det danske sprog i skolen, men med sine kolleger taler hun tysk. Selv om hele undervisningen er på tysk, bruger lærerne delvist danske skolebøger for at overholde de officielle danske læseplaner. Således foregår matematiktimerne mundtligt på tysk, men opgaverne står på dansk i bøgerne. ”Især de naturvidenskabelige fagbegreb lærer vi eleverne på begge sprog, for at de senere ikke får

Løssluppet stormer børnene fra Deutsche Schule i Padborg ud i skoven og leder efter de gemte slikposer. Farverige indpakkede kaniner, æg lavet af chokolade og vingummi bliver senere delt, indtil alle børn er glade. Foto: Roald Christesen

problemer i de videregående uddannelser”, forklarer skolelederen Susanne Haupt. Mange elever går efter deres eksamen i syvende og sidste klasse på den tyske privatskole videre i en anden tysk skole. Efter niende klasse fortsætter mange unge på det tyske gymnasium for Nordslesvig i Aabenraa. Kun få skifter til en dansk skole.

Chokoladeæg eller slikposer?

Mens de små venter spændt på, at sangundervisningen er færdig, gemmer skolens lærer allerede slikposerne under blade og bag træer i den nærliggende skov. ”Efter at vi engang gemte enkelte æg, og det var endt i kaos, er vi gået over til kun at gemme hele poser”, forklarer Susanne Haupt. Solen står allerede højt på himlen, da børnene efter sangen endelig slippes ud i det fri. Glade stormer de ind i lunden og leder efter poserne. Tyggegummier, farverigt indpakkeharer, æg af chokolade og vingummier bliver byttet, indtil hvert barn er tilfreds. Eleverne ved den tyske skole ved udmærket, at lærerne gem-

I nogle børnehaver, fritidshjem eller skoler i det tyske og det danske mindretal leder man efter påskeharens æg i påsketiden. Også eleverne i Deutsche Schule i Padborg leder efter chokoladeæg i skoven på den sidste skoledag før påskeferien. Foto: Roald Christesen.

At farve eller pynte hønseæg er en udbredt tradition, som opstod i Tyskland i 1500-tallet. Også i danske familier i Danmark og Sydslesvig maler især de yngste i familien udpustede æg. Bagefter bliver de hængt på grenene på træer i haven, som det i det senere år er blevet skik i Tyskland. Foto: Ruth Clausen.

mer de fyldte poser. Men hvor skikken med at finde æg overhovedet stammer fra, og hvorfor egentlig lærerne – og efter sigende også harer – gemmer i påskerederne, har børnene intet svar! Og om de finder æg eller chokoladeharer og

vingummier, er også lige meget for dem – bare udbyttet er farverigt og smager godt.

Da den store gruppe efter knap en time vender tilbage til skolen, venter nogle forældre og chaufførerne på de små skolebusser allerede på parkeringspladsen. ”God ferie”, lyder det overalt. Så smækker bildørene. Da kommunerne og friskolerne selv bestemmer, hvor lang tid deres ferie varer, lukkes dørene på den tyske skole i Padborg ligesom på nogle danske skoler i to uger; andre holder derimod kun en uges påskeferie.

Anna Buck / Lena Bonhoff

Farve æg med rødbeder og løgskaller

At farve eller bemale hønseæg med forskellige farver og mønstre i påsketiden er en vidt udbredt tradition, som opstod i Tyskland i 1500-tallet. Også i danske hjem i Danmark og Sydslesvig maler især familiens mindste udpustede æg med farver og pensler. Andre maler på hårdkogte æg, som enten kan spises senere eller leges med. I gamle dage blev de brune og hvide æg farvet med naturfarver, som for eksempel afkog af løgskaller, som farver æggene brune. Man kunne også tilsatte rødbede, kamilleblomster, blåbær, eller brændenælde til kogevandet eller farve æggene med farvesplinter for at få røde, gule, grønne eller blå schatteringer. Siden anden halvdel af 1800-tallet har man kunnet købe kemiske farver, men i dag går nogle familier igen over til naturfarverne. Ofte bliver æggene pustet ud og bagefter pyntet med tegn og forskellige kristne symboler, der forbindes med påskefesten. Teknikken, der især er forfinet i Østeuropa, kan variere fra toning med vandfarver over olie- og voks-maleri til kostbare ornamenter i guld eller sølv.

At det er lærerne, der har gemt de fyldte påskeæg, er eleverne i den tyske skole godt klar over. Men det betyder ikke meget - det vigtigste er, at bolsjerne er kulørte og velsmagende. Foto: Roald Christesen.

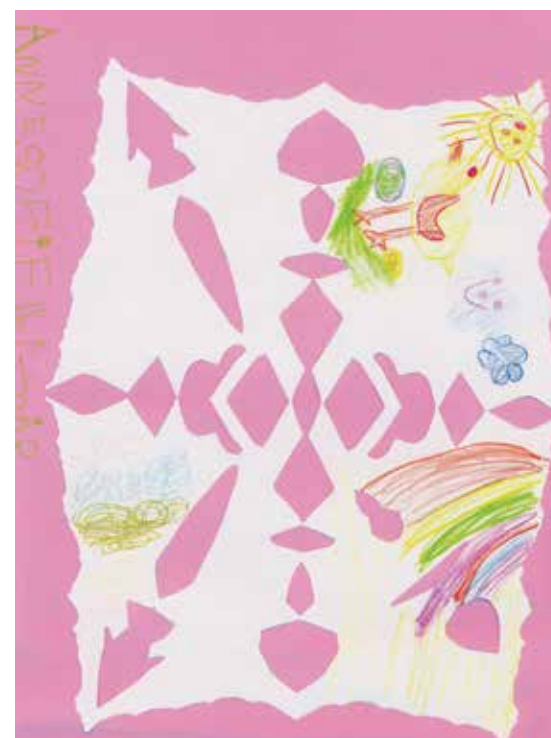
Påskeharer og påskeyllinger

Skikken med at finde påskeæg, som påskeharen har lagt, kendes over hele Tykland – og i Danmark også i Nordslesvig, på de sydfynske øer samt i familier med tysk eller jødisk baggrund. ”Meister Lampe”, som påskeharen også hedder i Tyskland, findes i mange former, fra chokolade-harer til fine små Erzgebirge-figurer – men haren er også på vej ind i Danmark, formentlig snarere via USA end fra Tyskland. I resten af Danmark er det ikke påskeharen, men påskeyllingen, der står i centrum – og især på Sjælland er det gammel skik at trille påskeæg nedover en bakke i naturen. I de senere år er der sydfra indvandret en ny skik med at hænge påskeæg, enten egne æg eller købte af plastic, på grenene af træer i forhaven. Den er efterhånden nået til den dansk-tyske grænse – men er også på vej ind i Danmark.

Gækkebrev – en dansk tradition

Gækkebrevet (gække = drille) er et dansk fænomen og en videreudvikling af 1600-tallets bindebrev med indviklede ordgæder, som man skulle løse for at blive ”fri”. I dag er skikken stadigvæk populær hos eleverne i de danske og tyske skoler i Danmark; dog er den ikke så velkendt i de danske skoler i Sydslesvig. Men skikken med at gække har ikke altid været børnenes. De første gækkebreve kan dateres tilbage til 1700-tallet, hvor de var en sød måde, som forelskede unge mennesker kunne vise deres følelser på.

Gækkebrevet sender man få dage før påske til en ven eller et familiemedlem. Ofte er brev-papiret farvet og kanterne skåret i forskellige mønstre. På papiret står et vers og afsenderens navn er angivet med f.eks. prikker. Modtageren skal så i løbet af påsken finde ud af, hvem der er afsenderen. Finder han ikke ud af det, er han narren, altså en gæk. Lykkes det for modtageren at gætte afsenderen, er det denne, som er gæk. Så sendes et brev tilbage, hvor der står: ”Gæk, gæk, gæk, du skylder mig et påskeæg”. Gækken skal så betale, enten ved at kysse sig fri eller ved at give et chokoladepåskeæg.

Et dekoreret stykke papir som gækkebrev. Modtageren af brevet skal gætte afsenderen inden påske. Når han det ikke, han er en nar, altså en gæk. Hvis det lykkes for ham, er afsenderen en nar. Foto: Flensborg Avis.

Gækkebrevet i Danmark kan dateres tilbage til 1700-tallet, da det var en charmerende måde for forelskede til at vise hinanden deres følelser. I dag er denne skik populær blandt eleverne i de små klasser både i danske og tyske skoler i Danmark og de danske skoler i Tyskland. For betalingen er et påskeæg. Foto: Flensborg Avis.

Mindretallets ansigt

I en by med næsten 200 hvide telte viste foreninger og institutioner fra Slesvig-Holsten deres ansigt og tilbød forskellige aktiviteter og et showprogram til alle besøgende. Også det danske mindretal informerede deltagerne i Schleswig-Holstein-Tag om dets arbejde. Foto: Roald Christesen.

På en mark ved Rendsburg stod i foråret 2010 en by af næsten 200 hvide telte. Det var den årlige *Schleswig-Holstein-Tag*, hvor foreninger og institutioner fra Slesvig-Holsten præsenterede sig selv og bød på forskellige aktiviteter og underholdning for de besøgende. Tusindvis af gæster ved den 23. *Schleswig-Holstein-Tag* kunne besøge otte *Thema-Meilen* og her stifte bekendtskab med alt fra kultur og kirke

over miljø til sundheds- og socialarbejde. Man kunne også lære de forskellige foreninger, organisationer og initiativer at kende og høre om deres opgaver og frivillige arbejde. Også det tyske og danske mindretal var repræsenteret ved den tre dage lange fest i byen mellem Ejderen og Nord-Ostsee-Kanal. I det følgende fortæller to deltagere om, hvorfor og hvordan de deltog i arrangementet: Harro Hallmann fra det ty-

ske mindretal, kommunikationschef for BDN, og Flemming Meyer fra det danske mindretal, lærer og landdagsmedlem for den Sydslesvigske Vælgerforening (SSW), det danske parti i Slesvig-Holsten.

Spørger: I er begge aktive i henholdsvis det danske og det tyske mindretal. Hvad laver I der?

Flemming Meyer: Siden min studietid har jeg været aktivt medlem af SSW, i Sydslesvigsk Forening (SSF) og i Ungdomsforeningen i Hanved. For eksempel er jeg valgt som landsformand for SSW.

Harro Hallmann: Som kommunikationsmedarbejder ved BDN har jeg siden 2004 blandt andet organiseret vores præsentation ved *Schles-*

wig-Holstein-Tag, som går tilbage til et initiativ, som landsregeringen i Kiel tog i 1978, og første gang fandt sted i Flensborg.

Sp: Hvad har mindretallene i det tysk-danske grænseland at gøre med SH-Tag?

Harro Hallmann: En af hovedopgaverne for *Schleswig-Holsteinischer Heimatbund* (SHHB), der planlægger SH-Tag, er at pleje kontakten til mindretallene. Derfor deltager vi.

Sp: Hvornår begyndte mindretallene at deltage ved SH-Tag og hvorfor?

Flemming Meyer: Hvornår vi begyndte, ved jeg helt ærligt ikke; jeg har først deltaget fra 2002. Grunden til vores deltagelse er, at vi er

Omtrent 300.000 besøgende på Schleswig-Holstein-Tag i Rendsburg kunne få meget at vide om kultur, kirke, miljø, sundhed og socialt arbejde hos de 200 deltagende foreninger, institutioner og initiativer. Det tyske mindretals teltet bød på indblik i folkegruppens virke og opbygning. Foto: Roald Christesen.

en del af dette samfund, og vi skal ved sådan en lejlighed vise det. SSF og de Sydslesvigs Danske Ungdomsforeninger (SDU) var ansvarlige for planlægningen og opbygningen af vort telt

Harro Hallmann: Det kan jeg slet ikke sige sådan rigtigt, men i hvert fald har vi gjort det i mange år. Det er vigtigt at pleje forbindelsen til forbundslandet Slesvig-Holsten; det er godt for vores almene kontaktpleje og PR-arbejde. De sidste år deltog BDN som hovedorganisation, mens de øvrige foreninger var involveret. I år var også *Jugendhof Knivsberg* repræsenteret med eget telt.

Sp: Hvad tilbød I på festdagene?

Harro Hallmann: I vores telt havde vi en informationsudstilling om det tyske mindretal med det dertil hørende informationsmateriale. Vi reklamerede også med vores folkevogn med campingvogn med logoet for vores *Schleswigsche Partei*, SP. Desuden havde vi arrangeret en quiz og musikalsk underholdning med det tyske orkester fra Nordslesvig på *Waldbühne*.

Flemming Meyer: Vi tilbød et indblik i det danske mindretals arbejde og foreningsliv. I år drejede det sig hovedsageligt om de planlagte spareforslag og den manglende ligestilling. (Red. bem: Planlagte besparelser på tilskud fra Land Schleswig-Holstein til mindretallets fri-skoler).

Sp: Hvilke forventninger havde I til arrangementet, og blev de opfyldt?

Flemming Meyer: Vores mål var at nå ud til så mange borgere som muligt, og det blev opfyldt over al forventning.

Harro Hallmann: For os var det vigtigt at møde gamle bekendte, at informere de besøgende og at få nye kontakter. Vores tilbud blev meget godt modtaget og vores forventninger blev opfyldt. Vi havde ca. 300 deltagere i gættelegen, god stemning, samtaler med interessante mennesker og lejlighed til at tale med nogle landdags- og regeringsmedlemmer.

Sp: Hvad har det hele betydet for mindretallet?

Harro Hallmann: Vores deltagelse og resultatet er en del af det normale PR-arbejde. Men det glæder os meget.

Flemming Meyer: Langt flere borgere i Slesvig-Holsten har fået øjnene op for de problemer, mindretallet for tiden står over for. Det er et af resultaterne af vores mange samtaler på *Schleswig-Holstein-Tag*.

Anna Buck

Vi-følelse ved Knivsbjergfesten

En regnfuld dag

Heftige regnskyl ramte fodboldturneringen mellem de 42 fodboldhold, som åbnede *das Knivsbergfest* på en fredag i juni 2010. Børnene havde dog ikke noget imod regnen: I stedet for at beklage sig løb de omkring 240 unge fodboldspillere stadig efter bolden og var ligeglade med de mange vandpytter på banen. Også de følgende to dage måtte arrangører og deltagere kæmpe med masser af vand ved det nordslesvigske tyske mindretals årsmøde. Men trods programændringer på grund af vejret var den populære sommerfest på Knivsbjerg velbesøgt.

En tradition fra preussisk tid

På Knivsbjerg, det højeste bjerg i Nordslesvig, begyndte de tysksindede nordslesvigere i 1894 – inspireret af de danske Skamlingsbanken-møder nord for Kongeå-grænsen – at mødes og feste. Bakken blev i 1893 købt af *Deutscher Verein für das nördliche Schleswig*, og 1898-1901 rejstes her et nationalmonument, et 45 meter højt Bismarck-tårn i granit. Efter grænsedragningen i 1920 fortsatte de tyske nordslesvigere deres årlige, nationalt prægede fester og møder på Knivsbjerg, som blev det centrale samlingssted for mindretallet. Fra starten blev der anlagt pavillon og sportsplads, og i 1931 byg-

gedes også vandrerrhjemmet *Langbehnhaus* og i 1970 *Jugendhof Knivsberg*.

Efter at anonyme danskere havde sprængt tårnet i luften i august 1945, aflystes møderne på Knivsbjerg i nogle år. I 1947 grundlagdes *Deutscher Jugendverband für Nordschleswig*, som siden har taget sig af at organisere det tyske mindretals årlige sommerfest. I kølvandet på det tyske mindretals nyorientering med loyalitetserklæringen 1945 og reorganiseringen af mindretallet i *Bund Deutscher Nordschleswiger* (BDN) i november samme år ændredes Knivsbjergfesterne fra at være nationale demonstrationer til mere og mere at blive den

Heftige regnskyl tvang organisatorerne af dette års Knivsbjergfest til flere ændringer i programmet. Også turneringen i høvdingebold måtte afbrydes nogle gange, men spillerne havde det alligevel sjovt. Foto: Roald Christesen.

store familie-, sports- og kulturfest for de tyske nordslesvigere.

Knivsbjergfesten starter traditionelt med konkurrencer i fodbold, håndbold eller atletik mellem hold fra Tyskland og de tyske sportsklubber i Nordslesvig. Om eftermiddagen og de følgende to dage veksler kulturelle arrangementer med politiske taler. ”Ved festen står den sociale aspekt i forgrunden. Bekendtskaber og venskaber i det tyske mindretal og hen over grænsen bliver understøttet og vedligeholdt gennem den årlige sammenkomst”, sagde BDNs generalsekretær, Uwe Jessen. Dansksindede nordslesvigere har hidtil ikke deltaget i Knivsbjergfesterne, medmindre de var specielt inviterede. Men i modsætning til tidligere er det ikke helt utænkeligt.

Regn og rock

Om aftenen efter fodboldturneringen, uddelingen af medaljerne og andre aktiviteter på

sportspladsen blev der arrangeret diskotek med ikke-alkoholiske cocktails til børnene. Så blev det sengetid, fordi der dagen efter skulle afholdes turnering i høvdingebold. Også denne konkurrence blev afbrudt flere gange på grund af store regnskyl. Big Bandet fra universitetet i Kiel meldte afbud til lørdag formiddag; dog ikke på grund af regnen. Deres bus var havareret! Men juniorbandet ”*Lunch with my Hero*” sprang til og reddede stemningen.

Om eftermiddagen opførte en gruppe på ti skoleelever en musical i teatersalen på *Jugendhof Knivsbjerg*, og om aftenen var der arrangeret ungdomsrockfestival på friluftsscenen. Omkring 50 tilskuere fulgte trods det ubehagelige vejr konkurrencen mellem tre juniorbands fra Haderslev og Sønderborg, som i februar havde kvalificeret sig til Knivsbjergfesten ved ungdomsmusikfestivalen i Slesvig. Den anden festdag sluttede med en koncert, som *Junge SPitzen*, Slesvigsk Partis ungdomsafdeling, havde arrangeret sammen med *Deutscher Jugendverband*. Indtil den tidlige morgen spillede de to bands populære rock- og popsange.

Kultur og knivsbjergsang

De 50 håndboldhold fra Nordslesvig og Slesvig-Holsten, der konkurrerede på Knivsbjerg om søndagen efter festgudstjenesten, var heldige: Efter to regnvejrskdage begyndte den tredje og sidste dag stormende, men tør. Også om søndagen var der tilbud til børn og voksne. På legepladsen havde forskellige børneinstitutioner og foreninger boder, hvor børnene kunne blive sminket eller købe slik, og ind imellem spillede et band i meget iøjnefaldende sorte og

gule dragter. Et klatretårn, en klassisk biludstilling, en sumo-kamp og en skydebane anlagt af *Schützengilde* fra Tønder sørgede også for den gode stemning. Ved ”Mulighedernes Marked” informerede forskellige institutioner fra Nordslesvig, som for eksempel den tyske avis *Der Nordschleswiger* og BDN, om deres arbejde.

Et sidste højdepunkt søndag eftermiddag var det kulturelle program på friluftsscenen. Først spillede *Deutscher Jugendverband für Nordschleswigs* orkester den kendte Knivsbjergsang, som gennem mange år er blevet en tradition. Derefter fulgte en tale af pastor Kirstin Kristoffersen fra Tinglev, musik- og dansestykker fremført af et band fra *Deutsche Nachschule Tingleff*. Desuden underholdt den tyske sportsklub i Padborg samt medlemmer af et elevkor-projekt.

Kransenedlægningen i Ehrenhain

Siden 1949 har de tyske nordslesvigere søndag middag under festen mindedes mindretallets døde og savnede fra de to verdenskrige. Man føler tilhørsforholdet mellem de to grupper, selv om de første faldt som værnepligtige i det tyske rige, mens de sidste døde som frivillige i kamp for en anden nation end herberg-staten. Efter at *Ehrenhain* blev oprettet på Knivsbjerg i 1962, finder højtideligheden sted i mindelunden, hvor horisontale metalplader med hundreder af navne viser, hvor mange af den lille folkegruppes medlemmer, der døde i krigene. Rasmus Jessen fra Højer, der holdt mindetalen i 2010, understregede stærkt, at: ”Krig er vold! Vold betyder lidelse og død!” Han tilføjede, at der *ikke* kun findes vold i krig, men også i hverdagen, og at fredsbestræbelser ikke altid vil bære frugt, fordi

forståelsen mangler. ”Den indsigt, at et samarbejde er bedre end opposition, er en indsigt, der fordrer fornuft, respekt og tolerance”, tilføjede Jessen, der er bestyrelsesmedlem i *Junge Spitzen*. ”Men lad os være et eksempel på fred og håbe, at vi dermed kan bidrage til at gøre lidelsen mindre. For hver enkelt person, der mister sit liv ved vold, er én for meget.” Efter *Deutscher Jugendverbands* orkestres indslag nedlagde Rasmus Jessen ungdomsforeningens krans ved mindestenen i mindelunden.

Også denne fælles kransenedlægning og mindehøjtidelighed for de døde i *Ehrenhain* opfylder en social funktion, ligesom samværet om de kulturelle og sportslige aktiviteter på Knivsbjerg: Den styrker deltagernes fælles holdninger og formidler en følelse af identitet og samhørighed.

Anna Buck

Ti elever prøvede en musical, som de opførte lørdag eftermiddag i Jugendhof Knivsbjergs teatersalen. Det tyske mindretals sommerfest på Knivsbjerg, som siden 1948 har været arrangeret af Deutscher Jugendverband Nordschleswig, er først og fremmest en stor sports- og kulturfest for det tyske mindretals medlemmer. Foto: Roald Christesen.

Mørke skyer over årsmødet

Den slesvig-holstenske landsregerings spare-planer var hovedtemaet ved det danske mindretals årsmøderne i 2010. Foto: Roald Christesen.

Vi er også 100 %

Stemningen ved de danske årsmøder i Sydslesvig 2010 var noget trykket. Det var den på grund af planer fra delstatsregeringen i Kiel om besparelser på tilskuddene til de danske skoler i det kommende år. Alle tre dage på det 86. danske årsmøde i Sydslesvig var præget af protest-taler, plakater, bannere og klistermærker med sloganet ”Diskriminering – nej tak. Vi er også 100 % værd!”. Det overskyggede festens egentlige motto: ”Glæden ved Sydslesvig – del den med andre”. Men trods de mørke skyer var der

også solstråler over de store og små fester, som i slutningen af maj blev afholdt 40 forskellige steder i Sydslesvig.

Procession og demonstration

Årsmøderne startede med, at næsten 2.000 medlemmer af det danske mindretal klædt i T-shirts eller opsmøgede ærmer samlede sig på Nørretorv (Nordermarkt) i Flensborg. Sammen ventede de på signalet til afmarch for optoget, som traditionelt indleder det store friluftsmøde i Flensborg. Forrest stod fanebærerne med de rød-hvide dannebrogssflag (det er tilladt at flage med danske flag i Tyskland, mens det kun er tilladt at flage med nordiske i Danmark). Bag dem kom musikere fra orkestre fra Sønderborg og fra Frivilligt Drenges Forbund (FDF) i Sydslesvig. De istemte de første toner. Næsten alle deltagere bar det gul-hvide ”100 %”-mærke på trøjer og skjorter, og mange bar skilte med det markante slogan. ”Vi ville dermed gøre offentligheden opmærksom på os og på den uretfærdige behandling”, siger Katrin Koch fra Sydslesvigsk Forenings (SSF) kulturafdeling, som hvert år står for årsmøderne. Præcist på Mariekirkens to klokkeslag satte optoget sig i bevægelse. De danske sydslesvigere fulgte efter fanebærerne og musikkorpset fra Nørretorv

Årsmødernes historie

De første danske årsmøder i Sydslesvig blev afholdt af det danske mindretal allerede et år efter folkeafstemningerne i 1920, som resulterede i Sydslesvigs forbliven i Tyskland, på *Blasberg* i Flensborg. Festerne knyttede sig til traditionen fra 1800-tallets store nationale forsamlinger på Himmelbjerget i Midtjylland og på Skamlingsbanken nord for den gamle Kongeå-grænse, men også til de danske tillidsmandsmøder i Sønderjylland før 1920. Begrebet ”årsmøder” i flertal skyldes,

Det danske mindretal i Sydslesvig afholdt allerede de første årsmøder i året efter folkeafstemningen i 1920. Gennem årsmøderne understreger mindretallet Sydslesvigs tilhørsforhold til Danmark, og samtidig oplever medlemmerne mindretallet en gang om året, at de er en del af et stort fællesskab. I 1959 besøgte omtrent 60.000 deltagere årsmøderne - i dag ligger antallet på ca. 16.000. Foto: Gisela Zeuch.

vigsk Forening organiserer optræden af skoleklasser og dansegrupper, musikindslag, foredrag og udstillinger. Der bliver sunget danske sange, og repræsentanter fra mindretallet og gæster fra Danmark og delstaten Slesvig-Holsten holder taler, hvor de kommer ind på aktuelle spørgsmål og på forbindelserne til Danmark.

Om søndagen afholder SSF tre store friluftsansattementer i henholdsvis Flensborg, Slesvig og på Vestkysten, som alle indledes af festoptog. Også disse friluftsmøder bliver ledsaget af et omfattende program med underholdning, festtaler og hilsener. Hvert år sender den danske statsminister, som af og til også deltager ved årsmøderne som gæst sammen med flere andre tyske og danske politikere, en hilsen over radioen til årsmødet. Også fra Sydslesvig sendes hilsener: Hvert år sender SSF-formanden officielle hilsener til det danske kongehus og til regeringen i København, som høfligt kvitterer med et ”Mange tak”.

at det danske mindretal formelt er organiseret i flere foreninger, vælgerforening, skoleforening, ungdomsforening mv. ligesom den danske bevægelse før 1920. I 1938 aflyste man for første gang årsmøderne på grund af mund- og klovssyge, og under 2. Verdenskrig aflystes de to gange af politiske grunde. 1945 blev festlighederne igen optaget, og i 1946, da formålet med det danske arbejde i Sydslesvig endnu var genforeningen med Danmark, blev årsmøderne besøgt af 67.000 deltagere. I dag ligger antallet på ca. 16.000.

Medlemmerne af det danske mindretal afholder deres årsmøder efter et bestemt program. Om fredagen og om lørdagen afvikles forskellige arrangementer i danske skoler og forsamlingshuse på ca. 40 forskellige steder i Sydslesvig. Medlemmer af Sydsles-

Ved det danske mindretals festoptog gennem Flensborgs indre by banede fanebærerne vejen fra Nørretorv (Nordermarkt) til idrætspladsen. Foto: Roald Christesen.

gennem Toosbuygade (Toosbuystasse) hen til idrætspladsen i Skovgade (Waldstrasse), hvor der ventede andre deltagere i mødet. Der var tydeligvis flere deltagere i årsmødet end de forrige år, sikkert på grund af spareplanerne.

Friluftsmødet som protestmøde

Ikke kun de mørke regnskyer på himlen påvirkede den normalt lystige stemning ved det årlige festarrangement på idrætspladsen. Hovedtemaet for gæsternes samtaler var delstatsregeringens spareplaner, men man var klar over, at også det tyske mindretal i Nordslesvig var ramt af spareplaner fra både Slesvig-Holsten og forbundsregeringen. Også årets talere fra Sydslesvig og Danmark beskæftigede sig med den aktuelle situation. Mindretallenes ombudsmand i Slesvig-Holstens regering bad dog, da hun skulle tage stilling til protesterne fra tilhørerne og de foregående talere, om forståelse på grund af delstatens finansielle situation. Temaer

som tolerance i grænselandet og balancen mellem mindretallet og den tyske flertalsbefolkning var i lyset af dette kun underpunkter i de officielle taler. Mellem talerne sang tre elever fra det danske gymnasium, Duborg-Skolen i Flensborg, og opfordrede publikummet til at synge med. På idrætspladsen foran scenen, der var omgivet af mad- og informationsboder opstillet af mindretallets organisationer, underholdt danske squaredancere samt utallige børn fra de danske børnehaver i Sydslesvig gæsterne med deres optræden. Børn med svømmeveste og badedyr opførte bl.a. et skuespil om vand – og lige, da de afsluttede deres sidste sang, faldt de første store regndråber, og snart skyllede et heftigt regnskyl pladsen tom. Kun mindretallets hårde kerne stod imod, sammenkrøbet under telte og paraplyer; med håb om opklaring i skydækket holdt de ud til afslutningen af årsmødefesten.

Anna Buck

Tidligt om morgenen gøres alt færdigt til det store friluftsmøde på det danske mindretals årsmøder i Flensborg. Foto: Roald Christesen.

Dansen om brønden

Neptun på Nørretorv

Både tyskere og danskere har i over 150 år danset om juletræet – men de danske studenter i Flensborg har derudover et helt specielt ritual: Dansen om et markant monument i den by, hvor skolen ligger, nemlig Neptunbrønden på Nørretorv, der også er centrum i den del af byen, der i gamle dage var mest dansksindet. I ca. 40 år har det været en selvfølge for studenterne fra det danske gymnasium, Duborg-Skolen i Flensborg, at danse omkring Neptunbrønden. Traditionen med dansen om brønden efter den officielle overrækkelse af de danske studenterhuer på det Danske Generalkonsulat i Flensborg opstod en gang i 1960'erne.

Afgørende skolehistorie

1960'erne var en vigtig tid for det danske gymnasium. Først efter de gensidige København-Bonn erklæringer i 1955, hvor de to regeringer anerkendte mindretallenes rettigheder, accepterede de to lande også studenter-eksamen fra det danske gymnasium i Flensborg og det tyske i Aabenraa. Undervisningen på Duborg-Skolen skulle imidlertid også tilpasses de tyske regler, og derfor blev afslutningen på skoleåret i 1966 flyttet fra foråret til midt om sommeren. På grund af omstillingen blev der da afholdt to af-

1960'erne var afgørende skoleår både for de danske studenter i Tyskland og for hele det danske mindretal. For det første var det nu blevet muligt at få studentereksamen på Duborg-Skolen, og for det andet grundlagde de sydslesvigske studenter årgang 1966 den stadig levende fest- og dansetradition i og på Neptun-brønden i Flensborg. Foto: Flensborg Avis.

sluttende eksamener: en om foråret, den anden i november. ”Hele pensummet blev komprimeret, og vores skoleferier blev reduceret”, husker Henrik Vestergaard fra Flensborg, ”nogle kaldte os spøgende snydeårgangen.” Han var en af de tolv elever, som efter dette korte skoleår gik op til studentereksamen. Han kom op i historie og filosofi, hvor det var regeringspræsidenten fra Kiel, som afholdt de mundtlige prøver. ”Vores eksaminator stammede fra Nordslesvig, fordi han jo også skulle forstå dansk. I min prøve talte jeg dansk og han tysk”, forklarer den 63-årige, som voksede op i det danske mindretal som søn af en redaktør fra Flensborg Avis, der stammede fra Nordjylland, og datteren af den første politipræsident i Flensborg. I dag underviser han i dansk på aftenskolen i Flensborg og arbejder som foredragsholder og freelance journalist for danske aviser.

Danske studenterhuer i Sydslesvig

I november 1966 samlede eleverne fra Duborg-Skolens mindste eksamensårgang sig efter deres sidste eksamener i et klasseværelse. Pigerne var i dagens anledning klædt i en hvid knælang nederdel eller i kjoler pyntet med kniplinger og flæser. Blandt dem var Anke Spoorendonk, født Hinrichsen, den nuværende formand for vælgerforeningens (SSW) landdagsgruppe, og Signe Andersen, født Schubert, tidligere formand for den danske sprogforening i Sydslesvig. Drengene bar jakkesæt og slips. Ved katederet foran tavlen, hvor de lige før havde fået afprøvet deres viden om matematiske formler, fik eleverne nu et glas champagne. Derefter gik gruppen med deres lærer til det Danske Generalsekretariat, som ligger i en gammel herskabsvilla ved Søndergrave (Südergraben). ”Her fik vi ligesom de tidligere studenter efter 1951 overrakt vores danske studenterhuer, som blev sponsoreret af vores danske forening, *Heimdahl*. Senere har eleverne selv skullet betale deres huer. I dag overrækker rektoren for det danske gymnasium studenterhuerne til studenterne ved en officiel ceremoni, hvor de bliver kaldt frem én efter én.

Et billede skaber historie

Med deres rød-hvide hue på hovedet løb de tolv studenter i 1966 syngende fra generalsekretariatet ned i Flensborgs indre by. Foran Flensborg Avis daværende bygning på hovedgaden hilste avisens chefredaktør på dem, og nogle dage senere skrev han en artikel om de nybagte studenter. ”Vi var stolte, som havde vi fået en Oscar. En studentereksamen fra den

danske skole var jo noget særligt”, fortæller Henrik Vestergaard, hvis forældre dengang boede direkte over avisens redaktion. ”På den tid var det normalt at besøge skolekammeraternes forældre og lærerne i deres hjem i de to uger mellem eksamen og dimissionen. Og på denne eftermiddag var vi inviteret til mine forældre”, fortsatte han. ”Vi fik brød og noget at drikke. Vi gik ikke i byen, det havde vi ingen penge til.” Desuden ville en pressefotograf fra Flensborg Avis skyde et billede ved Neptunbrønden på Nørretorv – inspireret af traditionen i Danmark, hvor ”studenterne i København siden 1890’erne om sommeren efter deres eksamen har kørt i pyntede hestevogne, i dag i åbne to-

dækkere, til Kongens Nytorv og her danset omkring rytterstatuen i midten”, fortæller Henrik Vestergaard; ”det kendte vi fra de danske film.” De tolv anbragte sig derfor på de kolde sten rundt om den 250 år gamle brønd. Få dage senere var billedet af studenterne foran Neptun og hans trefork på forsiden af Flensborg Avis og den tyske *Heimatzeitung*. ”I det følgende år efterlignede eleverne fra den første eksamensårgang om sommeren vores dans om brønden”, fortæller han.

En filmoptagelse fra 1951 viser, at den tids studerende i stedet for at danse om brønden kørte med hestevogn gennem Flensborgs indre by, hvor der dengang endnu ikke var gægade,

I den nye del af Duborg-Skolen overrakte rektoren af det danske gymnasium ved en officiel ceremoni de typiske danske studenterhuer til de 195 studenter fra 2010, som blev opråbt enkeltvis. Foto: Roald Christesen.

Også 40 år senere danser studenterne fra Duborg-Skole omkring Neptun-brønden på Nørretorv (Nordermark) og fejrer deres eksamen, efter at de officielt har fået overrakt de danske huer på det danske generalkonsulat. Hvem ved, om de kommende studenter fra det nye danske gymnasium i Slesvig, A.P. Møller-Skolen, overtager denne tradition? Foto: Roald Christesen.

og rundede Neptun-brønden, mens de sang ”Det haver så nyligen regnet”. Det er en dansk sang fra 1890, der hylder danskerne syd for den dansk-preussiske grænse. ”Men vi var de første, som stod på brønden og dansede til fods omkring eller på den”, afslutter Henrik Vestergaard.

Hurlumhej på Flensborgs gader

Mere end 40 år senere lever denne tradition i bedste velgående. Også i dag drager studenterne efter den officielle overrækkelse af huen på det danske generalsekretariat til Neptunbrønden i Flensborgs city. I 1950’erne og 1960’erne var det at tage en dansk studentereksamen i Flensborg en betydningsfuld symbolsk handling – en landvinding i mindretallets kamp for anerkendelse og ligeberettigelse. I dag er det blevet til en massebegivenhed, for Duborg-Skolens nutidige årgange er ofte på over 100 elever. Og hvad der for et halvt århundrede siden med tolv

elever næsten ingen opmærksomhed vakte, er i dag et kaotisk hurlumhej: Skrigende og højt syngende ”*Vi er studenter nu, vi er studenter nu ...*” eller ”*Hey, super dupe, shalalalala*” klatrer flere elever ned i brønden eller op på dens karm. De, som ikke selv kravler op, bliver kastet ind i brønden. Normalt er der ikke vand i den, men på denne dag åbner kommunens tekniske afde-

Navne og sære symboler på huen

Blandt både studenterne i Danmark og i Sydslesvig har der i de seneste år udviklet sig en ny skik med symbolske malerier og tekster på de traditionelle studenterhuer. Typisk forekommer følgende motiver:

- I midten af studenterhuerne skrives den bedste karakter
- Venner og klassekammerater sætter deres autograf på pulden
- En helikopter betyder, at man har kastet op
- En malet sol i huen betyder, at man en nat har festet igennem til solopgangen
- En dødningehoved betyder, at en student har festet i 96 timer
- En trefork står for et spring i Neptunbrønden

Og derudover er det reglen, at den, som tager huen af mellem hue-påsettelsen og afslutningsfesten, skal give en kasse øl.

ling deres haner og lader vandet fylde brønden for de festende. De sidste ugers anspændelser er næsten glemt. Champagneflaskerne klirrer, der sprøjtes med øl, og i sikker afstand kigger tilskuerne nysgerrigt på fænomenet. Efter den løsslupne brøndfest falder der ro over flokken; studenterne drager videre til den næste eksamensfest ved stranden i Solitüde eller hos en klassekammerat i en af de sydslesvigske landsbyer.

Ofte forsvinder Neptuns trefork, som sidder løst i havgudens hånd, sammen med flokken. Først nogle dage senere dukker den op igen. ”Det er en tradition, som først blev til i de seneste år. Det er næsten blevet til en sport at fjerne staven”, mener Henrik Vestergaard, hvis datter også har fået sin studentereksamen på Duborg for tre år siden. Derfor formaner Flensborgs myndigheder gentagne gange Duborg-eleverne; men de har dog allerede fået fremstillet en ny trefork for en sikkerheds skyld.

Anna Buck

Studenterne fra Deutsche Gymnasium Apenrade i Aabenraa kører dagen efter den sidste studentereksamensprøve ud til enkelte tidligere elevers familier. Der fik de alt efter tidspunktet på dagen frokost, hotdogs eller smørrebrød og snaps. Mange, også de tyske forældre i Danmark, tager fri denne dag.

Foto: Roald Christesen.

Tysk studentereksamen i Nordslesvig

Jasper Andresen fra Uk (Uge) ved Tinglev og hans klassekammerater fra *Deutsches Gymnasium Hadersleben* fik deres studenterhuer efter den sidste prøve af deres forældre eller venner ude i skolegården, hvor der var også nogle bedsteforældre og søskende med. Efter festen i den lokale pub tog de tyske studenter næste dag på rundtur til studenternes familier. „Vi besøgte 13 af 23 elever og fik hotdogs, pølsebrød og snaps hos forældrene. Mange forældre i Danmark tager ekstra fri den dag. Det er en dansk tradition“, fortæller Jasper Andresen, som voksede op i en tysk familie i Nordslesvig. Formanden for mindretallets ungdomsorganisation *Junge SPitzen*, som taler sønderjysk med sin familie, læser i dag til lærer i historie og tysk ved universitetet Kiel. ”Jeg ville ikke læse tysk i Danmark, men efter min universitetseksamen vil jeg tage tilbage til Nordslesvig, hvor min familie og mange af mine venner bor“, tilføjer Jasper Andresen. ”Mine børn skal også vokse op på samme vis, gå på små skoler og få det bedste fra begge kulturer, som jeg har kunnet det.“

Heksebrænding i grænselandet

I lys lue brændte heksen i Sankt Hansbålet på området ved det tyske *Turnerheim* i Tønder. Så gik hun fuldstændigt op i flammerne og afsluttede dermed den traditionelle del af Sankt Hans-festen hos det tyske mindretal i Tønder. Foto: Roald Christesen.

Sankt Hans i Tønder

Heksen på Sankt Hans-bålet brænder i lys lue ved det tyske *Turnerheim* i Tønder, kort før fløjten lyder for den indledende kamp mellem Danmark og Cameroun ved verdensmesterskabet i fodbold. I få sekunder står den blonde paryk på den frygtelige figur af pap og strå i et gnistrende hav af lys. Så går hun op i flammerne og afslutter dermed den traditionelle del af Sankt Hans-festen hos det tyske mindretal i Tønder, som begyndte med børnelege og tombola om eftermiddagen i regnvejr.

Pattegris til Sankt Hans

I mange europæiske lande fejres midsommeren om aftenen den 23. juni, både i Skandinavien, de baltiske lande og store dele af Mellem- og Sydeuropa. Også det tyske mindretal i Danmark og det danske mindretal i Tyskland fejrer sommersolhverv Sankt Hans-aften eller *Johannisabend*, som aftenen før årets længste dag kaldes i Tyskland. Fra Tønning og Husum i syd til Skagen i nord, fra Eckernförde over Flensborg til København og på Bornholm lyser hundreder af små og store bål hvert år på årets korteste nat; derefter bliver dagene igen kortere. Men da den 23. juni i 2010 faldt midt i ugen, flyttede de tyske nordslesvigere i Tønder deres Sankt Hans-fest til weekenden. ”Det passer af praktiske grunde bedre, især for de arbejdende”, fortæller Günter Haagensen, født i Tønder. Den uddannede kok og vicevært i et boligfællesskab er ansvarlig for pattegrisen, som Slesvigsk Parti (SP) har sponsoreret til Sankt Hans-festen. ”Grisen har vi de sidst 17 år fået til vores fest fra forskellige frivillige. I år fik vi den af SP, da de fik det andet mandat i byrådet ved det sidste valg”, forklarer Günter Haagensen. ”Hver deltager bidrager med en kage til kaffebordet om eftermiddagen eller med en salat til vores buffet om aftenen.” Sankt Hans-festen i Tønder

er arrangeret af *Deutscher Turnerbund SG West, Freizeit- und Jugendclub Westküste* og af *Jungen SPitzen*, SPs ungdomsafdeling.

Mens de sidste gnister fra bålet flyver bort i aftenmørket, sidder gæsterne og arrangørerne allerede foran storskærmen og ser på fodboldkampen. Sammen med dem sidder også de tre unge musikere fra den annoncerede musikgruppe, som egentligt skulle spille som den festlige afslutning. ”Vi tager det ikke så alvorligt med traditionerne. Så får vi bare live-musik til næste år”, tilføjer Günter Haagensen og forsvinder også ind i forsamlingshuset, som siden 1933 har tilhørt den tyske idrætsforening i Tønder.

Stråheks og fyrværkeri

Mens de tyske nordslesvigere i Tønder godt kan finde på at udsætte eller flytte deres Sankt Hans-traditioner, fejrer de danske sydslesvigere altid deres Sankt Hans-fest den 23. juni. Også i Læk (Leck) har medlemmerne af den danske menighed, den danske ungdomsforening og af Sydslesvigsk Forening i mange år brændt deres heks og bål Sankt Hans aften. ”Vi sender dermed heksene og deres fejekost til Bloksbjerg i Harzen”, fortæller pastor Jørgen Holm. ”Det er naturligvis noget *gimmick* uden den store dybde, når vi siger det. Dog er det en gammel skik, som hører til denne fest.” Han har i 14 år været med til at organisere sommernatsfesten, og derved er Sankt Hans-festen i Læk lige så gammel som det organiserede danske foreningsliv der. I begyndelsen arrangerede Læks danske ungdomsforening Sankt Hans-festen på sin sportsplads ved den danske skole, men da skolen blev udvidet, blev pladsen for lille til Sankt Hans. ”Der-

Historien om Skt. Hans

Efter den julianske kalender fandt sommersolhvervet sted den 24. juni, som aftenen før blev fejret med store bål efter de lange vintermåneder. Efter folketroen var årets korteste nat fyldt med onde og magiske kræfter, og bålene skulle bortjage de onde dæmoner, som forårsagede sygdomme hos mennesker og dyr. Ved kristendommens indførelse lagde den katolske kirke mindefesten for Johannes Døberen på denne dato og prøvede derfor at give mange af de gamle hedenske skikke en kristelig betydning. Johannes- eller Sankt Hans-natten er natten før Sankt Hans-dagen, mellem den 23. juni til den 24. juni. Dagen blev således fastholdt som festdag med gamle og nye skikke, selvom det astronomiske sommersol-skifte i Europa i dag for det meste ligger den 21. juni. Det er dog ikke over hele Danmark, man brænder bål ved midsummer – i dele af Østjylland brænder man stadig blus på Valborgsaften, den første maj, og i Nordfrisland har man ”Persblus” i februar.

Selvom mange Sankt Hans-skikke er meget gamle og ikke alle har overlevet tiderne, er kombinationen af midsummerbål og hekse i Danmark og Slesvig-Holsten forholdsvis ung: Det var tyske indvandrere, der i 1800-tallet bragte skikken med heksefigurer som symbol på det onde til Danmark – Egentlig en uhyggelig ting, når man tænker på de titusinder af uskyldige kvinder (og enkelte mænd), som i de protestantiske lande blev brændt levende i 15-1600-tallet, i Danmark flest under Christian IV’s regeringstid.

Medvirkende til, at vi har beholdt heksen på bålet Sankt Hans-aften, er ordene i den danske midtsommervise ”Vi elsker vort land” af Holger Drachmann fra 1885. I den tredje vers hedder det således: ”Hver by har sin heks, og hvert sogn sine trolde, dem vil vi fra livet med glædesblus holde, vi vil fred her til lands, Sankte Hans, Sankte Hans!” Om bålet er lille eller stort, til lands eller på vandet, med báltale eller uden – hører denne midtsommervise med til Sankt Hans-festen. Få år siden fik den endda fornyet aktualitet, da det danske band *Shu-bi-dua* gjorde den til landeplage med en ny melodi, der truer med at udkonkurrere den gamle, lidt vanskelige melodi.

Mens de sidste gnister fra Sankt Hansbålet flyver mod himlen, sidder gæsterne og arrangørerne af det tyske mindretals årlige mid-sommerfest allerede foran et stort lærred og ser den indledende kamp mellem Danmark og Cameroun ved fodbold-VM 2010. Foto: Roald Christesen.

for besluttede vi at fortsætte Sankt Hans-aften som fællesarrangement mellem Læk ungdomsforening og menigheden i præstegårdshaven”, tilføjer Jørgen Holm. Siden har menighedsråd, præst og organist været arrangør sammen med ungdomsforeningen.

Men før bålet tændes, er der salatbuffet og pølser fra grillen og konkurrencer. Opdelt i forskellige grupper løser børnene og voksne opgaver fra fodboldspil til gætteleg om person- og dyrenavne i den store have bag kirken. Så kalder Jørgen Holm, og de omtrent 80 tilstedeværende samles i en halvkreds omkring bålet, der er lavet af træstykker og gamle træstammer. Spændt iagttager de heksen og flammerne, som nærmer sig figuren. Da strådukken går op i luer, hvisler pludseligt et fyrværkeri op i luften. En ophid-

set hvisken går gennem gruppen, så træder Liv Marit Holm ind foran forsamlingen og begynder sin båltale.

Tale ved bålet mod onde dæmoner

Tidligere besværgede man i båltalerne ildens kraft mod det onde. I dag bruger man lejligheden til at tale om aktuelle politiske eller lokale emner. Liv Marit Holm kommer i sin tale ind på Sankt Hans-festens opståen og slår en bro mellem ilden og Johannes Døberen. ”Han brændte for noget. Også vi har brug for mennesker, som brænder for en sag og står inde for den. Især i disse tider, som er præget af spareplaner”, siger hun og henviser endnu engang til den planlagte demonstration imod delstatsre-

geringens spareplaner. Efter denne tale synger alle danske sange som ”Danmark, nu blunder den lyse nat” og den nationalromantiske mid-sommervise ”Vi elsker vort land” af den danske digter Holger Drachmann. Så slutter festen kort efter klokken otte. Nu bliver der lige tid til

at pakke tingene sammen og køre hjem, for en halv time senere lyder startfløjten til den næste indledende fodboldskamp om verdensmesterskabet: Tyskland mod Ghana.

Anna Buck

Tidligere påkaldte talerne ved midsommerfesten flammernes kraft imod det onde. I dag tager mange lejligheden til at tale om aktuelle politiske eller lokale temaer. Foto: Roald Christesen.

Trøstepræmie: *Schultüte*

Første skoledag i den danske Kobbermølle Skole i Harreslev (Harrislee): *Schultüten* er en fast del af første skoledag både i de tyske skoler i Nordslesvig og i de danske skoler i Sydslesvig. Foto: Roald Christesen.

Et helt særligt kræmmerhus

Gennem århundrederne har tyske kulturelementer fundet deres vej nordpå. Nogle, som juletræet eller adventskransen, hoppede direkte til danske herregårde og københavnske borgerhjem. Andre, som æg af plastic på havens træer til påske eller havenisser, er krøbet over den dansk-tyske grænse og begynder at kunne opleves i det sydlige Danmark. Også de tyske *Schultüten*, kræmmerhuse af pap med slik i, er med tiden blevet en fast bestanddel ved skolestart i de tyske skoler i Nordslesvig og i de danske skoler i Sydslesvig, mens de ikke kendes

på de almindelige danske skoler – til stor forfærdelse for tyske skolebørn, der besøger Danmark!

En enestående dag

Den første skoledag er en begivenhed, som de fleste husker resten af deres liv. Mine egne erindringer om lærerne og klasseværelset i den danske Jes Kruse-skole i Eckernførde er en halvt udvisket blanding af egne billeder og min families fortællinger. Men der er to ting, som jeg helt bestemt kan huske: min firkantede, pastelfarvede rygsæk fra *Scout* og min knaldrøde *Schultüte*. Den var halvt så høj som mig selv og bar et billede af de to slyngler Knold og Tot (eller for mig: Max og Moritz) foran. Hvorfor jeg på min første skoledag i 1988 fik dette kræmmerhus, fyldt med bolsjer og chokolade, vidste jeg ikke dengang. Men alle de andre børn havde også ét, så jeg var glad.

En 200 år gammel slik-tradition

Ligesom for 20 år siden er det i dag utænkeligt for tyske børn med en første skoledag uden en farverigt pyntet *Schultüte* af pap. Både i de danske skoler i Sydslesvig og i de tyske skoler i Nordslesvig får eleverne på deres første skoledag en *Zuckertüte* af deres familie. Historien om

die Schultüte går tilbage til det tidlige 1800-tal, hvor skikken med et kræmmerhus, fyldt med lækkerier, for første gang dukkede op i det østlige Tyskland, i Sachsen, Thüringen og Erzgebirge og derfra langsomt bredte sig til de velstående borgerfamilier i byerne. Baggrunden var at motivere børnene til at gå i skole ved at fejre deres første skoledag. Samtidig forsøgte man med *Schultüten* som trøstepræmie at mildne deres start på et nyt afsnit af livet og gøre den så dejlig som muligt. Dengang var kræmmerhusene forsynet med navneskilte og blev hængt op på et jernstativ, en slags *Zuckertütenbaum*. Eleverne skulle så selv fiske de tomme kræmmerhuse ned med en stang. Som belønning blev kræmmerhusene fyldt med søde sager. Forgængeren til *Schultüten* var skolekringlen. Læreren fortalte, at der i skolen fandtes et træ med kringler på, og hver morgen bragte han kringlerne med i klasseværelset, indtil træet var tomt.

Først efter 2. Verdenskrig erobrede kræmmerhusene skolerne på landet, og omtrent samtidig blev de indført ved både de danske skoler i Tyskland og de tyske skoler i Danmark. Men i modsætning til juletræet, der som bekendt også stammer fra Tyskland, har *Schultütentraditionen* ikke, bortset fra mindretalsskolerne, spredt sig ud over Tysklands grænser.

Gammel tradition i nye klæder

I dag hænger *Schultüten* ikke mere på jernstativer. Men tanken bag skikken er den samme: Den skal fjerne børnenes nervøsitet over det nye og tjene til trøst og opmuntring. Mange børn får allerede deres kræmmerhus derhjem-

Meget er anderledes i Danmark – men det, der virkelig ryster tyske skoleelever, er at vi ikke har *Schultüten*! Foto: Ruth Clausen.

De danske skoler og børnehaver i Sydslesvig formidler dansk sprog og kultur til børnene, og lærer dem samtidigt om mindretallets betydning og samhørigheden med Danmark. Desuden forbereder de børnene på et liv i to kulturer. Foto: Roald Christesen.

me og tager det så med i skole. I mellemtiden er et nyt aspekt kommet til: Kræmmerhusene har udviklet sig til statussymboler. I Tyskland sælger *Schultüte*-industrien over 600.000 om året – jo større, jo bedre! På de mange mindretalsinstitutioner i Syd- og Nordslesvig klipper og klistrer børnene derimod selv deres *Schul-*

tüte og får dem så på deres første skoledag efter sommerferien. Når skoleklokken ringer til den allerførste time, er vejen til klasseværelset, med én forælder i den ene hånd og *Schultüte* i den anden, ikke så slem mere. I det mindste var det sådan i min erindring.

Anna Buck

Den tyske genforening – også i Danmark

En grænseoverskridende tradition

Igen er ét år gået, og igen står ceremonierne på *Tag der deutschen Einheit* for døren. Men dagen bliver ikke kun fejret i Forbundsrepublikken Tyskland, også i Danmark højtideligholder en udsøgt skare af tysksindede nordslesvigere denne specielle dag. Med deltagelsen i det officielle arrangement markerer de tyske nordslesvigere deres følelse af fællesskab og tilhørsforhold til både mindretallet og til hele den tyske kultur, til tyske fester og traditioner.

For tyve år siden

Mens forbundskansler Angela Merkel, forbundspræsident Horst Köhler og den saarlandske ministerpræsident i 2010 fejrer 20-året for den tyske genforening i Saarland foran tusinder af gæster, fejrer medlemmer af det tyske mindretal i Danmark den samme begivenhed i en mindre kreds. Ca. 120 indbudte gæster sidder klædt i festlige, men dæmpede farver denne 3. oktober i *Haus Nordschleswig* i Apenrade (Aabenraa) og lytter til Uwe Jessens tale. Uwe Jessen har siden begyndelsen af 2009 været generalsekretær for *Bund Deutscher Nordschleswiger*, og han skal lede formiddagens program. Mange har fulgt invitationen, fordi den tyske ”genforeningsdag” er en mulighed for at mødes

med gamle venner og bekendte. Andre kommer, fordi denne fest for dem hører med til at være medlem af mindretallet: ”Jeg var lærer på efterskolen, hvor festen tidligere blev afholdt, og derfor er jeg altid med ved dette arrangement; derfra har traditionen udviklet sig. Man føler sig jo som del af mindretallet og viser det på den måde“, siger Heiner Clausen, skoleleder for *Deutsche Schule* i Tønder. Også for Jan Schmidt, skoleleder for *Deutsche Schule* i Rapstedt (Ravsted) ved Tingleff (Tinglev), er det vigtigt at være med til sådan en begivenhed: ”På denne måde registrerer offentligheden, at vi stadigvæk eksisterer. Jeg er født i Apenrade (Aabenraa) og

Den tyske genforening 1989 fejres ikke kun i Forbundsrepublikken Tyskland. Også i Danmark fejrer en udvalgt skare af tysksindede nordslesvigere dette særlige jubilæum i Haus Nordschleswig i Apenrade (Aabenraa). Foto: Anna Buck.

Med deltagelsen i det officielle arrangement ved fejringen af den tyske genforening, viser de tysksindede Nordslesvigere deres følelse af fællesskab og tilhørsforhold til det tyske mindretal. Mindretallet forbinder deres identitet med den tyske kultur, med tyske fester og traditioner. Foto: Roald Christesen.

har læst nogle år i Tyskland – men jeg føler mig hjemme her. Jeg har altid holdt kontakten til mindretallet; jeg er glad for, at jeg som barn har lært disse institutioner og traditioner at kende, og at jeg nu er her.“

Tysk øl og vin fra Tyskland

Udenfor *Haus Nordschleswig* vajer det danske og det tyske flag ved siden af hinanden som udtryk for det tyske mindretals loyalitet over for den danske stat. Inde i salen bag talerstolen hænger derimod det europæiske og det tyske flag som tegn på tilknytningen til det europæiske fællesskab og til det tyske naboland. Denne forbindelse ses også i forfriskningerne, som står foran gæsterne på lange borde i *Haus Nordschleswigs* foyer og vinterhave: ølflasker fra det hjemmetysk ejede bryggeri Fuglsang i Haderslev, sodavand og flasker med tysk *Spätkburgunder* og *Riesling*. Efter generalsekretærens officielle vel-

komsthilsen taler repræsentanten for den tyske ambassade i København, Johannes Trommer. Han går i sin tale ind på den tyske stats udvikling og også på forbindelsen til Europa: ”Tysklands genforening er afslutningen på Europas deling“.

Flertallet af de tilstedeværende stammer fra mindretallet; kun enkelte deltagere kommer fra Slesvig-Holsten, Berlin eller den danske flertalsbefolkning. ”Vi inviterer fra Nordslesvig både valgte danske folketingsmedlemmer, lokale politikere, borgmestrene for de fire nordslesvigske kommuner samt erhvervsfolk og repræsentanter fra politiet til vores fest, fordi de har spillet en stor rolle i det grænseoverskridende samarbejde“, forklarer Peter Iver Johannsen, tidligere BDN-generalsekretær. ”Men for medlemmerne af Folketinget er det svært at komme, fordi Folketinget på samme tid åbner efter sommerferien – da har kun de færreste politikere tid.“

Fra grundlæggelsesdagen til genforeningen

Siden 1990 har BDN organiseret fejringen af den tyske genforening i Nordslesvig. ”Den tyske enhed er noget vigtigt for os. Selvom vi er danske statsborgere, har vi altid haft en fast tilknytning til Tyskland. Derfor var enheden altid et anliggende for os. Og det ville vi vise“, fortæller Peter Iver Johannsen. Den daværende tyske generalkonsul i Aabenraa, som deltog i fejringen 1990, havde tidlige deltaget i lignende arrangementer, som for eksempel festen for grundlæggelsen af Forbundsrepublikken Tyskland den 23. maj. Indtil nedlæggelsen af det nordslesvig-

ske generalkonsulat i 2000 arrangerede BDNs medlemmer festerne den 3. oktober i samarbejde med konsulen. ”De første arrangementer fandt sted i festsalen på det tyske gymnasium i Aabenraa, og vores første taler var en borgeretsforkæmper fra DDR. Dengang var festen offentlig“, mindes den tidligere generalsekretær. ”På et tidspunkt kom den tyske ambassade så med i spillet, og derefter er invitationer sendt ud i samarbejde med det tyske udenrigsministerium.“ I de følgende år blev genforeningsdagen festligholdt forskellige steder: den tyske efterskole i Tinglev, på Knivsbjerg og på Hotel Europa i Aabenraa. Efter udbygningen af *Haus Nordschleswig* kunne festen i 2007 flytte ind i det tyske mindretals hovedsæde.

Trabi og VW: Symboler på udviklingen

Efter den tyske ambassades repræsentant fra København holdt honorær konsul Thomas Bekker og BDNs formand Hinrich Jürgensen deres taler. Begge gjorde status over genforeningen ud fra deres perspektiv. Siden genforeningen er der sket meget i Tyskland og i det grænseoverskridende samarbejde med det nordlige naboland: etableringen af Region Sønderjylland-Schleswig, Interreg-samarbejdet på europæisk plan, oprettelsen af grænsependlerkontoret og samarbejdet mellem universiteterne i Sønderborg og Flensburg. To biler, en østtysk ”Trabi” og en moderne *VW Phaeton*. Ikke kun i Forbundsrepublikken Tyskland, men også i den tyske folkegruppe i Nordslesvig er der sket forandringer siden 1990: ”Da vi begyndte, var folkegruppen, kan man sige, meget tysk og lukket udadtil. Dengang var der ingen

dansksindede, som gik på de tyske skoler. Og vi deltog heller ikke i danske foreninger”, siger Peter Iver Johannsen. ”I dag er vores folkegruppe stadigvæk tysk, men vi er i mellemtiden, måske også gennem den tyske genforening, blevet et stykke mere integreret i hele befolkningen. Flere dansk-tyske familier er nu bevidst om værdien af det tyske sprog eller samværet i det tyske mindretal.“ I hvert fald er det i en tid med kulturblanding og grænseoverskridende samarbejde på det politiske område vigtigt at bevare identiteten gennem sproget, foreningslivet og traditioner som festen den 3. oktober. ”Hvis det ikke lykkes os at holde det tyske sprog og vores traditioner i live, så ser det sort ud for mindretallet”, afslutter Peter Iver Johannsen. ”Dertil hører også en bevidsthed om grænselandets og Tysklands historie. Det er vigtigt, at historien og udviklingen bliver fortalt til alle”. En fotoudstilling i salen viser forandringen i grænselandet og i Forbundsrepublikken fra murens fald til i dag. Mellem talerne spiller to elever fra *Deutsches Gymnasium* i Aabenraa jazzstykker på klaver og kontrabas. Ved arrangementets afslutning bliver der serveret to forskellige supper: en rød tomatsuppe og en hvid crèmesuppe med *Gehacktes* – måske symboliserende de danske farver?

Anna Buck

I ti år har der været fælles lanterneoptog med deltagelse af medlemmerne af Sydslesvigsk Forening (SSF) i Eckernførde, børn og lærere fra Jes Kruse-Skolen, den danske skole i Riseby, fritidshjemmet Eckernførde og de danske børnehaver i Borby og Ascheffel samt Brødrene Brovst børnehaven. "Vi startede med en lille gruppe, nu er vi det største lanterneoptog i Sydslesvig," siger Fred Witt, formand for SSF Eckernførde. Foto: Roald Christesen.

Peter Plys og Barbie viser vejen

Med lanterner i skumringen

Formummet i en tyk jakke trasker Johanna med lanterneoptog i Eckernførde. Med sine hænder holder eleven fra den danske Jes Kruse-skole om sin hjemmelavede lanterne, medens hun koncentreret synger med på de indøvede danske lanternesange. Af og til bliver hun stående og kigger på sin mor, som går lige bag hende. Så løber pigen videre i retning mod bykernen sammen med ca. 700 andre små og store lanterneløbere fra det danske mindretal. I takt med orkestret vipper børnenes farvede og forskelligt

formede papirlamper frem og tilbage, og midt i toget vajer danskernes rød-hvide flag med guldfarvede kvaster på siden.

Tradition i forandring

Når urene bliver omstillet til vintertid, afholdes der lanterneoptog i mange byer og landsbyer i Tyskland. Også i det dansk-tyske grænseland ser man i oktober og november børn i alle aldre løbe rundt med deres papirlamper. Motiverne på lamperne er meget forskellige og afhænger af årets mode: Der er stribede lanterner, runde lamper med sole eller ansigter, og endda nogle med Barbie, Peter Plys og filmstjerner. I nogle lamper brænder der ægte stearinlys, i andre lyser batterilamper. I små grupper løber børnene sammen med deres forældre eller lærere gennem gaderne og synger sange som *Ich gehe mit meiner Laterne* eller *Laterne, Laterne, Sonne, Mond und Sterne*, som hele tiden bliver gentaget.

I landsdelen Slesvig kan skikken med lanterneoptog føres tilbage til 1800-tallet. Men der findes kun ganske få skriftlige beretninger om udbredelse og form. Fra litteraturen ved vi, at skikken i starten kun fandtes blandt tyske børn. De organiserede selv deres optog, og de små børn lærte lanternesangene af de ældre. Senere

tog de tyske turist- og borgerforeninger skikken op, og lanterneoptogene blev en tradition i institutionerne. Børnehaver, grundskoler og fritidshjem overtog nu oftest arrangementet, og børnene lavede deres lanterner sammen med pædagogerne.

I begyndelsen af 1900-tallet bredte skikken sig til det danske Nordslesvig, og nu blev nogle af de tyske lanternesange oversat til dansk eller gendigtet. Siden er lanterneløbet blevet mere og mere populært i Nordslesvig, og efterhånden kendes den fra en del af de danske institutioner – ja, selv i det øvrige Danmark er man nysgerrige efter at høre om den stemningsfulde efterårstradition. Også de danske institutioner i Sydslesvig har i mange år afholdt deres årlige lanterneoptog som en vigtig del af deres kulturelle traditioner.

Det største lanterneoptog i Sydslesvig

I ti år har *Sydslesvigsk Forening* (SSF) arrangeret lanterneoptog i Eckernførde. Sammen med Jes Kruse Skolen, Riseby Danske Skole og fritidshjemmet i Eckernførde deltager de danske børnehaver i Borby og Ascheffel samt Brødrene Brovst Børnehaven. "Lanterneoptoget har eksisteret i det danske mindretal længere end jeg kan huske tilbage, men tidligere løb grupperne hver for sig", siger den mangeårige formand for SSF i Egernførde, Fred Witt, mens han mindes optogene i sin skoletid på Jes Kruse Skolen for 30 år siden. "Først i 1999 kom idéen om et samlet optog fra den tidligere leder af den danske børnehave i Eckernførde. Det begyndte med en mindre gruppe, men i dag er det det største lanterneoptog i Sydslesvig", tilføjer Fred Witt, der

er udlært elektriker og i 2009 fik kulturprisen for sit engagement for det danske mindretal.

Lys til Martins ære

Omtrent to uger senere og ca. 130 kilometer længere nordpå løber Moritz med sine forældre og venner fra *Deutsche Schule Hadersleben* lanterne. Også bestyrelsen for *Deutscher Kindergarten Hadersleben*, som tog initiativet til dette års lanterneoptog, har mobiliseret børnehavens børn og deres forældre. Sammen går de fra Bispebroen rundt om Damparken i Haderslev og synger tyske lanternesange om strålende stjerner og Sankt Martin, akkompagneret af to fløjter. Mange tyske lanterneløbere synger om den Hellige Martin. Med i koret er Moritz, som går i tredje klasse i den tyske skole, og som lige fra børnehaven kender de fleste sange udenad. Men hvem er overhovedet denne hellige Martin, og hvor er forbindelsen til lanterneoptoget? Det ved Moritz heller ikke rigtigt; her hjalp den fortælling om den hellige mand i 300-tal-

Efter lanterneløbet gennem Eckernfødres indre by venter frivillige medhjælpere allerede i Jes Kruse-Skolens gymnastiksal med vafler og pølser til de små og store lanterneløbere. Foto: Roald Christesen.

Gamle traditioner og nye skikke

Lanternegangen i Tyskland sker til minde om Skt. Martin, der ifølge en legende som ung soldat med sit sværd skar sin kappe i to dele og gav den ene halvdel til en tigger. Om natten kom Jesus til ham i en drøm i tiggerens skikkelse, hvorefter den unge Martin forlod hæren og lod sig døbe. Viet som præst byggede han det første munkeløster i Vesteuropa. Den tidligere soldat døde som biskop i Tours i Frankrig i 397 og blev helgenkåret som symbol på næstekærligheden. Den 11. november blev han begravet, og det siges, at hans tilhængere bar ham til graven i et hav af lys. En af de tyske lanternesange henfører til denne scene: *”Ich geh’ mit meiner Laterne und meine Laterne mit mir. Da oben leuchten die Sterne, hier unten leuchten wir. Ein Lichtermeer zu Martins Ehr. Rabimmel, rabammel, rabumm”*.

I 1700-tallet var skikken om den hellige Martin næsten glemt, men den genopstod i 1800-tallet. Derved indgik mange gamle traditioner efterhånden i nye sammenhænge, eller de blev erstattet af nye og tilpasset til de forandrede betingelser. For eksempel har lysoptogene for det meste afløst de tidligere Mortensblus. En ny definition af den gamle tradition er også tilknytningen til en

anden Martin, Martin Luther, men i nogle egne har den oprindelige Skt. Martin stadigvæk stor betydning: Der hedder bagværket, de såkaldte *Lutherhörnchen*, stadigvæk *Martinswecken*. I spidsen for lanterneoptoget rider også tit en person klædt i en halvlång frakke, som man siger den unge Martin havde, og børn opfører også stykker om Skt. Martins gode gerninger. Også historierne, som indgår i det tyske mindretals lanterneoptog i Haderslev, har deres baggrund i de gamle Skt. Martinsskikke.

Dagen den 11. november har imidlertid endnu flere betydninger: Efter kristen tradition begynder fastetiden nemlig 40 dage før juleaften. På det tidspunkt sluttede korn- og vin høsten i Mellemeuropa og vinterarbejdet begyndte i gård og hus. Denne afslutning fejredes især i det sydlige Tyskland med en slagtefest den 10. november, hvor der brændte Martinsbål i gaderne. De lyste op i mørket og symboliserede Skt. Martins gode gerninger. Også i dag tænder man i nogle tyske egne Martinsblus på Mortensaften den 10. november, hvor der spises gæstegodt og drikkes af den nye vin. Derefter spiser man *Martinswecken* formet som mand med øjne og knapper af rosiner. Spisningen af gæstegodt Mortensaften henfører til en anden legende om, at Skt. Martin blev afsløret af skræppende gæst, da han havde gemt sig for fjendtlige forfølgere i en gåsegård.

På den 11. november afsluttedes også de sommerlige tjeneste- og forpagtnings-forhold: tjenestefolkene blev aflønnet, forpagtnings-renter betalt. Mange børn tog derfor syngende fra hus til hus og fik pølser, nogle æg eller den såkaldte *Martinspfennig*. I nogle protestantiske områder er det i dag stadigvæk normalt, at børn går med fakler eller lanterner fra hus til hus og synger. Men ofte forbindes denne skik ikke mere med Skt. Martin, men med reformatoren Martin Luther og finder sted på hans fødselsdag, den 10. november.

let, som lederen af *Deutsche Schule Hadersleben* gav før lanterneoptoget, ikke meget. Men det er heller ikke så afgørende, for de fleste er samværet og mødet med venner og bekendte det vigtigste.

Ligesom de fleste deltagere tilhører også Moritz det tyske mindretal. Lanterneoptoget er for ham og hans familie en fast del af mindretallets vintertraditioner. Også for den tyske nordslesviger Henning Fuglsang, direktør for Fuglsang-bryggeriet i Haderslev, hører skikken med til begyndelsen på vinteren: ”Jeg kan godt huske lanterneoptoget i min barndom, da jeg med min lanterne gik rundt om den lille dam i Haderslev. Det er ca. 40 år siden nu.” Han har nu i et år været med i bestyrelsen for den tyske børnehaven i Haderslev, hvor hans treårige datter går. ”I dag går hun for anden gang med ved lanterneoptoget sammen med min kone.” Selv deltager han ikke i optoget, fordi han skal sørge for pølser og kartoffelsuppe til lanterneløberne senere hos en af medarrangørerne, hvor der serveres Fuglsang-øl til de voksne.

Ved løbets afslutning læser en af børnene igen historien om den hellige Martin højt fra en bog. Børnene sidder i en rundkreds på puder og bænke og lytter til læsningen, mens fyrfadslys blafrer og det lugter af pølser. Selvom børnene i Haderslev ikke løber lanterne den 11. november, Mortensdag, og at der ud over historien om Skt. Martin ikke er noget, som minder om Mortensaften, er det dog en hyggelig afslutning på denne aften.

Stearinlys viser vejen

Ved optoget i det danske mindretal i Eckernførde findes der ingen St. Martin; kun to politimænd på gaden for sikkerhedens skyld. ”For os har lanterneoptoget ikke noget at gøre med den hellige Martin”, siger Fred Witt. ”For os er det bare en lejlighed til at samle alle generationer i mindretallet, fra de helt unge til de helt gamle.” Heller ikke for Johanna og de andre børn fra de danske skoler og børnehaver er der nogen sammenhæng mellem den hellige Martin og lanterneoptoget. For pigen fra anden klasse er det bare sjovt at være med at gå og synge. Hun kommer fra en tysk familie. ”Min far taler kun tysk, men min mor lærer en lille smule dansk. Men de er også med og synger også.” På rådhuspladsen i bykernen samles optogets deltagere, og spillemandsorkestret spiller melodien til ”Bjørnen sover” og andre danske lanternesange. Nogle sangene er blevet forkortet med nogle vers, andre er blevet gendigtet: Hvis de oprindeligt også handlede om Sankt Martin, spiller i hvert fald andre motiver hovedrollen i de nye danske versioner.

Bagefter marcherer deltagerne tilbage til Jes Kruse Skolen på H.C. Andersen-Weg, hvor nogle af kvarterets beboere har stillet lys i deres vindueskarme for at illuminere vejen for børnene. I skolens idrætshal venter de frivillige hjælpere allerede på deltagerne med vafler og pølser.

Anna Buck

En tysk dag i Danmark

Siden grundlæggelsen af forbundsrepublikken Tyskland i år 1948 arrangerer det tyske mindretal i Danmark hvert år i november *Deutscher Tag*. Gennem en uge finder en række af festlige og kulturelle arrangementer sted i hele Nordslesvig. Gennem denne fest præsenterer mindretallet sig udadtil og indadtil og mindretalsorganisationernes repræsentanter informerer medlemmerne over aktiviteter og nyheder. Foto: Roald Christesen.

Tyske spørgsmål

Hvilken tysk fodboldspiller skød ikke mål ved i fodboldmesterskabs-finalen i Bern 1945? Hvilket år begyndte opbygningen af *Bundeswehr* og dermed Forbundsrepublikkens genoprustning? Ved fejringen af *Deutscher Tag* 2009 i Tinglev tyggede ca. 600 tyske nordslesvigere på disse og lignende spørgsmål omkring temaet ”Forbundsrepublikkens fødsel”. Gættelegen skulle knytte forbindelsen mellem den tyske historie og etableringen og udviklingen af *Deutscher Tag*. Siden Forbundsrepublikken blev skabt i 1948, har det tyske mindretal i Danmark hvert år i november arrangeret *Deutscher Tag*. Dagen er sammen med Sankelmarkdagen og Knivsbjergfesten et af det tyske mindretals tre årlige møder, som har særlig betydning for minoritetten.

På *Deutscher Tag* afholdes der under mottoet ”De tyske kulturers festival” i løbet af en uge en lang række festlige og kulturelle arrangementer rundt omkring i Nordslesvig. Der tilbydes foredrag og vises udstillinger, der kan afspejle den tyske folkegruppes mangfoldige aktiviteter. Mindretallets hovedorganisation *Bund Deutscher Nordschleswiger* (BDN) arrangerede hovedfesten i idrætshallen på den tyske efterskole i Tinglev, *Deutsche Nachschule Tingleff*, anden

lørdag i november 2009. Festen bliver ledsaget af et informationsmøde i efterskolens festsal om aktuelle forhold i mindretallet. Indtil 1980’erne deltog kun medlemmer af det tyske mindretal i Nordslesvig, repræsentanter for de offentlige institutioner samt gæster fra Tyskland; men i dag er også danske gæster til stede ved hovedfesten på denne tyske dag. Til *Deutscher Tag* udkommer også BDN’s årsskrift *Grenzland*.

I mindretallets tegn

Blåt og gult er farverne på hertugdømmet Slesvigs våben med de to løver – og derfor symboliserer farverne både det tyske mindretal i Nordslesvig og det danske mindretal i Sydslesvig.

På farverne ser man da også tydeligt, at *Deutscher Tag*-festen tilhører den tyske folkegruppe: På de lange bordrækker i den tyske efterskoles idrætshal ligger der gule servietter på blå duge, og blå mælkekander står ved siden af gule blomster. Det tyske mindretals farver pryder også sportshallens klatrevæg, hvor de tyske nordslesvigeres flag med gule løver på blå bund hænger. Ligesom dørmatten foran indgangsdøren med Slesvigsk Partis valgslogan ”Ta’ parti for Sønderjylland – stemsønderjysk.dk“ understreger mindretallet tilknytningen til regionen Sønderjylland/ Slesvig. Ved siden af nordslesvigernes blå-gule flag hænger det slesvig-holstenske og det tyske flag. Dannebrog henviser diskret til staten og landet, hvor festfællesskabet befinder sig. Ved siden af indgangen til hallen fortæller et banner om mindretallets tyske avis, *Der Nordschleswiger*. På den anden side er et banner om Slesvigsk Parti, det tyske mindretals parti. Et fotogalleri på den modsatte side

fortæller om den tyske historie fra den preussiske tid over København-Bonn erklæringerne i 1955 til murens fald i 1989.

Mellem bordrækkerne er opbygget en scene, hvor orkestret fra *Deutscher Jugendverband für Nordschleswig* spiller, afbrudt af forskellige officielle taler: ved repræsentanten fra den tyske ambassade i København, landdagspræsidenten fra Kiel, statssekretæren fra *Ministerium für Bildung und Kultur* i Kiel samt repræsentanterne fra forbundsdagen i Berlin. Taler og hilsner leveres mest på tysk. Så byder BDN’s generalsekretær, Uwe Jessen, gæsterne velkommen, mens formand Hinrich Jürgensen holder den afsluttende tale. De tyske sange, som *Deutschlandlied* eller *Bunt sind schon die Wälder* og de tyske taler markerer, ligesom gættelegs-temaet, tilhørsforholdet til Tyskland. Men i modsætning til spørgsmålene handler de officielle taler ikke om det tyske nabolands fortid, men

Kortspil kan være både politiske og kulturelle. Her et sæt kort fra Slesvigsk Parti til det gode tysk-sønderjyske spil ”Skat”. Foto: Ruth Clausen.

om det grænseoverskridende samarbejde, det tysk-danske forhold og de aktuelle begivenheder i grænselandet, ikke mindst det kommende kommunalvalg, hvor også kandidater fra Slesvigsk Parti er på valg. Efter talerne præsenteres partiets spidskandidater.

Før kaffebordet dækkes, opfører nogle børn fra *Jugendhof Knivsberg, Deutscher Jugendverband für Nordschleswigs* uddannelses- og mødested, uddrag af den tyske musical *Toms Traumhaus*, som blev spillet ved børnemusikfestivalen på *Jugendhof* i 2009. Efter kaffen og brødtærten præsenterer *Kopenhagen Kabarett* musik fra Berlin i 1920'erne og 1930'erne, for eksempel tyske sange fra *Comedian Harmonists* og Marlene Dietrich. Flertallet af de festligt klædte gæster, som på denne dag lytter til talerne og synger de tyske sange, stammer fra gamle tyske familier i Nordslesvig. Andre er vokset op i Tyskland og senere flyttet til Nordslesvig. Men interessen for Tysklands historie, det tyske sprog og livet i den tyske kultur binder dem sammen, og for mange af dem hører *Deutscher Tag* til livet i mindretallet.

Også for Elisabeth-Charlotte Gäde er dette arrangement en vigtig begivenhed. Hendes afdøde mand, Dr. Karl Gäde, var leder af *Deutsches Gymnasium* i Aabenraa i 1930'erne og 1940'erne. Mange år levede de sammen med deres børn som en del af det tyske mindretal i Danmark. I dag bor den 103-årige dame i Kiel, men besøger hvert år *Deutscher Tag* – og det har hun gjort i næsten 60 år.

En dag med vekslende betydning

Mange tyske nordslesvigere viser deres tilknyt-

ning til mindretallet ved at deltage i tyske arrangementer. Ved siden af *Knivsbergfest* er *Deutscher Tag* årets vigtigste begivenhed – men alligevel falder antallet af gæster år for år. ”Det er sværere i dag at gennemføre et arrangement omkring et stort fællesskab, end det var for 20 år siden. Det skyldes dog ikke manglende interesse. Det er mere tidsånden, der er grunden til det“, forklarer Peter Iver Johannsen. ”Folk er jo stadigvæk medlemmer, men de vil ikke lade sig organisere. De holder sig hellere for sig selv. Det er skadeligt for det tyske mindretal, som netop satser på foreningsliv og fællesskab.“

I modsætning til i dag havde menneskene for 60 år siden mere behov for fællesskab. ”Sammenholdet i mindretallet var ødelagt efter begivenhederne i krigsårene og bearbejdningen af det, der var sket. Derfor søgte folk efter noget, som kunne bidrage til mindretallets samling og nyorientering. Man ville have et forum, hvor de kunne komme sammen og invitere gæster fra Slesvig-Holsten for at holde forbindelsen over grænsen i live“, tilføjer den tidligere BDN-generalsekretær. Derfor reorganiserede man efter 2. Verdenskrig *Deutscher Tag* som en festlig sammenkomst, som indtil 1971 skiftevis fandt sted i Aabenraa, Haderslev, Tønder, Tinglev og Sønderborg. Fra 1972 er festen blevet holdt i idrætshallen i Tinglev. Med denne fest genoplevde mindretallet en tradition, som dets leder i 1920'erne, pastor Schmidt-Wodder, havde etableret i 1921, efter at de enkelte tyske foreninger, vælgerforeningen, skoleforeningen og ungdomsforeningen, var blevet samlet i ét stort forbund – der dog var opløst under krigen.

En anden grund til, at *Deutscher Tag* blev genindført i 1948, var behovet for fælles in-

formation om og præsentation af mindretallet. Ved festen fortæller talerne dels om folkegruppens udvikling, status og muligheder, og så gør festen det muligt for mindretallet at præsentere sig udad- og indadtil. Helt parallelt til det danske mindretal i Sydslesvig og deres *årsmøde*, som holdes hvert år først på sommeren – forskellen er især, at de tyske nordslesvigere har langt færre flag og ikke marcherer i optog.

I dag er det følelsesmæssige behov for fællesskab erstattet af en mere rationel solidaritet. Mange gæster deltager af traditionelle grunde, for at bidrage til folkegruppens fortsatte liv, eller for at mødes med bekendte og venner. Også mottoerne for de enkelte *Deutschen Tage*, som har været brugt siden 1951, viser tydeligt mindretallets udvikling. I begyndelsen fokuserede man mest på sig selv og kiggede indad, hvor fyndord som ”For en fornuftig ordning i grænselandet”, ”Mindretallets funktioner” og ”Samlet tysk ansvar – nutidens opgave” afspejlede en søgen efter tilhør og orientering. Samtidigt beskæftigede man sig med Det Europæiske Fællesskab som en neutral partner. I de senere år har mindretallets slogans mere fortalt om dets orientering i forhold til regionen Nordslesvig, om forholdet til den danske flertalsbefolkning og om fremtiden. ”Nordslesvig”, som ellers siden 1920 har været mindretallets betegnelse for deres hjemstavn, blev f.eks. først brugt igen på mottoer efter 1989.

Også i talerne, som er tilpasset til sentenserne og således også tidsånden, høres forandringen. Mens de i 1990'erne stadigvæk handlede om selvbevidsthed og balance i mindretallet, tager de i de seneste år mere udgangspunkt i Nordslesvig som region. Mottoet i 2009, ”Nordsles-

vigs stemme”, var først og fremmest møntet på kommunalvalget i Sønderjylland i november og på Slesvigsk Parti, hvor det sidste S i ordet ”Nordslesvigs” samtidig var symbolet for Slesvigsk Parti. Derudover skulle mottoet tydeliggøre sammenhængen mellem det kulturelle og det politiske samarbejde mellem BDN og mindretallets parti.

Præmier for ”Forbundsrepublikkens fødsel”

I løbet af *Deutscher Tag* prøvede deltagerne som nævnt at finde svar på forskellige quizspørgsmål. Andre var f.eks.: Hvilken kendt tysk politiker i det første årti var uddannet adjunkt, landråd (amtmand), forsvarsminister og ministerpræsident? Eller: Hvilket vesttysk forbundsland blev først politisk en del af Forbundsrepublikken den 1.1.1957?

Ved slutningen af festen havde 250 af de omkring 600 gæster deltaget i gættelegen. Derefter bedømte medlemmerne af BDNs udvalg for sprog og kultur svarene og uddelte præmierne, som passede til dagens tema: ”Fra Forbundsrepublikkens fødsel”: To billetter til *Kopenhagen Kabarett* med tysk musik fra 1920'erne og 1930'erne, DVDen ”*Das Wunder von Bern*” om Tysklands sejr ved fodbolds-verdensmesterskabet i Bern 1954 og CDen ”*Das Wirtschaftswunder*” med hovedsagelig tysk musik fra 1954 til 1966, udgivet af *Kulturspiegel*.

Anna Buck

Vente på Lucia

I mange danske institutioner i Sydslesvig og i nogle tyske institutioner i Danmark minder man den 13. december med en procession om Santa Lucia, skytshelgenen for de blinde og syge børn. Foto: Roald Christesen.

Morgen, foran døren

Denne morgen er der næsten helt stille i den lange ubelyste gang på Jes Kruse Skolen i Eckernförde. Kun her og der kan man høre den rolige mumlen og de undertrykte gab fra eleverne og børnene fra nabo-børnehaven. Sammen med deres lærere og pædagoger står de tæt samlet foran klasseværelserne. Det er mandag den 14. december lige før klokken otte. Og som hvert år på dette tidspunkt har børnene og de voksne forsamlet sig i gangene i den røde murstensbygning for at vente på Lucia. Nogle af

lucia-pigernes forældre står sammen med dem – med skudklare digitalkameraer i hænderne. Lucia-optoget berører ikke kun børnene og deres forældre. ”Mange ældre mennesker har tårer i øjnene, når de ser lucia-processionen. Den fremkalder mange minder”, fortæller Leslie Hougaard, som siden 1980 har undervist ved Jes Kruse Skolen, blandt andet i musik. 1982 overtog han skolekoret og dermed også skikken med Lucia, som han sammen med eleverne fra koret hvert år siden har fremført i den danske fællesskole, i kirken og ved de gamles adventskaffe.

Mosaik af mange traditioner

I mange danske institutioner i Sydslesvig mindes man den 13. december den hellige Lucia med et optog. Skytshelgenen for de blinde og de syge børn led den 13. december år 304 martyrdøden under en kristenforfølgelse. Siden 1000-tallet er den lysbringende Lucia blevet dyrket over hele Europa med fester og ritualer.

I Sydslesvig er lucia-optoget derimod, ligesom mange juletraditioner, forholdsmæssigt nyt. I modsætning til mange andre skikke kom denne ikke sydfra, men fra Sverige. Her gik, fortælles det, i 1700-tallet en hvidklædt pige omkring på godserne i den vestlige del af

landet om morgenen hver den 13. december. Hun havde et rødt bælte om taljen, et stearinlys i hænderne, nogle gange vinger på ryggen. Pigen uddelte *lussekatter*, boller med safran. Med tiden gik andre piger over til at bære en krans med brændende lys på hovedet, mens vingerne faldt bort.

I slutningen af 1800-tallet bredte skikken sig langsomt til resten af Sverige som led i genopdagelsen af ”folkekulturen”, og bl.a. fri-landsmuseet Skansen i Stockholm tog skikken op for at bevare den for eftertiden. Foreninger begyndte at arrangere lucia-optog med Lucia i spidsen. De optrådte i sociale institutioner eller vandrede gennem landsbyerne, og i private familier serverede den ældste datter udklædt som Lucia morgenmaden på forældrenes seng den 13. december. Men det egentlige gennembrud i Sverige kom i begyndelsen af 1900-tallet, da en avis i Stockholm udskrev den første Lucia-konkurrence og opfordrede læserne til at vælge deres egen Lucia. Endda Nobel-ugen i Stockholm, hvor Nobel-prisen siden 1901 årligt har været overrakt den 10. december, slutter nu den 13. december med en lucia-optræden, hvor svenske luciapiger serverer kaffe med safranboller til prismodtagerne og synger de traditionelle sange.

Lucia i mindretallet

Da den 13. december i 2009 falder på en søndag, finder optoget i Jes Kruse Skolen sted den 14. december. Leslie Hougaard venter ikke denne morgen på lucia-pigerne sammen med de andre lærere, men forbereder pigernes optog i edb-lokalet i den bagerste ende af skolen.

I Jes Kruse-Skolen afgøres det ved lodtrækning mellem eleverne i skolens kor, hvem der bliver Luciabru- den bærer en krans med fem stearinlys på hovedet og et lys i hånden og fører an i Lucia-optoget. Efter hende følger de andre piger med stearinlys i hænderne; i stedet for kronen bærer de et sølvbånd på hovedet. Foto: Roald Christesen.

Trods sin mangeårige erfaring virker han ligeså spændt som eleverne, der fnisende iklæder sig de traditionelle lange hvide dragter og tager de hvide balletsko på. I sidste øjeblik retter korlederen på stearinlysene, inden han giver signalet, og pigerne stille synger sangen om Santa Lucia. Så åbner han døren til gangen og dette års Lucia træder syngende ud i den mørke gang. I Jes Kruse Skolen bliver der trukket lod om, hvem der bliver brud. Lucia bærer en krans med fem brændende lys på hovedet og ét i hånden. ”Den Hellige Lucia bragte ifølge overleveringerne lyset til mennesker, som har det svært”, forklarer Leslie Hougaard. ”Kransen har altid et ulige antal lys, så den ikke ligner en adventskrans.” Tæt bag ved lucia-bruden følger 15 andre piger med lys i hænderne; i stedet for en lyskrans bærer de et sølvbånd om håret.

Luciafejringen kom fra Sverige til Danmark kort efter Anden Verdenskrig, hvor Danmark havde været besat af Tyskland. Men ifølge en beretning gik der allerede i 1925 tolv piger klædt i hvidt med lys i hænderne gennem festsalen ved en julefest i den danske realskole, det senere gymnasium Duborg-Skolen i Flensborg. Foto: Sigrid Buck.

En gammel solhvervsfest

Indtil indførelsen af den gregorianske kalender omkring 1700 faldt vintersolhvervet på den 13. december, og Lucia-natten mellem den 12. og 13. december var årets længste nat. Med den gregorianske kalender flyttedes kalenderen 11 dage frem, så vintersolhverv faldt mere korrekt på 24. december (helt korrekt: 21.-22. december). Det blev dagen, hvor den lysbringende helgeninde Lucia blev fejret. Efter gammel overtro var vintersolhvervs-natten også en fortryllet nat, i hvilken dyrene kunne tale og overnaturlige væsener havde store kræfter; en forestilling, der siden blev overført til julenat. De folkelige fester på denne dag handlede derfor mere om Lucifer end om Lucia. De unge lavede en masse sjov i disse nætter: malede deres ansigter sorte, klædte sig i gamle klæder og pels fra dyrene og stoppede klæderne ud med strå. Som Lucifer med horn på panden drog de syngende og larmende omkring gårdene og tiggede om brød og snaps. Senere indgik disse skikke i de såkaldte ”julelege”; men i dag minder næsten intet om disse gamle skikke.

En tradition på vej mod syd

Lucia-festen kom fra Sverige til Danmark under den tyske besættelse 1940-45. Under krigen flygtede mange danskere til Sverige og oplevede denne tradition. Efter befrielsen 1945 kom de fleste tilbage og bragte skikken med til

Danmark, hvor den svenske tradition blev meget populær. Officielt var det Foreningen Norden og Danske Kvinders Beredskabsforbund, der indførte lucia-optogene i de danske byer. Hyppigt blev lucia-bruden først budt officielt velkommen på rådhuset, før hun besøgte plejehjem og børnehaver; således var det for eksempel i Sønderborg i 1946. Siden er den 13. december i Danmark blevet fejret med optog i mange offentlige institutioner. Men mens skikken i Sverige stadigvæk spiller en rolle i familierne, har den i Danmark aldrig fundet vejen ind i hjemmene. Og trods den intensive kontakt til flertalsbefolkningen er den indtil videre kun blevet overtaget af få institutioner inden for det tyske mindretal i Nordslesvig.

Derimod er mange danske institutioner i det danske mindretal i Sydslesvig også begyndt at fejre 13. december. I en beretning fra Folkelig Dansk Realskole står der, at der ved en julefest i 1925 i skolen, det senere danske gymnasium Duborg-Skolen, gik tolv hvidklædte piger, som bar lys, gennem salen. I Jes Kruse Skolen er lucia-optoget også en gammel tradition, som kom fra Danmark. Allerede Leslie Hougaards forgænger havde plejet den i lang tid. Til trods for begejstringen for den årlige lucia-optræden

i det danske mindretal kender størstedelen af den tyske befolkning i Sydslesvig kun Lucia fra Sverige. ”Vi har flere gange optrådt i offentligheden, på markedspladsen i Eckernförde og på en gård ved Waabs. Men så vidt jeg ved, blev skikken ikke bragt videre”, siger Leslie Hougaard. Traditionen vedligeholdes også i hans egen familie: Hans tre døtre har som elev i Jes Kruse Skolen deltaget i optogene, én af dem endda som lucia-brud. Og sidste år gik hans barnebarn med for første gang.

Nu kan julen komme

Lucia-pigerne går en gang gennem hele skolen og tilbage igen; det tager en halv time. Mens pigerne syngende går deres runde, går Leslie Hougaard ved siden af og dirigerer. De synger, indtil alle er tilbage i edb-lokalet. Da døren bliver lukket bagved dem, er der ingen, som bevæger sig udenfor. Først nogle minutter senere lyder der bifald; så er magien forbi: De kolde neonlys bliver tændt, forældrene siger farvel, og eleverne går tilbage i deres klasselokaler. Men om fem dage er det ferie – så kan julen endelig komme.

Anna Buck

Utypiske julefester

Ingen lametta, men guirlander med små Dannebrog-flag hænger til jul på juletræet i danske familier – i Danmark som i Sydslesvig. Foto: Roald Christesen.

Sild eller pølser?

Mange mener vel, at jul er jul – ligegyldigt, om det er i det tyske mindretal i Danmark eller i det danske mindretal i Tyskland. Nogle siger, at en typisk jul i danske familier både nord og syd for grænsen handler om juletræ pyntet med hjerter og Dannebrog og om julefrokost med snaps og sild den 25. eller 26. december. Andre siger, at en typisk tysk jul i Nord- eller Sydslesvig derimod indeholder kartoffelsalat med pølser juleaften og lametta på træet. Men hvordan

ser julen i grænselandet egentlig ud? Og hvad er overhovedet typisk?

Nyopfundne traditioner

Julen, som vi kender den, er slet ikke så gammel, som mange tror. Julen i sig selv er en ældgammel solhvervsfest, hvor man altid har spist og drukket godt – og efter kristendommens indførelse også gået i kirken og fejret Jesu fødsel. Men dog er mange af vores mest elskede juletraditioner knapt hundrede år gamle. I begyndelsen kom juletræet som tidligere nævnt fra Tyskland til Danmark. I dag er det heller ikke mere de gråklædte nisser med de røde strømper, som er julens hovedpersoner – efterhånden er det julemanden, der kommer med gaver.

Gennem tiden har mennesker konstant optaget nye elementer og fremmede skikke og blandet dem med gamle traditioner. Ud af det opstår nye traditioner. I grænselandet har mange familier én forælder med en tyskpræget baggrund, mens den anden stammer fra en dansk familie. Ofte fører begge parter nogle af deres familietraditioner videre i den nye familie, og hverdagen indeholder træk fra begge kulturer. Disse familiers fester er hverken typisk tyske eller danske – og ligeså lidt er de typiske på anden vis. De er simpelthen syd- eller nordslesvigske.

Juletræsnynten i disse familier er også lige så mangfoldig som menneskers identiteter i grænselandet.

Tysk jul med æbleskiver og matador

”Julepynten har jeg fra min bedstemor fra Tyskland”, fortæller Greta fra Sønderborg, som siden 1966 har boet i Danmark. I sin tid flyttede den tyske operationssygeplejerske med sin mand til Odense, hvor hun arbejdede på sygehuset og langsomt lærte dansk. Fire år senere flyttede hun til omegnen af Sønderborg. Men først, da hun sendte sin søn på den tyske skole, kom hun i kontakt med mindretallet. Hun meldte sig ind i *Bund Deutscher Nordschleswiger*, men føler sig nu som medlem af to mindretal: Hun føler sig nemlig ikke som del af det gamle tyske mindretal, men snarere som en del af et kulturelt mindretal midt i en dansk flertalskultur. Blandt venner og kollegaer er mindretallet sjældent et tema. ”Hos nogen fik jeg først flere år senere at vide, at de også tilhørte mindretallet”, siger Greta.

I dag pendler hun mellem Sønderborg og Flensborg, deltager i mindretallets kulturelle arrangementer og er med til at organisere den tyske bod på den traditionelle julebasar i Sønderborg. ”I vores familie, det vil sige min søn og mig, fejrer vi også julen på tysk. Tysk er for mig masser af tysk musik og tysk mad på juleaften som and eller kalkun og æbleskiver. Engang så vi kun Matador hele (jule)dagen og gik tur”, fortæller Greta. Den danske tv-serie Matador blev produceret mellem 1978 og 1981 og er i dag en klassiker i det danske fjernsyn. ”Vores juletræ pynter vi blandt andet med smukke gamle

kugler og gammel julepynt fra min bedstemor: glasfugle og små skibe med figurer af sølvpapir. Vi har også lametta, men kun ganske lidt.” De første juletræskugler blev lanceret i slutningen af 1800-tallet fra hjemmeindustriens traditionelle egne i Thüringen. Mens de kulørte glas-kugler fandt vej ind i de danske familier, pynter de glitrende istapper, i dag af metalliseret plastic, især tyske juletræer – syd som nord for grænsen.

Rød-hvide hjerter i stedet for en guirlande af Dannebrog

I Danmark og i det danske mindretal er *lametta*, som for første gang blev fremstillet i den tyske by Nürnberg, en sjældenhed. ”Jeg hader lametta”, siger Silke Potthoff, som er medarbejder ved den danske ungdomsorganisation i Sydslesvig (SdU). Den 40-årige kvinde bor

Ifølge en legende har H. C. Andersen klippet de første flettehjerter af glanspapir – lang tid før de blev til traditionel dansk julepynt. Foto: Roald Christesen.

De istaplignende lamettastriber har siden 1800-tallet været en populær julepynt, ikke kun på de tyske juletræer, men også i Danmark i 1930'erne og -40'erne. I dag forbindes de i grænselandet især med tyske juletræer. Foto: Roald Christesen.

sammen med sin familie i Flensborg, og hendes børn går i den danske Jens Jessen Skole. Beslutningen om at sende børnene i dansk skole er for hende som medlem af det danske mindretal et spørgsmål om selvforståelse. ”Vi har både tyske og mange danske traditioner derhjemme. Vores juletræ ligner for eksempel mere et dansk end et tysk juletræ. Det er meget naturligt, vi pynter det ikke med så meget *kitsch* som lametta på de fleste tyske juletræer, men kun med kugler, stearinlys og ting, som børnene selv har lavet. Vi har vistnok ingen guirlande med Dannebrog, men derimod mange nisser og rød-hvide flettede hjerter.” De flettede hjerter blev til i Danmark omkring 1914, men allerede i 1800-tallet skal H.C. Andersen have klippet hjerter. I dag laver børnene i de danske børnehaver og nogle af medlemmerne i kvindeforeningerne i Sydslesvig selv disse danske hjerter.

Julemærker for alle

Ved siden af hjerterne hører også julemærker til en typisk jul både i Sydslesvig og i Danmark. I 1904 blev de første julemærker trykt i Danmark og solgt til fordel for sanatorier for tuberkuloseramte børn. Efter 1949 blev de også produceret og solgt i Sydslesvig. Overskuddet fra de sydslesvigske julemærke, som udgives af Sydslesvigsk Forening og den danske Grænseforeningen, går til SSFs humanitære udvalg, som fordeler midlerne til velgørende projekter i Sydslesvig. Også Silke Potthoff har siden barndommen brugt de sydslesvigske julemærker på juleposten: ”Vi har mange venner i Danmark, som også ved, hvad det er. Men også min familie i Tyskland får dem på deres post.”

Selv om ”julebuk” var en gammel dansk tradition, er julebukke af halm en af de mange svenske julenyheder, som kom til Danmark efter 2. Verdenskrig. Foto: Roald Christesen.

Ellers fejrer hun og familien en mere tysk jul med kalkun eller *raclette* (schweizisk osteret) juleaften. Men der bliver også danset omkring juletræet, som i mange danske familier. ”Mine forældre taler ikke dansk og min svigermor kan endnu mindre stille noget op med mindretal-

let,” *die Speckdänen*. Min mand taler heller ikke dansk, men han forstår godt nok en del, ikke kun af sproget, men også af kulturen”, tilføjer Silke Potthoff; ”Vi er netop en del af begge dele, dansk og tysk.”

Anna Buck

Før julemanden erobrede scenen, var det nisserne, der var forbundet med julen. Nissen var som regel en ældre mandsling, som sørgede for huset og dyrene på gården – hvis man behandlede ham godt! Foto: Roald Christesen.

The same Procedure as every Year

Mange børn syd og nord for grænsen sminker og udklæder sig nytårsaften og løber rummelpot. Samlet i grupper går de fra hus til hus, synger rummelpotsange eller fremsiger rim og ønsker et godt nytår. Som tak får de små sangere slik eller mønter af beboerne.
Foto: Roald Christesen.

Rummelpotten på gaden

Klokken er allerede næsten 16, og om få timer begynder nytåret. Som hvert år på denne tid forbereder en lille dreng sig sammen med sine søskende fra den danske skole i Satrup på deres *Rummelpottgang*. Han er udklædt som den stærke mand fra cirkus med håndvægt og et sribet sæt tøj, mens hans ledsagere er klædt ud som vampyrer, med sortmalede øjne i hvidpudrede og teater-sminkede ansigter og med hvide vampyrtænder mellem mørkerøde læber. Vampyrerne bider i en kapsel og blodrød farve løber ud af deres mund, nu er de parat. De tager deres fløjlsfrakker og lange mørke bukser på og forlader huset, mens deres forældre vinker – men de udklædte børn ser ikke tilbage. Syngende og leende går de hen til det første hus. Foran døren bliver de stående og trykker på klokken. Da de hører skridt i huset, begynder de at synge på plattysk: ”*Fru, maak de Dör op! De Rummelpott will rin*“. Så åbner de forventningsfuldt deres medbragte poser for gaver.

Rumle i grænselandet

Beboerne i det tysk-danske grænseland fejrer årets slutning på forskellig vis. Nogle foretrækker en stor fest, mens andre fejrer festen hjemme med familie eller venner. Mange børn syd for grænsen klæder sig ud og sminker sig sidst

på eftermiddagen den 31. december og går med rummelpotten, mens deres forældre tilbereder maden. I små grupper går de fra hus til hus, hvor de synger rummelpotsange eller fremsiger rim, som de har lært af deres forældre, og ønsker godt nytår. Som tak får de små sangere slik eller små pengegaver. Tidligere var det mest børn fra fattige familier, som løb rundt med deres rummelpot og bad om gaver.

Nord for grænsen besøger børnene også naboerne nytårsaften. ”Vi her i Danmark har en lidt anden tradition. Vi synger ikke, men skyder raketter af foran naboernes døre og ønsker bag efter et godt nytår. Som tak får man også her bolsjer og chokolade”, forklarer Uffe Iwersen fra *Bund Deutscher Nordschleswigers* kulturudvalg. Den 28-årige medarbejder ved *Deutscher Schul- und Sprachverein Nordschleswig* drog som barn også fra hus til hus i sin hjemby Bylderup-Bov i Nordslesvig. Den skik i Danmark, som minder mest om den tyske *Rummelpottgang*, er fastelavn, hvor udklædte børn går rundt i nabolaget, synger fastelavnssangen og får slik i deres poser. En anden konkurrent til rummelpot er *Halloween*, aftenen før Allehelgensdag, med opfordringen: ”sødt eller surt”. *Halloween* er i sin nuværende form kommet fra England/Amerika og bliver mest fejret i de store byer, mens det at rumle er en skik i lands- og småbyerne.

Snickers og snaps som gaver

Den lille dreng, som engang gik gennem sin hjemby i Sydslesvig sammen med sine søskende og sang rummelpotsange, hed Christoph Klingger. I dag arbejder han som arkivar ved byar-

Rummelpotten giver en brummende lyd, når man med to fingre glider op og ned ad pinden, der er sat i et stykke svineblære på potten. Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot.

kivet i Frederikssund Kommune på Sjælland. Næsten 20 år er gået, men udklædningen som stærk mand husker han stadig: ”Der er mange erindringer knyttet til den”, forklarer han.

I mange år gik Christoph Klinger rummelpot, også da han allerede var gået fra landsbyskolen til det danske gymnasium, Duborg-Skolen i Flensborg, hvor ingen af hans klassekammerater fra byområderne kendte fænomenet. ”Jeg kender denne nordtyske skik fra mine forældre. Men de har først lært den at kende, da de i 1970’erne flyttede til den sydslesvigske landsby. Egentlig stammer de fra Holsten og Østpreussen“, fortæller den i dag 30-årige sydslesviger. Det var en særlig begivenhed for ham og for hans søskende – og en god mulighed for at overstå den lange ventetid til midnat. ”Vi sang kun de første to vers af den plattyske sang *Fru, maak de Dör up*. Den var ret kendt i vores landsby”, siger Christoph Klinger. Derefter ønskede

Rumle mod onde ånder

Den originale rummelpotte er en potte overtrukket med en svineblære, hvorigennem der er stukket et tagrør. Hvis man gnider langs røret, høres en høj, brummende lyd. At gå med rummelpotte havde den samme funktion som nytårsfyrværkeriet: Det skulle skræmme alle onde ånder væk med larmen. I dag kan man ikke så let få svineblærer, fordi den private hjemmeslagtning næsten ikke forekommer mere.

Som musikinstrument kunne man møde rummelpotten i fastelavns- og juletiden i de vesteuropæiske lande mellem 14- til 1700-tallet, hvor den blev brugt til drillelege. Malerier fra Holland fra 1600-tallet viser for første gang rummelpotter, og det fører til den antagelse, at skikken opstod i Holland, hvorfra den så bredte sig til Østfrisland og de nedertyske områder.

Rummelgængernes sange

Den klassiske rummelpotsang *Frau, maak de Dör op* findes i en nedertysk, en højtysk og en sønderjysk version. Flere regionalt kendte bede- eller tiggersange er *Rummel, rummel röten, giff mi wat in’t pöten*, *Ik bin en lütten König, giv mi nich so wenig* og *Hau de Katt de Schwanz aff*. I Sønderjylland synger børnene ofte på sønderjysk og i Sydslesvig på plattysk. I nogle elevers sangrepertoire i de danske skoler i Sydslesvig finder man dog også den klassiske danske fastelavnssang *Fastelavn er mit navn*.

de et godt nytår og gik med noget mere slik i posen til det næste hus. ”Vi fik ofte afmålte ting, som en Mars, en Snickers eller en Bounty, små poser med Haribo, en slikkepind eller bolsjer. Nogle ældre landsbybeboere gav somme tider mønter, 50 Pfennig til hvert barn. De kedeligste gaver var citrusfrugterne”, fortæller Christoph Klinger. Hjemme hos forældrene måtte hvert barn hælde slikket ud i en stor skål. Hvis en dør i landsbyen ikke blev åbnet, sang børnene de første fire linier af det sidste vers af sangen. ”Der fandtes dog også grupper af unger, som ved en uåbnet dør kastede nytårsraketter ind i haven eller i postkassen.”

Christoph Klinger husker godt et specielt nytår: ”Mine forældre havde inviteret deres gamle studiekammerater fra Rheinland-Pfalz sammen med deres børn. De var katolsk opdraget; det blev vi først klar over, da det yngste barn styrtede sig glad over udbyttet og spurgte:

”Og vi skal ikke give noget til vores Herre Pastor, gell?!” Han havde i årevis været stjerneløber den 6. januar.“ Sidste gang Christoph Klinger gik med rummelpotten, var han 19 år og fulgtes med sin søster og kæresten: ”Vi havde ingen rummelpot med, og vi fik snaps, likør og brændevin.“

Med 90-årsdagen og Dronningen ind i det nye år

Efter rummelpot-turen tilbringer mange grænselandsboere, både tyske og danske den sidste ventetid inden midnat med at spise og se fjernsyn. ”90-årsdagen” eller i Tyskland: ”Dinner for One” hører til de mest populære udsendelser den 31. december, i Danmark som i Tyskland. I Danmark er også Dronning Margrethes nytårstale højt værdsat. Næsten alle danske familier i Sydslesvig og i Danmark, men også tyske familier i Nordslesvig sidder foran fjernsynet klokken 18. Talen er forbi, når dronningen kigger ind i kameraet og siger ”Gud Bevare Danmark“. Bagefter samles alle for at spise. Til de mest populære retter til nytår i Tyskland hører *raclette* og fondue, hvor man dypper et stykke brød eller kød i smeltet ost eller bouillon. Mange danske familier spiser fisk, og i nogle tyske og danske familier i Sønderjylland bliver der spist egnens traditionelle grønlangkål med hamburgerryg, pølser og brune kartofler.

Kort tid før midnat samles alle, venner og familie og tæller sekunderne. Når klokken slår 12, skåles der med et glas champagne. Nogle danskere springer fra stolen eller fra sofaen ind i det nye år; andre synger sammen ”Vær velkommen, Herrens år” – og nogle giver sig selv nytårsfor-

Den klassiske rummelpotsang

*Fru, fru, lok e dœ op!
Æ rummelpot vil ind.
De kom æ skib fra Holland.
De hav så goj en vind.
Styrmand vil vi prise
Kaptajnene vil vi hejse
sæt æ sejl op i æ top
å gi mæ naue i æ rummelpot.
(sønderjysk)*

*Fru, maak de Dör op!
De Rummelpott will rin.
Daar kümm’t een Schipp ut Holland.
Dat hett keen goden Wind.
Schipper, wulltst du fieken!
Feermann, wulltst du strieken!
Sett dat Seil op de Topp
un geevt mi wat in’n Rummelpott!
(nedertysk)*

*Frau, öffne die Türe!
Der Rummelpott will rein.
Es kommt ein Schiff aus Holland.
Das hat kein guten Wind.
Kapitän, du musst weichen.
Bootsmann, du musst streichen.
Setzt das Segel ganz nach oben
und gebt mir was in den Rummelpott!
(højtysk)*

sætter for det nye år. Så skyder man raketter af, og bagefter serverer nogle danske familier kransekage af marcipan pyntet med små dannebrogssflag. Mange tyske familier spiser *Berliner*, en sød bolle fyldt med kompot eller blommemarmelade. Uheldige nytårsdeltagere bider dog i et eksemplar, som er fyldt med sennep. Til sent om natten bliver der på begge sider af grænsen festet med musik, snak og alkohol, for den 1. januar holder alle fri.

Den første dag i det nye år arrangerer nogle

afdelinger af Sydslesvigsk Forening nytårsvandring, hvor mange medlemmer deltager. I Nordslesvigs tyske kredse er der også lokale arrangementer. For eksempel afholdes der en vandring med efterfølgende ærtesuppe hos *Deutscher Ruderverein Hadersleben* på den første lørdag i det nye år. Hvis fjorden er isfri, ror man nytårstur den 31. december.

Anna Buck

Identitet

Blå-gul identitet

Mindretalsmedlemmerne signalerer tit deres identitet gennem brug af farver, logoer eller motiver på tøjet, som her et par seler i det tyske mindretals blå-gule farver. Foto: Roald Christesen.

Seler til Gerhard Schmidt

Blå-gule seler? Er det et udtryk for svensk sympati i det dansk-tyske grænseland?

Da dette spørgsmål for nogle år blev stillet til seleindehaver Gerhard Schmidt, trak han på smilebåndet. Schmidt, der i årene 1975 til 1993 var formand for *Bund Deutscher Nordschleswiger* (død i 2008), havde selerne på næsten dagligt.

For det første, fordi selerne var nyttige. Og for det andet, fordi Gerhard Schmidt med de slesvigske farver blå og gul kunne vise sin identitet som tysk nordslesviger i offentligheden.

Det var lædervarefabrikken *Scanbelt A/S* i Lügumkloster (Løgumkloster), der fremstillede selerne i begyndelsen af 1980'erne. "Jeg fik idéen, da jeg ved et møde så Gerhard Schmidts slidte seler", fortæller Heinrich Tästensen, indehaver af *Scanbelt*. Med et glimt i øjet tilbød Tästensen at lave nye seler til Schmidt – selvfølgelig i farverne blå og gul. Gerhard Schmidt var indforstået, og Tästensen gik i gang med produktionen. Ved næste møde modtog Schmidt selerne. "Jeg troede ikke, at han for alvor ville tage dem på", siger Tästensen. Men han tog fejl. Gerhard Schmidts engagement i det tyske mindretal var stærkt, og han vedstod gerne sin identitet – også på denne meget synlige måde. Og lædervarefabrikant Tästensen måtte i tidens løb regelmæssigt fremstille nye seler til den tyske nordslesviger, når de gamle blev slidt.

De slesvigske farver blå og gul dukker op i talrige foreningslogoer i det tyske og det danske mindretal. Men også en del foreninger og institutioner inden for flertallene i regionen benytter denne farvekombination. Farverne har deres oprindelse i det slesvigske våben fra højmiddelalderen. Våbenet viser to blå løver på guldgrund

og er en formindsket udgave af det danske rigsvåben med tre løver.

Personer med en tilknytning til mindretallene skilte også i vore dage med deres identitet, når de har tøj på med særlige farver, logoer eller billeder. Men der findes også mange

andre måder at vise sit tilhørsforhold til ét af mindretallene på: Det kan for eksempel være et klistermærke fra BDN eller SSF på bilruden eller medlemskab af bestemte interessegrupper på sociale netværkshjemmesider som *Facebook* eller *StudiVZ*.

Ruth Clausen

Vejskilte med stednavne på to sprog symboliserer overalt i Europa anerkendelse af et etnisk-sprogligt mindretal. Syd for grænsen er tyske kommuner begyndt at indfører tosprogede skilte – nord for grænsen er der stadig halsstarrig modstand. Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot

Sproget som mindretallenes grundlag

Grønlandske historier på dansk

”Mennesker kan blive til dyr og dyr til mennesker. De har forskellige vaner, men de er begge vokset ud af jorden og taler det samme sprog. Sådan var det engang, sådan er det, og sådan vil det altid være”. Med disse ord tager to musikere og en skuespiller fra en dansk teatergruppe deres publikum med til det nordligste Grønland. De fortæller om en kvinde, som opdrager en isbjørneunge, og om isbjørnens sjælevandring, som ender med dens forvandling til en rovfugl. Samtidig understreger de deres fortællinger med udtrykfuldt kropssprog, mimik og grønlandske sange. Trioens historier er mystiske og ikke lette at forstå. Men det drejer sig ved denne demonstration heller ikke først og fremmest om fortællingens indhold. ”Vi vil styrke forståelsen af sproget. Vi prøver på at vække lytterens fantasi og at lade billeder opstå med hjælp af sproget”, forklarer en af skuespillerne.

Gruppen er inviteret af Sydslesvigsk Forening (SSF), det danske mindretals hovedorganisation. Med dette børneteater skal børnene på de danske skoler i Sydslesvig på en legende måde – uden for klasseværelset – komme tættere på det danske sprog. Denne dag er det omtrent 80 elever fra fjerde til sjette klasse fra de danske skoler i Jarplund (Jaruplund), Gros-

Sprogforeningens rødder

Den sydslesvigske afdeling af *Dansk Sprogforening* blev grundlagt efter genforeningen af Nordslesvig med Danmark. Men sprogforeningens rødder ligger i Danmark i den tid, da Slesvig var under tysk herredømme: Nogle danskere i Sønderjylland frygtede den tyske indflydelse og grundlagde som modforholdsregel i år 1880 foreningen for at bevare det danske sprog og beskytte danskheden i Nordslesvig. Dens medlemmer arrangerede dansksproglige foredrag, indrettede forsamlingshuse og biblioteker, udsendte boggaver og udgav bøger i et eget forlag: Den blå Sangbog og foreningens almanak fandt mange aftagere.

senwiehe (Store Vi) og Kupfermühle (Kobbermølle), som lytter til teatergruppens historier.

Især for børnene i et mindretal, omgivet af en flertalskultur, er en kontinuerlig omgang med mindretalssproget meget vigtig, da det ved siden af følelsesmæssige bindinger og kulturelle værdier også formidler et bestemt tilhørsforhold. ”Det er vigtigt, at begynde med sprogformidling allerede i barndommen. Børnene er de yngste brugere af et sprog, og i barndommen bliver grundstenen lagt til forståelsen af et sprog og en kultur”, forklarer Lisbeth M. Buhl, formand for Dansk Sprogforening i Sydslesvigs lokale afdeling.

Sproget som nøgle til kulturen

Sprogets betydning for mindretallene i grænselandet og dets formidling er i de sidste årtier blevet livligt diskuteret på begge sider af grænsen. Ved siden af SSF og hovedorganisationen for det tyske mindretal i Danmark, *Bund Deutscher Nordschleswiger* (BDN) arbejder *Deutscher Schul- und Sprachverein* i Nordslesvig, Dansk Sprogforening og Dansk Skoleforening i Sydslesvig for bevaringen og plejen af mindretallenes sprog. Mens den danske skoleforening og den tyske skole- og sprogforening især lægger vægt på den sproglige opdragelse i børnehaverne og skolerne i grænselandet, søger den danske sprogforening at fremme sproget gennem kulturel påvirkning. ”Mens børnene i skolen lærer et sprog, hjælper vi dem med at opdage deres glæde ved det – og det gennem hele deres liv”, siger Lisbeth M. Buhl. En plakat fra Sprogforeningen, som er placeret i den danske skoleforenings hus i Flensborg, udtrykker: ”Sproget er

nøglen til kulturen”. ”Jeg tror, at man kan lære en hel masse om en kultur, når man forstår de sproglige nuancer, humoren og finesserne. Man skærper sin bevidsthed om de muligheder, et sprog tilbyder, især når man opvokser tosproget”, siger Sprogforeningens formand.

Sprog – grundlaget for et levedygtigt mindretal?

At pleje det danske sprog og kultur i grænselandet og at fokusere på de danske værdier opfattes i det danske mindretal som grundlaget for et levedygtigt mindretal i Sydslesvig. ”Vi har en særlig opgave med hensyn til sproget, fordi vi her ikke har et land i ryggen, hvor dette sprog er en naturlig del af fællesskabet”, siger Lisbeth M. Buhl. ”I Danmark taler man overalt dansk. I Sydslesvig derimod er det et aktivt valg ikke kun at lære et sprog, men også at bruge det. Ligesom man vælger mindretallet som del af sit liv.” Dette valg understøtter foreningen med

Afstemningen ved sen-
demandsmødet 2010 i
Bund Deutscher Nord-
schleswiger. Efter en
kort diskussion vedtog
de for det meste frivillige
repræsentanter BDNs
nye sprogpoltiske mål-
sætning med tre stem-
mer imod og en blank.
Foto: Roald Christesen.

dansksprogede forelæsninger eller foredrag om litterære eller sprogligt-kulturelle temaer både syd og nord for grænsen. Især tilbydes børn meget. ”Vi opretter for eksempel fonde og forærer hvert barn i mindretallet en dansk børnebibel af den danske forfatter Johannes Møllehave ved dåben”, siger Lisbeth M. Buhl. Børnehavebørnene får malebøger med de første vigtige ord på dansk, og ved indskolingen får de skriveunderlag med alfabetet og et memory-spil med danske ord. Tegnekonkurrencer som ”Mit dejligste danske ord” bliver også afholdt. „Under en sprogkampagne i årene 2007 og 2008 har vi opfordret folk til at sende os deres dejligste danske ord. Dem har vi så senere udgivet som bog. Dette er typiske forsøg på at give en positiv adgang til sproget”, siger den fødte sydslesviger.

Sprogdebat

Lisbeth M. Buhl og de andre 630 medlemmer af Sprogforeningen ser sig selv som ambassadører for det danske sprog og kulturen. ”Det

er vigtigt, at formidle børnene, men også de voksne som lærer dansk, vores sprog som noget positivt. Jeg er ikke formanden med den rejste pegefinger: ”Tal dansk’. Men jeg siger, brug sproget, fordi det er sjovt, og du får mere indsigt og glæde, som du ikke har kendt før”, mener Lisbeth M. Buhl. ”Alligevel forventer jeg fra personer, som har valgt mindretallet for sig, at de også lærer det danske sprog og taler det. Det hører sammen.”

Bevidstheden om, at det danske sprog er nødvendigt for at føle samhørighed med den danske nation, er vidt udbredt både i mindretallet og hos mange danskere i Danmark. Mange dansksindede sydslesvigere lever dog ikke op til dette ideal under deres opvækst og heller ikke i deres ofte tysksprogede arbejdsliv. Derfor har der i løbet af årtierne udviklet sig en sprogdebat, som især er kommet til udtryk i mindretallets tosprogede dagblad, *Flensburg Avis*. Men man har erkendt, at man ikke kan tvinge nogen til at have dansk som hjemmesprog, og diskussionen kom derfor mere til at dreje sig om sprogun-

dervisningen i skolerne. I mindretallet diskuterer man derfor bestandigt forholdet mellem mindretalssproget og den nationale identitet og muligheden for formidling af dansk sprog.

Et ufejlbarligt kendetegn?

I historien, teatergruppen fra Danmark fortalte, er alle levende væseners sprog det samme. For de tyske nordslesvigere og de danske sydslesvigere er sproget derimod det mest påfaldende tegn på flertalskulturen. Alligevel er det en fejl, når man også tager sproget som det sikreste kendemærke. Allerede i 1845 skrev den tyske digter Hoffmann von Fallersleben efter en sammenkomst i Slesvig: ”Disse slesvigere har jo næsten kun sproget tilfælles med os. I dem sidder det danske væsen meget dybt, og det kommer frem ved enhver lejlighed.” Det er en gammel nationalromantisk forestilling, at den nationale identitet er lig med brugen af nationalsproget. I nogle kredse er denne idé stadigvæk levende. Af historiske grunde falder mindretallenes hverdags- og mindretalssprog kun sjældent sammen. Men det betyder intet for tilhørsforholdet til mindretallet. Mange medlemmer bruger mindretalssproget i det officielle foreningsliv og signaliserer dermed deres tilhørsforhold. For

mange nordslesvigere og sydslesvigere er sproget imidlertid mere et nationalt symbol end et hverdagssprog. Mens de voksne i grænselandet hovedsageligt taler dansk eller tysk, er der mellem de yngre en trend imod flersproglighed: De taler sydslesvigsk eller nordslesvigsk, dansk, tysk og engelsk blandet sammen. Denne adfærd har nok at gøre med, at de unge ved siden af den nationale og den regionale også bærer en global identitet, som formidles gennem den hyppige brug af det engelske sprog.

Anna Buck

Dansk-sydslesvigsk Facebook-side, hvor man både koketterer med og er stolte af sit særlige blandings-sprog, "Südsleswisk".

Europæisk organisation for mindretals- og regionalsprog

Den Europæiske Organisation for Mindretals- og Regionalsprog/ European Bureau of Lesser Used Languages (EBLUL) satte fra 1982 fokus på sjældent brugte europæiske sprog. Organisationen består af 19 komiteer, hvor der sidder repræsentanter for de relevante sproggrupper i de forskellige lande. I den tyske komite er sorberne, nordfriserne, saterfriserne, sinti og roma, den nedertyske sproggruppe og det danske mindretal repræsenteret, sidstnævnte gennem SSF.

I samarbejdet med Europæisk Unions institutioner bliver de enkelte sprog udforsket og fremmet ved forskellige projekter. Nyhedsbureauet Eurolang formidler relevant dokumentation og nyheder om de sjældent brugte sprog for EBLUL. Ved en årlig konference udveksler repræsentanterne erfaringer om bevaring, udvikling og anvendelse af de særlige sprog.

Den ideelle sydslesviger

Da jeg en søndag formiddag på *Danevirke Museum* for første gang møder Christoph Klinger i virkeligheden, går det op for mig, at jeg har mødt den ideelle sydslesviger. I hvert fald set med en museumsmands øjne. Mit smil bliver bredere og bredere, efterhånden som han entusiastisk hiver den ene spændende genstand op af flyttekasserne efter den anden. Her er en

Christoph Klinger som dreng med dansk flag på fødselsdagsbordet. *Danevirke Museum.*

fyr, der bogstaveligt talt lægger sit liv på bordet foran mig.

Jeg har kendt Christoph i nogen tid på *Facebook* og ved derfor allerede ikke så lidt om ham: At han er født i Eckernförde i 1979, er student fra Duborg-Skolen i 1999 og uddannet historiker fra Roskilde Universitetscenter i 2006. Hvad jeg imidlertid ikke vidste, er, at Christoph er en udpræget samlernatur, der er begavet med både historisk sans og systematisk tankegang. Jeg er derfor allerede efter få minutters samvær fast overbevist om, at han er kommet på sin rette hylde i stillingen som arkivar ved Stadsarkivet for Frederikssund Kommune på Sjælland. Alene den medfølgende fortegnelse over genstande fylder elleve A4-sider ...

Fra flyttekassernes dyb dukker Christophs skoletaske op. Den bar han på ryggen på første skoledag i Satrup Danske Skole i 1986. Det dokumenteres af et fotografi foran skolen af en lidt betuttet Christoph med en kæmpestor *Schultüte* i favnen. Fra Satrup Danske Skole (og før da Eckernförde Danske Børnehaven) er der fotografier, karakterbøger, idrætsmærker, lejrskoledagbog fra Vesterled, rapporter fra de årlige skolesundhedsundersøgelser af Dansk Sundhedstjeneste og så videre ...

Fra Duborg-Skolen dukker studenterhuen op – med de tilhørende underskrifter, hak og

markeringer, hvis betydning forstås af de indviede – samt skolebladet ”Sputnik”, som Christoph var medredaktør af, Blå Bog, T-shirt med logo fra Duborg-Skolen student 1999, *Schülerausweis*, boggave fra Sprogforeningen, eksamensbeviser, fotografier af de glade studenter på Neptun-brønden på Nørretorv med en synkende Christoph Klinger med omvendt hat i spidsen ... Og der er mere endnu!

Zivildienst blev aftjent på det danske alderdomshjem i Flensborg 1999-2000, fortæller Christoph – og haler en komplet uniform op af flyttekassen: hvide bukser, T-shirt med logo, navneskilt, alt sammen ledsaget af fotografier. Og hvad var nu det, der dukkede op? En uro i malet træ! En afskedsgave fra de ansatte på det danske alderdomshjem, fremstillet af plejehjemmets beboere i terapien og senere ophængt på kollegieværelset, da Christoph begyndte at læse på RUC. Men det stopper ikke her! Der er uniformer fra FDF/Ugle Herred i Tarp og De Blå Spejdere i Skovlund med tilhørende spejderremedier: dolk, kogegrej, knob, hat ...

Billedet af sydslesvigeren Christoph vil ikke være komplet, hvis man kun lagde vægten på livet i de danske skoler og foreninger. Børn i Sydslesvig løber rummelpot til nytår – og selvfølgelig havde Christoph gemt en dragt som ”stærk mand”, som han havde på i 1989. Behøver jeg tilføje, at der er fotografier med? Som venstreorienteret teenagedreng sad en god del af ungdomsidentiteten ofte i det lange hår – og naturligvis er der billeder af en langhåret Christoph. Håret røg, da moderen fyldte 50, men det ligger da gemt i en plasticpose nede i flyttekassen! Hvad kendetegnede ellers ungdomskulturen i 1990’erne? Musikken? Christoph har

Christoph Klinger med *Schultüte* – selvfølgelig. *Danevirke Museum.*

medbragt et udvalg af kassettebånd og CD’er: Klassikerne *Nirvanas* ”Nevermind” og *Oasis* ”What’s the story (Morning glory)?”, *Die Toten Hosen*, den første *Rammstein* og *Metallica* med den danske trommeslager Lars Ulrich. Og så selvfølgelig det populære lokale band *Fischmob*, *Goyd* (med en spejderkammerat på bas) og Duborg-kvintetten *Kvart i Fire*; plakater fra ungdomsværelset, T-shirts, billetter fra diskoteker, biografer og spillesteder (*City-Kino*, *Roxy*, *Fantasy* ...), kort sagt alt det, der vedrører et normalt ungdomsliv i Sydslesvig. Her er også T-shirts, emblemer, plakater, brochurer og

Christoph Klinger som FDF-spejder og som student fra Duborgskolen. Danevirke Museum.

bøger fra Christophs engagement på venstre-fløjen.

Mens Christoph Klinger haler ting op af flyttekasserne, er jeg allerede i tankerne i gang med at indrette en hel montre med et udvalg af de mange genstande: Det vil faktisk være muligt at visualisere et helt sydslesvigsk børne- og

ungdomsliv fra 1979 til 2000 med udgangspunkt i Christophs store samling af genstande og billeder. Er han da den ideelle, unge, danske sydslesviger? Sikkert ikke, for sådan én findes vist ikke i virkeligheden! Men set med en museumsmands øjne fås de ikke meget bedre!

René Rasmussen

Smykker fra Faarhus

Problematiske vedhæng

Under indsamlingen af genstande til projekt Mindretalsliv dukker somme tider ting op, der fortæller om et problematisk forhold mellem mindretals- og flertalsbefolkningen i grænselandet. De to viste vedhæng til halskæder hører til disse genstande, selvom det ikke umiddelbart kan ses på de kunstfærdige smykker.

Vedhængene tilhører søstre Kristel Thomsen og Elsbeth Thomßen-Kjærby, født Schau. De to kvinder voksede op i Hoter (Højer) i 1940'erne. Faderen, Andreas Schau, var som præst ansvarlig for den tyske menighed i byen.

Efter 1933 overtog store dele af det tyske mindretal beredvilligt Det Tyske Riges nationalsocialistiske idéer og grundprincipper. Mindretallet håbede blandt andet på ved at samarbejde med det nationalsocialistiske regime at opnå en flytning af den dansk-tyske grænse mod nord. Under Danmarks besættelse fra 1940-45 ydede mindretalsmedlemmer en stor indsats for Det Tyske Rige. På grund af samarbejdet med besættelsesmagten blev flere tusinde tyske nordslesvigere efter krigen dømt i det efterfølgende retsopgør. Deres fængselsstraf afsonede de fleste i Faarhus-lejren nær Padborg.

Andreas Schau havde meldt sig som "Zeitfreiwilliger" (midlertidig frivillig) under besæt-

telsen. For Det Tyske Rige ydede han en militærtjeneste i Nordslesvig, der kan betragtes som en slags hjemmeværn. Datteren Kristel Thomsen fortæller, at der senere hen i familien næsten ikke blev snakket om faderens aktivitet i besættelsestiden. Hun beklager, at hun ikke spurgte sin far, der døde i 1995, nærmere om emnet: "Jeg ved dog, at han dengang stod det nationalsocialistiske tankegods nær."

På grund af sin aktivitet som tidsfrivillig blev Andreas Schau efter krigen idømt en flerårig fængselsstraf, som han skulle afsone i Faarhus. Fangerne havde mulighed for at udfolde sig

De to vedhæng til halskæder af dyreknogler, lavet af internerede i Fårhuslejren, fortæller om et problematisk kapitel i forholdet mellem mindretals- og flertalsbefolkningen i grænselandet. Foto: Ruth Clausen.

kreativt. Således snittede de blandt andet genstande til de pårørende derhjemme. Også Andreas Schau fremstillede smykker af dyreknoger som gaver til sin kone og sine børn. Han lagde vægt på en personlig udformning: Schau forklarede sine idéer til medfange Kurt Mahler fra Aabenraa, der så lavede en tegning til vedhængene. På de to smykker ses således døtrenes initialer og derudover en hare og en mus, der relaterer til døtrenes kælenavn: ”*Häseken*” (lille hare) og ”*Mausedeern*” (musetøs)

Pigerne fik vedhængene i efteråret 1946. Hverken Kristel eller Elsbeth husker i dag at have modtaget smykkerne, men i et brev til deres far i slutningen af september 1946 skrev den 8-årige Kristel: ”Vi har glædet os meget over haren og musen.”

Kristel og hendes 3 år yngre søster Elsbeth savnede deres far. Hver måned skrev Kristel breve og fortalte om sine oplevelser hjemme i Højer. Af og til besøgte familien faderen i lejren. Da Andreas Schau i 1947 blev løsladt, var glæden stor hos de to søstre.

Retsopgøret i dag

Retsopgøret efter 1945 er et emne, der på trods af et afspændt forhold mellem mindretals- og flertalsbefolkningen i dag, stadigvæk er et ikke

afsluttet kapitel i dansk-tysk grænselandshistorie, som kan få gemytterne i kog. Spørgsmålet, hvorvidt retsopgøret var legitimt, beskæftiger stadigvæk talrige tyske nordslesvigere, især dem, der selv har været fanger i Faarhus-lejren. Den danske side fremhæver, at mindretallet havde arbejdet for en forbryderisk og totalitær stat imod den demokratiske danske stats interesser. Den såkaldte ”Faarhus-mentalitet”, der opstod blandt fangerne i lejren, bidrog ikke just til en selvkritisk belysning af egen nazistisk fortid.

I januar 2007 blev der for første gang i grænselandet afholdt et offentligt debatarrangement om retsopgøret på Sønderborg Slot, hvor eksperter fra det tyske mindretal og den danske flertalsbefolkning kom til orde. Offentlighedens interesse i dette arrangement var overordentlig stor og overraskede arrangørerne. Selv om der ikke opstod enighed mellem eksperterne, blev selve initiativet til en diskussion om emnet fremhævet med ros. Ikke kun søstre Kristel og Elsbeth er enige i, at et behov for samtale og refleksion over retsopgøret og dets baggrunde stadig eksisterer. Tilsvarende udstillinger i museer med udstillingsgenstande som vedhængene kan bidrage hertil.

Ruth Clausen

Knivsbjerg derhjemme

Omskiftelig historie

Det er ikke så usædvanligt at støde på en Knivsbjerg-genstand i tyske nordslesvigeres hjem. Ved indsamlingen til *Projekt Minderheitenleben/Mindretalsliv* dukkede der af og til ting op med bakken mellem Aabenraa og Haderslev som motiv. Kopper og tallerkener, malerier, fotografier og dokumenter fortalte om den identitetsskabende betydning, Knivsbjerg har for det tyske mindretal som centralt mødested og mindelund i fortid og nutid.

Knivsbjerg er med sine omtrent 97 meter over havets overflade det højeste punkt i Nordslesvig. I kølvandet på den nationale bevidsthed købte tysksindede nordslesvigere i 1894 terrænet omkring Knivsbjerg for at afholde tyske folkefester der. Hele Slesvig var på dette tidspunkt del af Det Tyske Rige. I den nordlige del boede der dog et dansk befolkningsflertal, som man offensivt ville modarbejde med tidstypiske tyske folkefester. For yderligere at understrege stedets nationale karakter lod Knivsbjergselskabet bygge et Bismarck-monument, som blev indviet i 1901. Masseproducerede dekora-tionsgenstande som tallerkener eller kopper med gengivelser af monumentet solgtes som souvenirs. Ved at købe en tallerken og stille den i sit hjem kunne man synliggøre sin nationale identitet for husets gæster.

Knivsbjergs nationalt-preussiske præg førte til en stærk aversion mod stedet hos dansksindede nordslesvigere. Efter slutningen af 2. Verdenskrig sprængte en gruppe fra den danske modstandsbevægelse Bismarck-tårnet i luften. Hvor det stod, er der i dag opført en mindemur på en udsigtsplatform.

Inden for det tyske mindretal spiller Knivs-

Bismarck-monumentet på Knivsbjerg er ofte blevet afbildet på genstande. Til venstre ses det indrammede andelsbevis for købet af Knivsbjerg fra året 1894. Foto: Ruth Clausen.

bjerg en afgørende rolle, da det også i dag er mødested for tyske nordslesvigere. I 1960'erne blev der anlagt en såkaldt *Ehrenhain*, en omstridt mindepark for de faldne og savnede fra de to verdenskrige. I 1970 opførtes *Jugendhof Knivsberg*, der muliggør møder mellem unge mennesker og henvender sig med sine tilbud til alle interesserede, ikke blot til det tyske mindretal. Knivsbjergfesterne, der for første gang blev afholdt for over hundrede år siden, afholdes også i dag. Med det tyske mindretals nyorientering efter 2. Verdenskrig har festerne dog forandret sig og bevæger sig i dag mellem indholdsmæssig fornyelse og fastholden af traditioner.

Et helt privat Knivsbjerg

Carl Jürgen Bock fra Skelde ved Broager er en af dem, der har en Knivsbjerg-ting derhjemme. Den tidligere landmand fandt i 1969 i dokumenter efter sin oldefar, Luzian C. Callsen fra Aabenraa, et andelsbevis for købet af Knivsbjerg. I 1894 havde den tysksindede slægtning givet et bidrag på 25 mark til projektet. Til

gengæld fik han beviset. "Eftersom Knivsbjerg altid har interesseret mig af historiske grunde, var det selvfølgelig et særligt fund for mig", fortæller Carl Jürgen Bock. Den dengang 25-årige lod andelsbeviset indramme og hængte det op i en af stuerne derhjemme, hvor det havde en fast plads til marts 2010.

Som så mange andre tyskere i Nordslesvig lærte også Carl Jürgen Bock Knivsbjerg at kende i ungdommen. Den årlige Knivsbjergfest var en fast del af familiens mindretalsliv. Med sin bror legede Carl Jürgen Bock i 1950'erne på det sprængte monuments ruiner. Også i dag besøger han regelmæssigt stedet sammen med sin kone. Knivsbjerg bidrager stadigvæk til identitetsdannelsen i det tyske mindretal i Nordslesvig. Stedets selvforståelse har ændret sig i tidens løb, og det samme gælder betydningen af de genstande med forbindelse til Knivsbjerg, som tyske nordslesvigere opbevarer derhjemme. Det ville glæde *Deutsches Museum Nordschleswig* at modtage yderligere genstande, især fra de sidste årtier.

Ruth Clausen

Volkstrauertag på Knivsberg

„*Ich hatt' einen Kameraden*“, sang cirka 30 tyske nordslesvigere på *Volkstrauertag*, Tysklands nationale sørgedag, i november ved mindeceremonien i *Ehrenhain* på *Knivsberg*. På det tidligere preussiske forsamlingssted, som blev indviet i år 1962, mindedes de i fællesskab ofrene for krig, vold og intolerance.

Der deltog repræsentanter for *Bund Deutscher Nordschleswiger (BDN)*, *Kriegsgräberfürsorge*, *Kameradschaft Nordschleswig* og den tyske ambassade i København. Blæsere fra *Deutscher Jugendverband Nordschleswig* ledsagede den tyske soldater- og sørgesang, som også synges ved de officielle æresbevisninger for de døde i Tyskland på denne dag. Efter de officielle taler ved en tysk pastor og repræsentanter fra *Kriegsgräberfürsorge* og ambassaden lagde man kranse ved det centrale monument. Slægtninge til de døde lagde derefter blomster på års- og navnetavlerne, der kanter vejen mod mindesmærket.

Som ved mange af de officielle mindehøjtideligheder bliver også antallet af deltagere i *Ehrenhain* stadig mindre. Allerede for 20 år foreslog man at imødegå dette ved at foreslå, at man udover de faldne også skulle mindes mennesker, der var døde det pågældende år. Mange pårørende var mod forslaget. Det blev vedtaget, men resulterede ikke i flere deltagere. Man kan også spørge, om en navneændring vil

Ehrenhain på Knivsbjerg er på initiativ af BDN og Kriegsgräberfürsorge oprettet til minde om de faldne og savnede medlemmer af det tyske mindretal i de to verdenskrige. Ehrenhain blev indviet i år 1962, og siden har de tyske nordslesvigere på Volkstrauertag i fællesskab mindedes ofrene for krig, vold og intolerance. Foto: Ruth Clausen.

bringe mere opslutning. Måske vækker denne form for mindehøjtidelighed ikke interesse hos yngre mennesker, der ikke har referencer til den forgangne tid.

Anna Buck

Isted-mindeden – med løve?

Istedløven stod kun to år, 1862-64, på Flensborg gamle Kirkegård, men nåede dog at blive fotograferet. I forgrunden "oldtidshøjen" med tavlerne for de faldne danske officerer i Isted-slaget. Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot.

Slaget i Treårskrigen 1848-50 ved Isted den 25. juli 1850 kostede over 5.000 døde og savnede danske og tyske soldater. Det største tab i konflikten mellem Slesvig-Holsten og Danmark. I Isted var der efter slaget kun et enkelt hus tilbage, resten var aske og murbrokker. Slesvig-holstenernes nederlag afsluttede foreløbig striden om hertugdømmet Slesvig.

I dag mindes de faldne soldater fra Isted årligt af danskere og tyskere – undertiden i fællesskab – den 25. juli mange steder i Sydslesvig. I Flensborg forsamles medlemmer af det danske

mindretal med den danske generalkonsul, generalsekretæren for Sydslesvigsk Forening (SSF), repræsentanter fra Dansk Borgerforeningen og danske deltagere til en mindehøjtidelighed ved krigsgravene på Den Gamle Kirkegård, hvor danskernes sejrsmonument, Isted-løven, engang stod, og hvor den for nylig kom tilbage.

Isted-løvens rejser

Monumentet blev afsløret af nationalt bevidste danskere tolv år efter slaget som et sejrsmonument og i mindet om de faldne på kirkegården i Flensborg, St. Marie, den nutidige Gamle Kirkegård. De tyske indbyggere så monumentet som en provokation. Efter preussernes sejr i 1864 i den dansk-tyske krig demonteredes løven, som i første omgang med de fire sokkelrelieffer blev opbevaret i enkelte stykker i Flensborg. I 1867 blev løven bragt som krigstrofæ til Berlin, hvor den først blev opstillet i Tøjhusmuseet og ti år senere flyttet til den preussiske hovedkadetskole i *Lichterfelde*. Efter 2. Verdenskrig bragte amerikanerne efter anmodning fra den danske regering løven til København, hvor den indtil foråret 2010 stod ved Tøjhusmuseet.

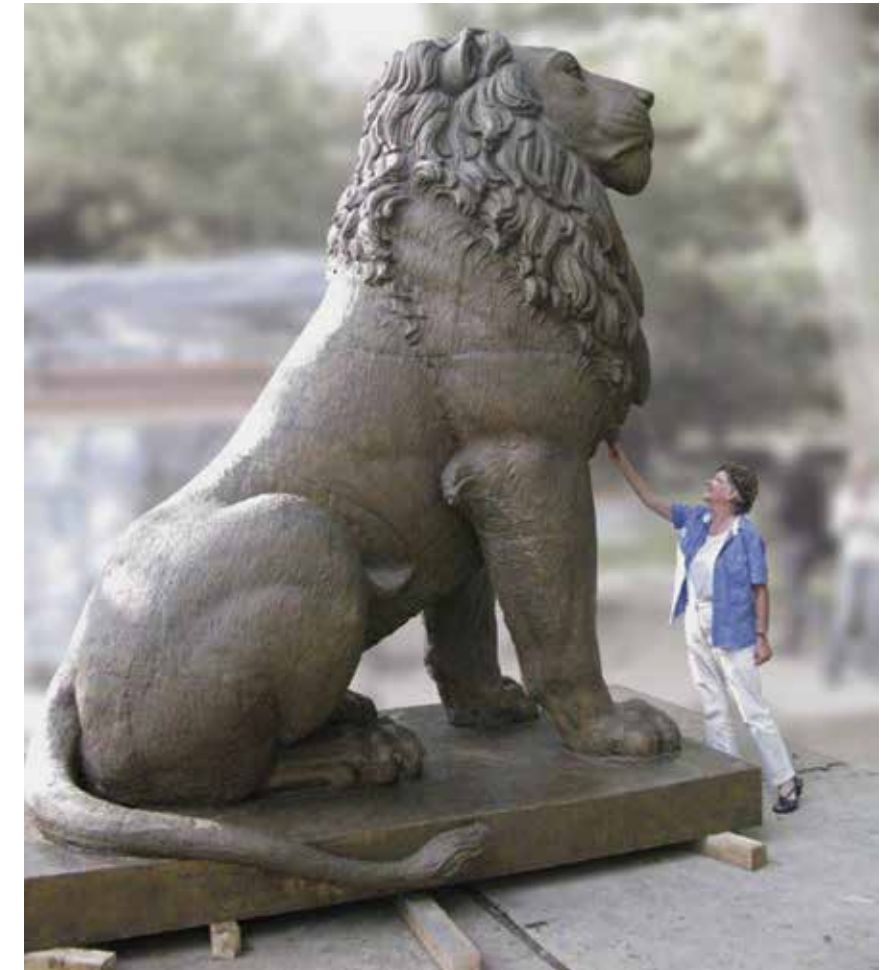
Returneringen af det danske monument til Flensborg var planlagt til den 12. september 2010, årsdagen for europæiske mindesmær-

ker. Flytningen skulle understrege den positive politiske udvikling omkring mindretallene og markere det voksende danske og tyske samarbejde, som de sidste årtier havde udviklet sig fra fjendtlighed til gensidig forsoning, forståelse og respekt. Imidlertid måtte man udsætte flytningen for at få tid til at lave ny sokkel som den oprindelige af granit fra Uddevalla i Sverige.

Løvens flytning som hul gestus?

”Det bliver spændende at se, til hvilken årstid det bliver næste år. Jeg håber, vi kan hilse på løven den 25. juli 2011“, sagde Gerd Wiencke i sin traditionelle velkomsthilsen tidligt om morgenen på Isted-dagen. Han stod i midten af en halvkreds på omtrent 80 mennesker og tre fanebærere med Dannebrog. Så lagde han, som er tilsynsførende med krigergravene i Flensborg for det danske forsvarsministerium, en krans til minde om soldaterne, der faldt ved Isted for 160 år siden.

Bagefter holdt chefredaktøren for den danske *Flensborg Avis*, Bjarne Lønborg, en mindetale, hvori han også omtalte løven: „Jeg er i virkeligheden glad for, at den symbolske flytning af Istedløven af forskellige praktiske årsager er blevet forsinket – og at skulpturen ikke står her på kirkegården i dag. Det ville efter den seneste politiske offensiv fra den konservativ-liberale delstatsregering i Kiel mod det danske skolevæsen og mindretalspolitikken som helhed, på tværs af 30 års positiv udvikling og i modstrid med både ånden i Bonn-København erklæringerne og den slesvig-holstenske forfatning samt i konflikt med de seneste års indgåede politiske aftaler, have været en hul gestus at fejre

den dansk-tyske forståelse her i dag ved Isted-løvens fod.“

Sammen sang de tilstedeværende to sange. Den ene var frihedskæmpernes sang af Christian Richardt: ”Kæmp for alt hvad du har kært, dø om så det gælder” fra 1867. Derefter indbød den danske generalkonsul, Henrik Becker-Christensen, deltagerne til morgenmad på Det Danske Generalkonsulat i Flensborg.

Museumsinspektør Inge Adriansen, Museum Sønderjylland - Sønderborg Slot, klapper den nyrestaurerede Istedløve, mens den venter på at blive sat op på sin sokkel, august 2010. Foto: Peter Dragsbo

HKH Prins Joachim indvier Istedløven på Flensborg gamle Kirkegård 10.9.2011. Ved den forhåbentlig sidste station på løvens lange rejse blev der på forsiden af soklen anbragt en ny plakette med indskriften: "Isted den 25. Juli 1850 / Rejst 1862 / genoprettet 2011 som tegn på venskab og tillid mellem danske og tyske". Foto: Kim Holm.

Istedløven blev i samtiden gengivet både i reportage og karikatur. Her ses Wilhelm Buschs tegning af løven, set fra tysk synsvinkel, i "Fliegende Blätter" 1862. Museumsberg Flensburg.

Efterskrift

Efter at dette stykke blev skrevet i efteråret 2009 er der skrevet et helt nyt kapitel i Istedløvens historie. På initiativ fra medlemmer af byrådet i Flensborg (ikke de danske) anmodede et stort flertal i byrådet i vinteren 2009/10 om at få Istedløven ført tilbage til den oprindelige placering på Flensborg gamle Kirkegård. Som begrundelse blev angivet, at løvens tilbagevenden ville være et symbol på, at "de historiske stridigheder i regionen endegyldigt er overvundet". Selv om beslutningen vakte lidt debat, gav den danske regering straks tilsagn om at bidrage til flytningen og lod en omfattende restaurering af monumentet sætte i gang. Bl.a. skulle der hugges en ny sokkel af svensk granit, svarende til den oprindelige i Flensborg.

10. september 2011 blev løvens tilbagekomst til Flensborg fejret ved en storstilet indvielse med deltagelse af repræsentanter for både Danmark og Tyskland, inklusive Hans Kongelige Højhed Prins Joachim, samt Nord- og Sydslesvig. Efter indvielsen har alt været fredeligt omkring løven, og ikke mindst danskere valfarter nu til den gamle kirkegård, der så længe var et "glemselssted". Den nyrestaurerede løve står også smukt bronzeglinsende og virker på grund af de høje træer ikke helt så bombastisk som i 1863.

Samtidig er den oprindelige indskrift af den danske digter Carl Ploug om, at "trofaste kæmper i farens stund mandigt har værnet vor odelsgrund" erstattet af en ny tavle, der fortæller om de nye tider: "Genrejst 2011 som bevis på venskab og tillid mellem danske og tyske". Dermed er Istedløven, der en gang var et dansk sejrsmonument i et omstridt land, nu blevet symbol på tysk vilje til forsoning og nej til nationalisme.

Anna Buck

Problematisk mindedag på Dybbøl

Ved begyndelsen af den dansk-tyske krig i 1864 rømmede den danske hær på grund af faren fra de allierede østrigske og preussiske tropper stillingen langs Danevirke ved Slesvig og trak sig tilbage nordpå. Bagtroppen havde ved Oversø i nærheden af Sankelmark Sø bygget en forsvarsstilling til at dække tilbage-trækningen. I dybt snevejr kom det her den 6. februar 1864 til tre timers kamp mellem de danske tropper og østrigske tropper fra Det kejserligt-kongelige VI. Armeekorps. Det østrigske monument over en massegrav for 76 faldne soldater, blev i 1864 rejst af det østrigske korps. På den anden side af vejen står det danske monument og ca. 400 meter længere mod nord er der en massegrav for 14 danske og 43 østrigske soldater med et gravminde i form af et gotisk søjletempel. Foto: Roald Christesen.

I Graz, der var hjemby for de enheder af Kaiserlich-königliche (k.k.) armée, der deltog i slaget, afholder den østrigske forbundshær hvert år en mindehøjtidelighed den 6. februar. Parallelt hermed mindes man i Oversø hvert år på den samme dag den humanitære hjælp, som Flensborgs borgere ydede i 1864. Dagen efter slaget kørte de med hest og vogn til Oversø for at lede efter de sårede og at begrave de døde. Mindehøjtidelighederne bliver indledt med en march fra Flensborg til Oversø, hvor der holdes officielle mindetaler ved de tre forskellige grave. Bagefter samles deltagerne til kaffe og kage. I de sidste år er også kvinder og enkelte danske folk begyndt at deltage i denne højtideligholdelse. Foto: Roald Christesen.

Et dansk erindringssted

Dybbøl Banke i Sønderjylland er et af Danmarks nationale symboler. Skanseresterne og markeringen af de gamle skansekonturer på den tidligere slagmark såvel som Dybbøl Mølle minder om Danmarks nederlag mod den preussisk-østrigske koalition ved slaget om Dybbøl i 1864 og om tabet af land og menneskeliv. Massegravene med de faldne tyske og danske soldater, monumenterne og mindestenene danner ligesom skansesporene ramme om tyske og danske sammenkomster, som højtideligheden den 18. april. Den afholdes hvert år på Dybbøl Banke for soldaterne, der faldt i 1864, og understreger og aktualiserer år efter år stedets værdi som erindringssted, som videregives fra generation til generation. Som gammel, militær tradition er mindefesten en officiel del af Danmarks kulturarv og formidler stedets betydning, som dog ikke er helt så entydig, som det ved første øjekast ser ud til. Der er mange ”Dybbøl-fortællinger”, og også i dag diskuteres det, hvad Dybbøl som historisk erindringssted egentlig repræsenterer. Et eksempel herpå er den voldsomme debat i Danmark efter 2001, da tyske, uniformerede soldater for første gang blev indbudt til at deltage.

Mindefesten bevarer Dybbøls arv

Den tyske højtid på Dybbøl den 18. april 1865 til ære for de faldne i krigene 1848/50 og 1864 var en sejr- og heltefejring. Efter folkeafstemningen i 1920 har dagen mere haft karakter af en stille mindedag, på hvilken tyske nordslesvigere, repræsentanter for *Deutsche Kriegsgräberfürsorge* samt medlemmer og tidligere soldater fra de

tyske veteranforeninger fra Tyskland og Danmark nedlægger krans på gravene på skanserne. Efter Nordslesvigs genforening med Danmark begyndte også det danske militær fra kasernen i Sønderborg at afholde en mindefest for de faldne, mens der i hele Danmark flages både officielt og privat. Den danske fest indeholder en kransenedlæggelse om morgenen, en minddegudstjeneste i Mariekirken i Sønderborg om eftermiddagen og en sammenkomst på kasernen om aftenen. Den tyske, civile mindefest blev holdt senere på eftermiddagen uden uniformer og nationalfarver for at undgå en kollision med danskerne.

Protester fra flere sider

70 år senere blev der efter forbillede i andre europæiske mindefester fremsat en idé om en

Den fælles tysk-danske kransenedlæggelse ved mindefesten den 18. april på Dybbøl Banke har siden 2002 symboliseret den vanskelige balanceakt mellem dansk-tysk forsoning og opretholdelse af en national dansk mindedag. Foto: Anna Buck.

Et tegn på forsoning: I år 2010 holdt en tysk ambassadør fra København for første gang en tale ved mindehøjtideligheden på Dybbøl den 18. april. "Jeg er dybt bevæget over, at jeg som tysk ambassadør må tale ved denne mindehøjtidelighed", sagde Dr. Johann Christoph Jessen foran mange hundrede mennesker. Foto: Roald Christesen.

fælles højtidelighed. På trods af en fredelig tysk-dansk sameksistens i grænselandet blev den officielle meddelelse om højtideligheden fulgt af en voldsom diskussion i pressen. Protesterne kom især fra ældre danskere, som ikke ønskede at høre "tysk støvletramp" på dansk jord, men også fra enkelte tysksindede nordslesvigere. Også det danske mindretal var kommet med indvendinger, da der allerede i 1980'erne havde været tale om en sådan fest, men indvendingerne fortonede sig med tiden. Trods modstanden optrådte uniformerede tyske soldater første gang officielt på Dybbøl i 2001, og den danske garnisonskommandant var desuden til stede ved den tyske ceremoni om eftermiddagen. Et år senere deltog begge lande i den fælles mindehøjtidelighed om formiddagen. Kransenedlæggelsen, som fulgte efter det musikalske indslag med den danske heltesang *Slumre sødt i Slesvigs jord* fra 1850, skulle markere, at den gamle berøringsangst var overvundet. Men der var nu et forskelligt antal af danske og tyske soldater, og det blev

flere gange nævnt, at tyskerne kun optrådte som gæster ved den danske ceremoni, og at de måtte indordne sig under de danske betingelser og hverken bære faner eller våben. Mens de danske soldater efter ceremonien marcherer tilbage til kasernen, kører de tyske soldaterforeninger til pionér Klinkes grav på Broager kirkegård. Til trods for Dannebrog som dansk-nationalt symbol overalt, den danske militærsang og den historisk-kulturelle afgrænsning ved at bruge ord som *vi* og *os* i kommandantens tale, gav højtideligheden igen anledning til læserbreve. Det har heller ikke ændret sig i de forløbne ni år. Efter 2009 måtte de tyske soldater medføre våben. Det har bragt nye læserbreve i aviserne.

En vanskelig balanceakt

Holdningen til den fælles højtidelighed er mildnet, men den kræver fortsat en vanskelig

På Dybbøl bliver der hvert år den 18. april afholdt mindehøjtidelighed for de faldne soldater i krigen 1864. Dermed understreges og aktualiseres fra år til år stedets værdi som erindringssted. Foto: Anna Buck.

balanceakt. På den ene side skal den danske ceremoni fastholdes som en fejring af den indre sejr, også i tiden under preussiske styre indtil 1920. På den anden side skal der demonstreres en vilje til forsoning med en tidligere fjende. Mens der fra tysk side åbenbart er et behov for at bruge mindedage som tegn på forsoning, drejer det sig på den danske side mere om en repræsentation og reproduktion af national identitet. Dybbøl er kulturarv for både den danske nation, dele af den tyske nation og de tyske nordslesvigere. Alle har ret til at bruge Dybbøl som erindringssted på egne præmisser, for de historiske begivenheder blev oplevet og siden i mindekulturen fremstillet forskelligt, afhængigt af, om man nu var dansk eller tysk. Gennem den alsidige omgang med Dybbøl bliver erindringsstedets mangfoldige betydninger løbende aktualiseret. Dybbøl bevares gennem repræsentation og erindring også ved hjælp af arbejdet på *Historiecenter Dybbøl Banke* – for det mindste for dem, der forstår fortællingerne og skaber en forbindelse til fortiden.

Anna Buck

Efter mindehøjtideligheden ved gravene på Dybbøl 2010 spillede en gruppe af frivillige re-enactors fra bl.a. Danmark, Tyskland, Norge og Frankrig scener fra slaget ved Dybbøl mellem preussiske og danske tropper ved Historiecenter Dybbøl Banke. Foto: Roald Christesen.

Happy Birthday i Sydslesvig

På borddugen eller udenfor på flagstangen: Dannebrog må ikke mangle, hverken ved danske fødselsdage i Danmark eller i Sydslesvig. Foto: Roald Christesen.

Negerboller, kagemand og rød-hvide flag

Et Dannebrog højt på en flagstang foran huset, masser af guirlander og balloner og på bordet en kagemand dekoreret med vingummi og chokolade – en dansk farverig børnefødselsdag kan ses på lang afstand. I familierne i det danske mindretal i Sydslesvig er der også en farveprægtig, traditionel kagemand og Dannebrog på dugen og stearinlysene – sjældent på flagstangen.

Det ringer på døren i et hus i Jagel, som lig-

ger i nærheden af Slesvig. Clara springer op og løber hen til entréen. Hun fejrer i dag sin syvende fødselsdag og venter allerede utålmodigt på sine ti gæster, klassekammeraterne fra den danske skole i Slesvig. I døren står der en blond pige med en gave i hånden: ”Tillykke med fødselsdagen”, siger hun og træder genert ind i huset. Da hun kommer ind i køkkenet, begynder hun at stråle: Der ligger røde og hvide flag og konfetti på det store spisebord. På farverige tallerkener ved siden af ligger negerboller og vaffler, og på en bageplade ligger der en stor kagemand, dekoreret med chokoladedrops, gummibamser og glasur. Håret er af lange, elastiske vingummi-misnører. ”Det er en Kagepige, den kvindelige form for en kagemand”, forklarer Claras mor, Karin, som har forberedt festbordet. Clara og

Kagemand

Kagemanden er den traditionelle danske børnefødselsdagskage. Lige meget om den er lavet af chokolade-, brød- eller smørdej. Den danske fødselsdagskage står på hvert dansk bord, også i Tyskland. Og også nogle familier fra det tyske mindretal i Danmark bager kagemanden til deres børns fødselsdag.

hendes familie tilhører det danske mindretal, og så længe hun kan huske, har der altid været en kagemand til hendes fødselsdag.

Sæbe med glimmer og danske børnesange

Da alle børnene er kommet, sætter de sig ved bordet, som er smykket med en dug med små Dannebrogssflag. ”Til børnefødselsdagsfester i Tyskland og i Danmark findes der et stort udvalg af duge med motiver på. I det danske mindretal er dugene med de små rød-hvide flag meget populære”, siger Karin. Clara sidder som denne dags hovedperson på en stol med en lyserød kappe, hvor der står *princess* på. Under høj latter spiser de kagepigen. Dertil får de mælk og i dagens anledning undtagelsesvis cola. Efter maden leger børnene. Clara og hendes fødselsdagsgæster får små plastikopper med dyr på. Karin opvarmer sæbe i en gryde, tilsætter farve og duft og blander det hele. Børnene fylder sæben i formene og dekorerer med glimmer. Så må sæben storkne, og Clara får tid til at pakke sine gaver ud. ”Vi spiller at dreje en flaske. Den, som flasken peger på, skal give mig sin gave”, siger pigen, som går i første klasse. Karin lægger en cd på med danske børnesange, som børnene danser til med en ballon mellem partnerne.

Hjemme i to sprog

”Se, den er *hellblau*”, siger en af pigerne da sæben er færdig. Karin, som stammer fra Hamburg og først lærte den danske kultur og det danske sprog at kende gennem sin danske mand, taler med de unge gæster på dansk. Da hun spør-

ger igen efter sæbens farve, siger pigen: ”Den er lyseblå”. Clara, som er opvokset med to kulturer og to sprog, ligesom hendes klassekammerater i den danske skole, taler begge sprog på skift, når hun er hjemme. ”Vi taler sådan, som det kommer. Jeg kan ikke sige præcist, hvornår og hvorfor vi taler dansk eller tysk. Vi er begge dele, dansk og tysk”, siger Karin, som arbejder i bogholderiet for Sydslesvigsk Forening (SSF). Clara føler sig, ligesom sin mor, godt tilpas med de to kulturer. Til fødselsdagen har hun kun inviteret venner fra sin danske skole og tidligere danske børnehaver. Hun har meget lidt kontakt

Opskrift til Kagemand

Ingredienser til bunden:

500 g mel
200 g margarine eller smør
50 g sukker
50 g gær
2 dl mælk
2 æg

Remoncen:

200 g margarine eller smør
200 g mørk farin
2 spsk. kanel

Pynt:

Lakrids
chokoladelinser
vingummi
hvid glasur eller flødeskum

Tilberedning:

Mælken luges. Gæren tilsættes og opløses i den varme mælk. De øvrige ingredienser blandes heri og dejen rulles til en kugle. Dejen rulles nu ud og formes til en kagemand, der lægges på en smurt plade. Remoncen røres sammen og smøres over kagemanden, der hæver på et lunt sted i cirka 15 min. Derefter bages den i en 200 grader varm ovn i cirka 15 min. Når kagen er afkølet, pyntes den med lakrids, vingummi eller chokoladelinser og flødeskum.

Bål- og fødselsdagshit
i Tyskland som i Dan-
mark: Snobrød af vand,
mel og gær er ikke kun
populære blandt børn.
Foto: Roald Christesen.

med tyske børn fra flertallet i befolkningen, og selv hendes balletklub i Flensborg er en mindretalsforening.

Danske hotdogs med tyske pølser

Udenfor bliver det langsomt mørkt. I haven bevæger det danske flag sig skyggeagtigt i vinden en til halvanden meter over jorden. Karin og hendes familie har ikke en flagstang foran huset, som det er typisk i Danmark. De har en

mobil, næsten to meter høj flagstang, som de kan tage ud fra garagen, når den skal bruges. Festen nærmer sig afslutningen. Efter aftensmaden, som består af hotdogs med original dansk remoulade, bliver gæsterne én efter én hentet af forældrene. Trætte, men glade pakker de deres ting sammen og forsvinder i bilerne. Bag ruderne vinker de sidste gang farvel. Så kører de af sted og lysene forsvinder langsomt. Kun det hvide kors på Dannebrog lyser længe i skumringen.

Anna Buck / Lena Bonhoff

En hue vækker opsigt

Hennings hue, 1962

Dens historie ses ikke ved første blik. At denne studenterhue i året 1962 vakte opsigt i det tyske mindretal, får man først at vide i en samtale med ejermænd.

Huen tilhørte Henning Lessow, født i Rapstedt (Ravsted). Han var 20 år gammel, da han i 1962 tog studentereksamen ved *Deutsches Gymnasium für Nordschleswig* i Apenrade (Aabenraa). Den unge mand var en af de første, der efter 2. Verdenskrig tog en højere eksamen ved en tysk skole i Nordslesvig. I 1945 var alle tyske skolebygninger i landsdelen blevet lukket og derefter eksproprieret. I de følgende år byggede det tyske mindretal langsomt skolevæsenet op igen. Som følge af København-Bonnerklæringerne i 1955 fik de tyske skoler deres eksamensret tilbage, og i 1959 blev *Deutsches Gymnasium für Nordschleswig* taget i brug. Efter en treårig skoletid bestod 17 elever i juni 1962 den danske studentereksamen.

Huespørgsmål

„Da det er en tradition i Danmark at bære en hue i denne anledning, ville vi gerne følge denne tradition“, fortæller Henning Lessow om sig og sine klassekammerater. Skolen accepterede elevernes ønske – men hos mange personer

med tilknytning til det tyske mindretal vakte ønsket modvilje. De hvide huer med bordeauxfarvet bånd blev åbenbart betragtet som en fare for elevernes tyske identitet. Under overskriften „Er huer et sindelagsspørgsmål?“ tog dagbladet *Der Nordschleswiger* den 22. juni 1962 strids-spørgsmålet op. Det var Henning Lessows far, skolekonsulent Arthur Lessow, samt gymnasiets skoleinspektør Jörgen H. Jensen, der blev udspurgt om emnet. „Huen dokumenterer kun,

At denne studenterhue i året 1962 vakte opsigt i det tyske mindretal, fik man først at vide i en samtale med ejermænd. Foto: Ruth Clausen.

at eleverne har bestået en fuldgyl­dig studentereksamen“, understre­gede skolekonsulent Lessow. Ifølge inspektør Jensen ville et forbud mod huerne betyde et ”mistillidsvotum mod elevernes nationale solidaritet, der, når det kommer til stykket, har gået på en tysk skole i 13 år og nu ikke bare skifter sindelag på grund af en hue.“

Alligevel var der begrænsninger i forbindelse med huerne. Henning Lessow og hans klassekammerater måtte for eksempel ikke have huerne på, da det officielle afslutningsfoto skulle tages. På *Deutsches Gymnasium für Nordschleswig* er der et billedgalleri, der viser gruppeportrætter af alle studenterhold siden 1962. Her kan det iagttages, at huerne frem til 1980’erne ikke blev båret på hovedet. Men siden da har eleverne huerne på, når de skal fotograferes.

Matchende farver

Huefarverne hvid og bordeaux spillede navnlig i 1990’erne en rolle, når tøjet til dimissionsfesten skulle findes. Mange studenter valgte tøj,

der passede sammen med huefarverne. Der er blevet bevaret et sæt tøj fra 1994, som en mor syede til sin datter, der havde bestået studentereksamen. Iført en bordeauxfarvet buksenederd­del med hvide prikker, en hvid bluse og et matchende halstørklæde deltog den 19-årige i dimissionsfesten. Det tidligere stridsspørgsmål fra 1960’erne var nu helt uden betydning – tværtimod gjorde mange studenter sig umage for tilpasse tøjet til huens farver.

Henning Lessow var i 1962 taknemmelig for at kunne aflægge en eksamen, som er jævnbyrdig med danske gymnasiers studentereksamen. Studium og arbejde førte ham til København, hvor han også i dag har sin bopæl. Lessows interesse for det tyske mindretal i Nordslesvig er med årene dog ikke blevet mindre. ”Jeg glæder mig hvert år, når et nyt studenterhold viser sig med studenterhue på“, siger han. Sin egen hue har Henning Lessow stillet til rådighed for *Projekt Mindretalsliv/Mindesheitenleben*.

Ruth Clausen

Sprog og identiteter

Flersprogethed

Hvor hyppigt et sprog i en tosproget mindretalsfamilie bliver talt, afhænger af job, afstamning, familiestand og personernes bopæl. Mange mennesker reagerer intuitivt på deres omgivelser og tager hurtigt flertalsbefolkningens dominerende sprog op i hverdagen. De vælger vejen med den ringeste modstand og skifter mellem sprogene alt efter situation og omgivelser. Advokaten Peter Meyer fra det tyske mindretal i Danmark fortæller, at hans tysk har bragt ham meget langt: ”Gennem det fik jeg hverv og medlemskaber i bestyrelser i danske kapitalselskaber, hvis kapital tilhørte tyskere.” Men med sin danske kone taler han dansk.

Der, hvor naboer og venner også tilhører mindretallet, er det lettere ikke kun at tale sproget, men også at bevare minoritetens traditioner. ”I grunden kan man der få alt fra vuggen til graven på dansk. Man kan leve et mindretalsliv uden at vide, at det er et liv i et mindretal”, siger Enke Christiansen fra Lyksborg. ”Men man går jo også nogle gange til tyske koncerter. Det er jo sådan, at vi har begge dele.” Andre personer vælger derimod også i hverdagen bevidst et sprog, for at demonstrere deres tilhørsforhold til en gruppe eller afgrænse sig. De benytter sig af sproget til at formidle en identitet. Men det er ikke altid så let, da hvert menneske rummer flere identiteter.

Flydende sprogovergange

Enke Christiansen har et tysk pas, frisiske rødder, men et klart dansk ståsted. Men hun bærer også en frisisk identitet. ”Jeg er opvokset i det danske mindretal. Det er mit liv“, forklarer hun, „men jeg har lagt mærke til, at jeg har to identiteter: en frisisk og en dansk.“ Hendes frisiske rødder stammer fra hendes mor, men i hendes hjem blev der talt plat- og højtyisk. Efter krigen kom hun og hendes søster på den danske skole. „Så kom min søster på et tidspunkt hjem fra skolen og mente, at nu skulle vi tale dansk. Om aftenen diskuterede vi så temaet mindretal

”I grunden kan vi her i Sydslesvig få det hele på dansk fra vugge til grav. Du kan leve et liv i mindretallet uden at vide, at det er et liv i et mindretal”, siger Enke Christiansen fra Lyksborg (Glücksburg). ”Men vi går jo undertiden også til tyske koncerter. Det er jo sådan, at vi har begge dele.” Foto: Anna Buck.

De tyske sprogfærdigheder har bragt Peter Meyer fra det tyske mindretal i Danmark meget langt i erhvervslivet: "På grund af min kendskab til tysk fik jeg opgaver og medlemskaber i bestyrelser for danske virksomheder, som var ejet af tyskere." Foto: Roald Christesen.

og sprog i familien. Begge mine forældre kunne forstå dansk, men min far talte det ikke ret godt. Han holdt sig derfor lidt tilbage. Min mor kunne ikke beslutte sig, min søster var for det og jeg imod. Man kan ikke bare ændre sit sprog derhjemme på kommando, men vi kunne jo tale dansk med hinanden, når det passede", fortæller Enke Christiansen. "Nogle gange begyndte vi på dansk med far eller mor og talte så videre på tysk."

Ligesom mange andre tosprogede familier skiftede de mellem sprogene efter situationen og blandede dem sammen: Ord fra det ene sprog flød ubevidst over i samtalen på det andet, eller man oversatte ord, som man ikke hurtigt kom på, bogstaveligt. I Sydslesvig er denne indflydelse fra det tyske sprog i det danske bekendt som "sydslesvigsk". Denne sprogversion bliver mest brugt af dem, der lærte dansk som andetsprog som barn i mindretallets institutio-

ner. Brugen af de specielle særheder, som låneord eller bogstavelige oversættelser, adskiller mindretallets medlemmer fra de tyskere, som lærte dansk som fremmedsprog. Også i Nord-slesvig optræder disse sprogfænomener. "Nord-slesvigsk" som fordansket version af det højty-ske opstår som følge af den intensive kontakt mellem sønderjysk og højtysk.

Kernetysk familie i Danmark

Peter Meyer blev født i januar 1940 i en kernetysk mindretalsfamilie i Haderslev. Familiens hjemmesprog var kun tysk. Gennem naboskabets indflydelse kom sønderjysk til. Drengen gik i den lokale tyske børnehave og senere i den tyske skole. "Min skolestart i den tyske skole var i januar 1946 som femårig, for mine forældre var bange for, at jeg ellers overhovedet ikke kunne komme i en tysk skole", fortæller han. Det slog også til: Da Peter var færdig med fjerde klasse, måtte *Deutsche Schule* ikke undervise længere, og han fortsatte sin skolegang på en dansk skole. Her lærte han så for første gang at tale rigtig dansk. Hidtil havde han kun haft venner fra den tyske folkegruppe. "Med mit skole- og sprogsift fik jeg nu også danske venner." I dag bor Peter Meyer med sin danske kone i en stor og lys lejlighed i Haderslev med udsigt over søen. Han var og er aktiv i mange tyske foreninger som bestyrelsesmedlem, som første formand i den tyske børnehave- og skoleforening, i den tyske presseforening og i roklubben i Haderslev. I mange år arbejdede han for *Bund Deutscher Nordschleswiger* (BDN) og andre forbund som advokat. Hans ældste ven stammer fra den danske befolkning, og hans

børn arbejder begge i Danmark. "Vores hjemmesprog er dansk, men med min mor talte vi altid tysk. Jeg har altid kunnet tænke og føle på begge sprog", siger Peter Meyer. "Det er en gave, som man får med på vejen. Man kan ikke lære det."

Uden dansk er vi ikke danske

Fire år efter Bonn-København-erklæringerne tog Enke Christiansen som en af de første i Tyskland en anerkendt eksamen på det danske gymnasium Duborg-Skolen i Flensborg. Efter eksamen ved *Heilpädagogischen Institut* i Kiel arbejdede hun som lærer i *Skolepsykologisk Kontor*. "For første gang blev jeg bevidst om min danske identitet, da jeg som en selvfølge valgte at blive lærer i det danske skolesystem", fortæller pædagogen. Hun sendte også sine egne børn i den danske børnehave og skole. Med sin datter taler hun dansk. Med sønnen talte hun først frisisk, og da han mestrede det, skiftede hun til dansk. Selv taler han bare tysk med sin familie. Med sin mand fra Frisland taler Enke, som blev født i Husum, mest frisisk: "Han ville ikke tale dansk og jeg ikke tysk." Diskussioner forløb derimod på plattysk, fordi det ikke var hjertesproget.

I dag lever Enke Christiansen i et flerfamiliehus i Lyksborg (Glücksburg) med udsigt over fjorden. Som den eneste i huset får hun *Flensborg Avis*. I hendes vitrine står gammelt porcelæn med rosemønster, som hun har arvet. På hendes væg hænger talerkerner fra den tyske porcelænsfabrik i Dresden. Hvert år til jul stråler der et tysk glasspir på hendes juletræ, men på hendes altan står – alt efter, hvem der er på be-

søg – et Dannebrog eller et flag fra *Friisk Forining*, hvor hun har været aktiv i lang tid. Hun sidder desuden i bestyrelserne for Foreningen Norden i Sydslesvig og *Dansk Sundhedstjeneste*. Hun er også medlem af den danske menighed og den danske skole- og sprogforening for Sydslesvig.

I foreningerne bliver der kun talt dansk. Mindretallet og den daglige brug af sproget er meget vigtigt for hende: "Som medlem af det danske mindretal burde vi bruge det danske sprog", mener hun, "men tilhørsforholdet til et mindretal er en ting, som man skal vælge i puberteten og i voksenalderen igen og igen og altid diskuterer på ny. Og man kan ikke tvinge én til noget – og i hvert fald ikke til et sprog." At hendes datter valgte det danske sprog, og at hende søn fravalgte det, tager hun som en tilfældighed. Til trods for fornægtelse af mindretallet og det danske sprog vil hendes søn, hvis han får børn, sende dem på den danske skole.

Et symbol på tysk-dansk kulturmøde: Kristelige dyder på tysk og de danske farver på et fyrtårn i en have hos en dansk-tysk familie i Sydslesvig. Foto: Roald Christesen.

Ud over religiøse hel-
ligdage, befrielsesdagen
5. maj, Grundlovsdag 5.
juni, Valdemarsdag 15.
juni hører den danske
kongefamilies fødsels-
dage til de officielle
flagdage i Danmark.
Det danske mindretal i
Sydslesvig flager også
på disse officielle dage
privat og offentligt, som
her på Flensborghus.
Foto: Roald Christesen.

Fordele af sprogkundskaber

Peter Meyer sendte sine børn i den tyske børnehave og tyske skole. ”Men derhjemme har vi opdraget dem med det danske sprog, skønt vi også har sunget tyske børnesange med dem, og min mor talte tysk med dem”, fortæller faren. ”Senere valgte de efter vores anbefaling det danske gymnasium for at være rustet med kendskab til både den tyske og den danske kultur efter skoleafslutningen.” Efter deres studentereksamen tog hans børn til København og

Århus for at læse. ”De har vist nok ikke plejet det tyske sprog så meget. Men de jobs, de udøver i dag, har de fået, fordi de kan tale tysk”, mener Peter Meyer. Han selv nød gennem sin tosprogethed også arbejdsmæssige fordele. Efter sin studentereksamen i Nordslesvig læste han jura i København. Siden 1971 har han arbejdet som advokat i Haderslev. ”På grund af mit sprog blev jeg ofte i retssager bestilt som procesadvokat af den tyske part eller endda af den fungerende dommer”, forklarer juristen, som i sine første år mest havde tyske klienter. ”I tidens løb har det ændret sig lidt. Men især i formulering af kontraktrettigheder, hvor hvert komma og hvert ord skal stå korrekt, er indfølingsevne og ikke kun sprogbeherskelse vigtig.” Da han for 40 år begyndte som advokat, kunne mange af de ældre advokater tale flydende tysk. I dag er han næsten alene om at kunne det.

Anna Buck

Det uddøende blandingsprog ”Petuh”

Mens mindretallenes to blandede sprog i det tysk-danske grænse-land, sydslesvigsk og nordslesvigsk, er dynamiske og levende, er et andet blandingsprog i grænselandet ved at uddø: Flensborg *Petuh*, en blanding af højtysk, plattysk, dansk og sønderjysk.

Navnet kommer fra ordet *partout*. Før 1920 kunne man købe partoutkort for at sejle med damperne på Flensborg Fjord, og især mange ældre mennesker sejlede ofte med bådene. Disse ældre mennesker talte det blandingsprog, der var opstået ved kontakten mellem byens danske og tyske opland og familiernes individuelle sprogskit. Lignende by-blandingsprog kendes fra bl.a. Bruxelles og Østeuropa. I dag taler kun få ældre mennesker *Petuh*.

Om modersmål og sprogblanding

Der var nogle plattyske, sønderjyske og tyske ord, vi altid blandede ind, som ”Puscher” for hjemmesko eller ”at dusche” i stedet for ”at tage brusebad”

Hun er født i 1970 i Tønning og opvokset i Nordfrisland, hvor hendes far var skoleleder. Hele hendes liv er præget af Bamse og Kylling, Bjarne Reuter og Matador, men også af *Loriot*, *Ohnsorg Theater* og *Nena* – Katrine Hoop er opvokset i to kulturer. I 1991 tog hun studentereksamen på Duborg-Skolen, så læste hun til kriminolog på Hamborg Universitet. Fra 2007 har hun været leder af Aktivitetshuset i Flensborg og støtter sydslesvigsk sprog og kultur.

Katrine Hoops forældre har tysk pas, men har gået på dansk skole i Sydslesvig. Deres hjemmesprog var dansk, men præget af plattysk og tysk. Ikke sjældent blandede familien andre regionale sprog ind i det danske. ”Mine forældre, søstre og jeg talte kun dansk derhjemme – eller rettere sydslesvigsk. Der var nogle plattyske, sønderjyske og tyske ord, vi altid blandede ind, som ”Puschen” for hjemmesko eller ”at dusche” i stedet for ”at tage brusebad”. Vi ”kogte” mad i stedet for at lave den, tog ”hat og handsker” på selvom det faktisk var hue og vanter. Vi sagde som regel ”Tschüss” i stedet for ”farvel”. Og der var et ”ne?” efter hver anden sætning – hvilket

er typisk nordtysk for ”ikke sandt?” Men vi kunne da skifte om til ret fejlfrit rigsdansk, hvis det var påkrævet. I landsbyen talte jeg plattysk med de voksne og højtysk med børn fra flertalsbefolkningen. Det var noget, vi ikke tænkte meget over – der fandtes forskellige scener med passende sprog. Vi skiftede helt naturligt alt efter sammenhængen.

Katrine Hoop er en af de mest aktive danske sydslesvigere, p.t. leder af det danske ”Aktivitetshuset” i Flensborg (Flensburg). Foto: Roald Christesen.

Engang om måneden mødes korene i Nord-schleswigsche Musik-vereinigung til en fælles korprøve. Korets repertoire omfatter oratorier, motetter og korværker af meget forskellig slags, også folkemusik og popmusik. Foto: Roald Christesen.

Bei uns kommt kein Nikolaus, weil meine Mutter Dänisch spricht!

Også hendes søn, som i dag går på dansk skole, taler sydslesvigsk. ”I sine første seks leveår har min søn haft mig som eneste dansktalende kontaktperson i dagligdagen. Og da børn lærer mest af at lytte til samtaler frem for at blive tiltalt, har det ikke altid været helt ligetil. Selv om jeg har talt dansk med ham, har han i starten altid svaret på tysk og formodentlig opfattet mit sprog som en slags talefejl. Med tiden har han dog udviklet en forståelse for sammenhæng mellem sprog og kultur. Og jeg husker tydeligt følgende udtalelse overfor en nabo: „Bei uns kommt kein Nikolaus, weil meine Mutter Dänisch spricht!”

Familiens besøg hos bedsteforældre, tanter, fætre og kusiner har styrket sproget og kulturforståelsen. ”Og siden vi er flyttet til Sydslesvig, jonglerer han begejstret med sprogene og taler et udpræget sydslesvigsk. Er der tale om direkte fejl, kan jeg ikke altid nære mig for at

rette ham, hvilket nemt fører til en diskussion: ”Jamen mor, sådan siger man i Sydslesvig. Og så diskuterer vi, hvad der kan accepteres som dialektbetingede afvigelser.” Ellers nyder hun at høre hans smukke og klare sydslesvigsk: ”Den helt særlige tone, der hører vores hjemstavn til. Det er jo netop mit ønske om, at han skal have mulighed for at vokse op med mit modersmål, der har motiveret mig til at flytte herop igen.”

Problemet er, at sydslesvigsk ikke opfattes som dansk dialekt, men som dansk med tysk accent

”Forleden studsede jeg over at høre en rigsdansk mor udtale, at hun er irriteret over, at hendes datter begynder at lyde sydslesvigsk. Og nej, hun mener ikke grammatiske fejl eller germanismer, hun bryder sig ikke om, at hendes barn sætter forkerte stød og har en anderledes intonation. Det virker underligt på mig at flytte til en region, hvis sprog man ikke kan lide. Børn overtager hurtigt den stedlige dialekt. Og hvis jeg flytter til Odense, vil det da være naturligt, at mit barn kommer til at lyde som en fynbo.” Men problemet er, som hun siger, nok langt mere, at sydslesvigsk ikke opfattes som dansk dialekt, men som dansk med tysk accent. ”Og samtidig gøres sproget til indikator for tale-rens danskhed. Sydslesvigsk betragtes tit som mindreværdigt eller ligefrem komisk. Og derfor føler mange unge, at det er pinligt at bruge sproget. De taler tysk eller tilstræber at fralægge sig deres sydslesvigske udtale, når de flytter til Danmark. Der hævdes tit, at der kun tales dansk i de hjem, hvor mindst én af forældrene er rigsdansk.”

Det vil gavne sprogbrugen i regionen meget, hvis vi bevidst fremmer brugen af vores egen dialekt

Også hendes forældre er begge sydslesvigere, og de har altid talt dansk derhjemme: ”Jeg ville aldrig drømme om at tale andet end dansk med mine søskende. Men naturligvis taler vi med sydslesvigsk dialekt – et naturligt og tidssvarende sprog, som passer til de omgivelser, vi lever i. Vi supplerer med tyske gloser, hvis de er mere præcise, og vi taler sproget med egnens særegne klang. Og jeg vil mene, at det gælder for alle de sydslesvigere, der bruger dansk aktivt i deres dagligdag med venner og familie, at deres sprog

er præget af den daglige brug i tyske omgivelser. Den helt rigsdanske klang finder jeg langt mere hos sydslesvigere, der kun bruger dansk som arbejdsprog. Jeg udtaler mig absolut ikke for at glemme grammatik og dansk ordstilling. Men man kan sagtens udtrykke sig nuanceret og korrekt med sydslesvigsk intonation, stød og sprogytme. Og jeg tror, at det vil gavne sprogbrugen i regionen meget, hvis vi bevidst fremmer brugen af vores egen dialekt, idet vi formidler børn og unge glæde ved dens særpræg og selvbevidsthed i brugen af den.”

Anna Buck

Peter von der Osten, musikkonsulent for det tyske mindretal i Nordslesvig, har i 20 år ledet Nordschleswigsche Musikvereinigung. Foreningen, der har fire kor, har sine rødder i de slesvig-holstenske og tyske Liedertafeln; det første blev stiftet i 1842. Foto: Roald Christesen.

Grænseoverskridende dronning

Til ære for Dronningen arrangerer den danske Borgerforeningen hvert år på hendes fødselsdag en fest, mens det danske flag bliver hejst både privat og offentligt i hele Sydslesvig. Formanden for Borgerforeningen holdt sin tale på dagen for beboerne på det danske alderdomshjem, for gæster og repræsentanter fra mindretallet. Det skete under en gammel eg, som foreningen havde plantet 20 år før til ære for Dronningens 50-års fødselsdag. Foto: Roald Christesen.

Royal fødselsdag i København

Tusindvis af danskere gratulerede deres dronning Margrete II. på hendes 70 års fødselsdag. De stod den 16. april 2010 på pladsen foran Amalienborg slot og ventede på deres majestæts traditionelle offentlige optræden. Da hun med sin mand, prins Henrik, og resten af familien trådte ud på balkonen i middagstimen, blev hun modtaget med et hav af rød-hvide flag og jubelråb. De, der ikke kunne komme til København, fulgte begivenhederne i fjernsynet eller over nettet – således også nogle medlemmer fra det tyske mindretal i Danmark og det danske mindretal i Tyskland. Også den danske selska-

belige *Borgerforeningen* i Flensborg fejrede som hvert år den danske dronnings fødselsdag ved en sammenkomst om aftenen. Overalt hejser danskere i hele Sydslesvig Dannebrog – offentligt som privat.

Officielle flagdage – også for Sydslesvig

Senest klokken otte om morgenen skal flaget være hejst. Holger Elbert fra Sydslesvigsk Forening (SSF) henter hurtigt det rød-hvide i stedet for det blå-gule flag med de to løver fra det danske mindretal i Sydslesvig ud af skabet og klatrer ad den smalle stige op på taget af Flensborghus i Flensborg. Lidt for sent åbner han lugen og stiger op på tagryggen. I samme øjeblik ser han, at Dannebrog allerede vajer over det danske gymnasium, Duborg-Skolen, på en bakke vest i byen denne morgen den 16. april. Holger Elbert skynder sig og hejser flaget fra Det Danske Generalsekretariat.

Ved siden af de kirkelige festdage, 15. juni, der er mindedagen for Genforeningen i 1920 og befrielsesdagen den 5. maj, da Danmarks blev befriet i 1945, er den danske kongefamilies fødselsdage officielle flagdage i Danmark. Derudover kan enhver hejse Dannebrog efter eget ønske. På fødselsdage og andre familiefester bliver der flaget, som ved dødsfald. I hverdagen

nøjes man med en Dannebrogsvimpel. Også det danske mindretal i Sydslesvig flager på disse officielle dage offentligt og privat. ”Derfor er det vigtigt, at flaget vajer før klokken otte, og at det tages ned før solnedgang”, forklarer Holger Elbert. Kun vimplen må blive hængende om natten.

Forbindelsen til mindretallet – en gammel tradition i kongehuset

Det rød-hvide flag, som hænger på flagstangen ved det danske alderdoms- og plejehjem i Flensborg, bliver på denne 16. april taget ned efter Borgerforeningens formands officielle tale. Foran hjemmets beboere, gæsterne og de officielle fra mindretallet holder Preben Vognsen sin tale under et særligt træ i haven. Den gamle eg plantede Borgerforeningen for 20 år siden for at fejre Dronningens 50. fødselsdag. Ti år senere plantede foreningen en bøg. Dette år overrakte Preben Vognsen en bæk af træ og metal til plejehjemmet. Den var ekstra høj og praktisk for skrøbelige ældre. I sine ti minutter talte formanden om majestæten og om hendes forbindelse til det danske mindretal i Sydslesvig og til Borgerforeningen selv. Det er en tradition, at viden om og interesse for mindretallene i grænselandet videregives fra generation til generation i kongehuset. Allerede den danske konge Christian VIII besøgte Borgerforeningen i Flensborg i det 19. århundrede, og hans søn, Frederik VII, deltog sammen med sin tredje kone, grevinde Danner, i foreningens fester. Sidste år blev kronprinsparret, Frederik og Mary, budt velkommen i Flensborg. Regenten selv, hvis nytårstale hvert år også omfat-

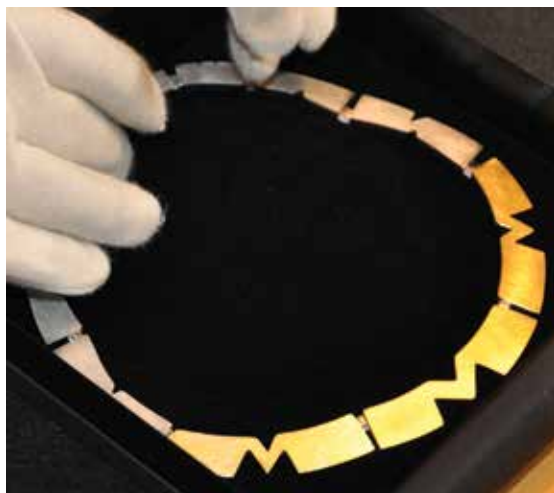
ter det danske mindretal i Sydslesvig, besøgte Sydslesvig første gang i 1978. Hun blev ved afskeden hyldet med et fakkeltog ved havnen, hvor kongeskibet Dannebrog lå. Sidst har hun været i grænselandet sammen med den tyske forbundspræsident, Horst Köhler, i 2004.

Royal fødselsdag i Sydslesvig

Før formanden for den 175-årige danske borgerforening bad de 130 gæster på kafe og kage i den nyrenoverede spisesal, sang man Oehlen-schlägers *Der er et yndigt land*. I spisesalen blev der sat flere stole og mere service frem: Sjældent havde så mange gæster deltaget ved festen. ”Om man nu er royalist eller ej, kongehuset forbinder nationen”, konkluderede foreningens formand. Efter en tale af den tidligere formand og landdagsrepræsentant for det danske parti Sydslesvigsk Vælgerforening (SSV), Karl-Otto Meyer, om hans kontakt med kongehuset blev

Før klokken otte om morgenen skal flaget hejses og det skal tages ned før solnedgang. Kun Dannebrogsvimplen, som folk markerer begravelser, fødselsdage og andre ved familiebegivenheder, må blive hængende natten over. Foto: Roald Christesen.

Til sin fødselsdag fik Dronning Margrethe II af Danmark en officiel gave fra det danske mindretal i Sydslesvig: En halskæde af guld og sølv med stiliserede M'er i kæden. M symboliserer både Majestæt og navnet Margrethe, mens spændet i form af et S står for Sydslesvig og Samhørighed. Foto: Bernd Engelbrecht.

der igen sunget sange fra den danske højskolesangbog akkompagneret af klaver. Sidst blev den høje bæk indviet.

Gaver fra det tysk-danske grænseland

Det danske mindretal overrakte personligt en officiel gave til dronningen dagen før hendes fødselsdag. Ved en audiens på Amalienborg Slot overrakte SSF- og Samrådsformanden, Dieter Paul Küssner, sammen med sin kone en

halskæde af guld og sølv til fødselsdagsbarnet. En smykkekunstner fra Flensborg havde designet kæden med stiliserede M'er i borduren. Hun var blevet inspireret af et billede af dronning Margrete I, der i det 15. århundrede residerede på det tidligere slot Duborg i Flensborg, malet af kunstneren H.P. Hansen (1829-99). M hentyder til "majestæt" og navnet Margrethe, mens kædens S-lås står for Sydslesvig og sammenhold. Sammen med kæden overbragte formanden et lykønskingskort, som han havde underskrevet sammen med SSF's generalsekretær, Jens A. Christiansen.

Også repræsentanterne fra det tyske mindretal i Danmark overbragte deres dronning, som for første gang havde besøgt mindretallet i Nordslesvig sammen med prins Henrik i 1986, en gave: Et abstrakt oliemaleri af en kunstner fra Nordslesvig. Der bliver dog ikke flaget offentligt eller spist en fødselsdagskage i det tyske mindretal for at fejre majestæten. Men også i Nordslesvig fejrer nogle dagen foran fjernsynet eller over nettet. For monarkiet er dog et symbol og et bindende element mellem den danske nation, det danske og det tyske mindretal.

Anna Buck

Et hjemmelavet royalt portræt

Margrethe og Henrik

De smiler så lykkeligt ind i kameraet, det nyforelskede unge par: Den danske tronfølger, kronprinsesse Margrethe, og hendes franske forlovede, grev Henri de Monpezat. Hun er i en skjorte i lyse sommerfarver og matchende turkis ørenringe og han i et stiligt, gråt jakkesæt med vest. Billedet er indfattet i en ramme med kongekrone. Straks jeg får øje på portrættet i kælderrummet, slår jeg en klo i det. Det er lige noget til udstillingen om det danske mindretals historie på *Danevirke Museum*. Portrættet stammer fra et dansk forsamlingshus i Sydslesvig. Men støvet på glasset vidner om, at det er længe siden, det har hængt på en væg. Ingen ved længere, hvilket forsamlingshus, det har hængt i. Og der er noget, der ikke stemmer ...

Tætte bånd til kongehuset

Båndene til det danske kongehus var og er fortsat helt centrale for den sydslesvigske danskhed: Tænk blot på Frederik den VII's talrige besøg i Flensborg og Sydslesvig midt i det 19. århundrede. Disse besøg mindes endnu i de ærværdige Borgerforeningen og Skt. Knudsgildet. Eller tænk på dronning Margrethes nytårstaler, hvori hun hvert eneste år sender en særlig hilsen til de danske i Sydslesvig. Mon ikke i grunden nytårstalen er den begivenhed, der oplyser flest danskere om mindretallets eksistens?

At royale besøg fortsat spiller en overordentlig vigtig rolle i Sydslesvig, kan man forvisse sig om, hvis man gennemblader de seneste mange års eksemplarer af Sydslesvigsk Årbog: Der er en overdådighed af fotografier fra de mange besøg i landsdelen inden for de seneste år, herunder adskillige ved Danevirke. Et kongeligt besøg i Sydslesvig er en stor begivenhed – og det har det været, siden traditionen blev genoptaget med regentparrets officielle besøg i 1978. Inden da var der gået 115 år, siden den sidste monark,

Det nyforelskede unge par ser glade ind i kameraet: Den danske tronfølger, kronprinsesse Margrethe, og hendes franske forlovede, grev Henri de Monpezat er her afbildet på et hjemmelavet portrætbillede. Billedet har hængt i et dansk forsamlingshus i Sydslesvig. Foto: René Rasmussen.

Frederik VII forlod Sydslesvig i en kiste i 1863. Men det betød ikke, at den danske konge blev glemt. Troskab mod den danske konge var en måde at vise sin danskhed på i det overordentligt kejsertro Tyskland.

Kongens fødselsdag

Kongetroskaben i Sydslesvig fortsatte med uformindsket styrke i Weimar-republikken efter den tabte afstemning i 1920. Da kong Christian X mødte ca. 500 danske sydslesvigere i Kruså den 12. juli 1920, gentog han statsminister Neergaards løfte fra dagen før, men nu henvendt direkte til de danske sydslesvigere: ”I skal ikke blive glemt!” Man kan roligt sige, at sydslesvigerne heller ikke glemte kongen! Fra 1920 og mange år frem var fejringen af kongens fødselsdag den 26. september ét af årets nationale højdepunkter. Der blev holdt ”kongefester” i Duborg-Skolens festsal med fanevagt og kongesang, den danske generalkonsul inviterede børnehavebørnene på fødselsdagschokolade og kager, og i foreningerne forsamlede man sig til kaffebord med festligt smykkede kongeportrætter for bordenden. Denne skik fortsatte i Frederik IX’s tid langt op i 1950’erne og 1960’erne, men ebbede så langsomt ud. Tiderne skifter. Men endnu i dag fejres dronning Margrethes fødselsdag den 16. april flere steder i Sydslesvig i den ældre generation.

Regentportrætter

I de sydslesvigske skoler og forsamlingshuse hang der før i tiden – og hænger der for resten mange steder endnu – portrætter af den

regerende konge eller dronning. De hænger såmænd også i receptionen på *Flensburg Avis*. Det er officielle regentportrætter med majestæterne i fuld galla med ordener og bånd. Billedrammen kan være forsynet med en kongekrone på den øverste liste. Det signalerer pomp og pragt og ophøjet majestæt. Helt forskelligt fra det hyggelige forlovelsesfoto, jeg fandt i kælderen. Det må undersøges nærmere ...

Befriet for glas og ramme viser det sig, at forlovelsesbilledet er klippet ud af det illustrerede ugeblad *Familie-Journalen* fra 1966! Det er omhyggeligt foldet, så det passer ind i en ramme, der sikkert har omkranset den da for længst afdøde Christian X. Men hvordan er det havnet der? Det er ikke til at sige med sikkerhed. Men man kan forestille sig, at det gamle billede af Christian X er blevet taget ned og stillet væk, da Frederik IX besteg tronen i 1947. Da så det fine forlovelsesfoto af Margrethe og Henri i 1966 kom i det også i Sydslesvig meget udbredte danske illustrerede ugeblad, har et medlem af mindretallet taget billedet ud – og fået den idé at montere det i den gamle ramme og hænge det op i forsamlingshuset. Det er højst uortodokst, men det illustrerer faktisk på en meget fin måde overgangen fra den gamle til den nye tid: Fra den traditionelle, ophøjede majestæt Christian X til det mere nære og hjemlige moderne kongehus. Og det vidner om, at man ikke skal undervurdere hverken kongetroskaben eller de illustrerede ugeblades betydning for det danske mindretals nationale identifikation!

René Rasmussen

Juletræet med sin pynt...

Dannebrog på træet?

I begyndelsen af 1990’erne flyttede Gaby Böttinger til Danmark, hvor hun blev bekendt med det danske sprog og landets kultur. I dag bor hun i Flensburg. Hun arbejder ved det danske mindretals kulturelle hovedorganisation, *Sydslesvigsk Forening* (SSF), hvor hun næsten udelukkende taler dansk med sine kollegaer. Men hun har ikke alene bevaret det danske sprog. Også danske traditioner og skikke er stadig en del af hendes hverdag.

Sp: De kulturelle forskelle mellem Danmark og Tyskland kommer især til udtryk ved de forskellige festdage. Specielt juletidens skikke er forskellige fra land til land. Kendte du til danskernes juletraditioner, inden du flyttede?

Sv: Jeg er født og opvokset i den tyske delstat Nordrhein-Westfalen, hvor jeg tilbragte de første godt 30 år af mit liv. Flettede julehjerter, kræmmerhuse, nisser, æbleskiver, brunede kartofler, risengrød og risalamande er alt sammen ting, som hører en dansk jul til. For mig var de dog ganske ukendte, da jeg for første gang oplevede den danske juletid efter min flytning.

Sp: Du har boet i Danmark i knapt tre år. Hvordan har du levet dig ind i det fremmede land?

Dansk juletræ i Sydslesvig. Foto i privateje.

Sv: I de år, jeg boede i Danmark, blev jeg klar over, hvor vigtigt det var at kunne tale og forstå dansk for at blive accepteret af danskerne. Men det gik også hurtigt op for mig, at kendskabet til dansk kultur og det danske samfund var lige så vigtigt. Jeg måtte dog sande, at det tager sin tid at lære et nyt samfund at kende.

Sp: Hvordan er dit liv i to kulturer?

Sv: Gennem mit ophold i Danmark fandt jeg ud af, at det var urealistisk at tro, at jeg kunne bevare min oprindelige kultur efter flytningen.

Men det var ligeså urealistisk at tro, at jeg kunne blive dansk og opføre mig dansk lige på en gang. Derfor begyndte jeg at tænke over, hvad jeg egentlig ønskede at bevare af alle de vaner og traditioner, jeg er opdraget med.

Sp: Hvordan kom du i kontakt med de danske traditioner?

Sv: Da julemåneden nærmede sig, lærte jeg bl.a. gennem sprogskolen om dansk jul og dens skikke og traditioner. Adventskransen og juletræet kendte jeg, men lucia-piger, nisser, lillejuleaften, dansen om og dannebrogssflag på juletræet var helt nyt for mig. Én ting mere var nyt for mig: den danske julestemning. I Tyskland fejres julen noget roligere og lidt melankolsk, nok fordi den betragtes mere som en religiøs fest, hvor man fejrer Jesus' fødsel. For danskerne derimod er det vigtigt i fællesskab at hygge sig. Der er ligesom mere glæde i julemåneden og selve julefesten og -dagene.

Sp: Hvordan har du modtaget de nye juletraditioner?

Sv: Jeg tog de danske juletraditioner til mig med det samme. Især nisser og lucia-piger har jeg siden da været helt vild med. Så jeg blev rigtig glad for den danske jul. Dengang var der dog én ting, som jeg ikke forstod: At hænges en dannebrogsguirlande på juletræet syntes jeg var meget mærkeligt. Her trak jeg grænsen, det syntes jeg var for meget!

Sp: I mellemtiden er du flyttet til Tyskland igen. Har din holdning til de danske traditioner ændret sig siden da?

Sv: Selv om min tid i Danmark var meget spændende og berigende, besluttede jeg i 1996 at flytte til Flensborg, og i slutningen af 1997 blev jeg medlem af det danske mindretal samtidig med, at jeg begyndte mit arbejde som sekretær på Det Danske Generalsekretariat. Ikke mindst på grund af disse to kendsgerninger har jeg siden lært meget mere om bl.a. brugen af

Dannebrog og forstår nu meget bedre, hvorfor danskerne er så glade for deres flag. Sidste år holdt min mand og jeg jul hjemme hos os sammen med gode venner nordfra, og jeg valgte bevidst at pynte vores juletræ med blandt andet dannebrogssflag. Det havde jeg det nu helt fint med. Sådan kan man ændre holdning ...

Anna Buck

En lille stor skælm

Nissen er en lille gammel mand med gråt skæg. Han er for det meste klædt i en grå kofte og grå bukser med en rød hue på og røde strømper i sine sorte træsko. Før julemanden holdt sit indtog, var det Nissen alene om at være knyttet til julen. Men egentlig var den gamle gårdboen, der hele året tog sig af gården og familiens dyr. Når han blev behandlet dårligt, drillede han beboerne, så for at holde nissen i godt humør stiller nogle danske familier i Danmark og i Tyskland stadigvæk i dag hvert år til jul et fad med risengrød foran døren. Risengrød eller risalamande bliver spist af de fleste danske familier efter julemaden. Til denne søde dessert drikker mange danskere maltøl, som også kaldes for nisseøl.

Fortællingerne om nissen, som for sjov kan kaldes for en "husånd", har eksisteret i mange århundreder, og først i det 19. århundrede blev historierne koblet sammen med julen. Ved slutningen af århundredet kom julemanden så på postkort, blandt andet fra danske udvandrere fra Amerika til Danmark og overtog langsomt nissens rolle som julesymbol.

En buket af traditioner

Et populært måltid den 24. december eller 1. juledag i mange tyske familier: Kalkun med rødkål, rosenkål, kroketter og rødvin. Foto: Anna Buck.

To om julen

Jul er jul, hvad enten det så er i det tyske eller det danske mindretal, er der nogen, der siger. En traditionel jul i danske familier både nord og syd for grænsen betyder dannebrogsguirlander på juletræet og julefrokost med snaps og sild den 25. december. Derimod hører lametta på træet og kartoffelsalat med pølser juleaften til en rigtig tysk julefest i Nord- og Sydslesvig, siger andre. Men hvordan ser julen i grænselandet ud i virkeligheden? Medarbejderne i det dansk-tyske Projekt Minderheitenleben/

Mindretalsliv, Ruth Clausen fra Nordslesvig og Anna Buck fra Sydslesvig, fortæller om deres jul under indflydelse af to kulturer.

Sp: I er begge to opvokset i mindretallene. Er der flest tyske eller danske traditioner i jeres jul?

Ruth Clausen: Derhjemme og i skolen voksede jeg op med forskellige skikke og traditioner i juletiden. Tyske julesange og digte, et juletræ pyntet med glaskugler og Fröbelstjerner og tysk gudstjeneste i den nærliggende kirke hørte julen til. Men jeg deltog også i den danske juletræsfest i min hjemstavn, hvor vi alle dansede rundt om træet og sang julesange.

Anna Buck: Der var ingen dansk kirke, hvor jeg boede, så derfor gik vi altid til den tyske gudstjeneste. Gennem min skoletid i den danske skole overtog jeg flere danske skikke og traditioner. Selv om mine forældre næsten ikke taler dansk, interesserer de sig alligevel meget for dansk kultur. De har naturligvis også taget imod alt det, jeg lavede i skolen, og derfor hører rød-hvide, flettede julehjerter og nisser med til vores jul. Jeg har også været luciabrud og kender den dag i dag flere danske julesange end tyske.

Sp: Altså ikke enten eller, men både og? Både lametta og Dannebrog på juletræet?

Anna Buck: For et barn er det ikke let at skelne imellem to kulturer. Heller ikke i dag kan jeg forstille mig en julefest uden det ene eller det andet. Jeg studerede og havde mine første jobs i Tyskland, men dansk kultur og mindretallet er stadig en del af både hverdag og familiefester. Så små Dannebrog på fødselsdagskagen er helt naturligt for mig. Men vi havde dem dog aldrig på juletræet. Der var hvert år nogle lametta-striber, som skinnede igennem alle nisserne og halmstjernerne.

Ruth Clausen: Som barn var jeg ikke bevidst om, at julen i min omgangskreds bar præg af skikke fra begge kulturer. For eksempel optrådte der ved tyske og danske julefester forskellige julemænd. For mig var der derfor ikke noget mærkeligt i, at der var to julemænd: en, der talte tysk og en, der talte dansk. Da jeg tog til Tyskland for at læse, blev det pludselig meget tydeligt for mig, at jeg ved siden af min tyske identitet også har en dansk. Ved julefesterne, som jeg holdt med mine venner, spillede dansk kultur derfor også en rolle.

Sp: Hvad spiser i så til jul?

Ruth Clausen: Juleaften får vi en traditionel ret fra min fars familie, som stammer fra Sønderjylland: Grønkål med hamborgryg og kålpølser. Det er jo egentligt en traditionel sønderjysk nytårsret. Bagefter spiser vi risalamande – og den, som finder mandelen, får en mandelgave. Vi har ikke nogen traditionelle retter i juledagene, men spiser noget forskelligt hvert år.

Anna Buck: I lang tid spiste vi i min familie de traditionelle pølser med kartoffelsalat juleaften.

Men en dag i min barndom brød jeg med traditionen, da det efter min smag var alt for tysk og jeg heller ikke kendte det fra mine danske venner. I dag spiser vi for det meste laks. Det kom dog først efter mit studieophold i Finland, hvor man spiser meget laks. På første juledag samles hele familien om kalkun med rødkål og kroketter, som jo egentlig er en angelsaksisk juleret. Som dessert får vi tyske Dresdner Stollen med rosiner og marcipan i. Engang prøvede jeg på at indføre risalamande – men det blev desværre ved forsøget.

Anna Buck

Grønlangkål med hamborgerryg og søde kartofler spises i Nordtyskland som efterårs- eller julemåltid; i Danmark er det derimod en populær ret til nytår. Foto: Anna Buck.

Historie på dåse

En dåse hvidkål fra Winterhilfswerk 1935/36 var den tids socialhjælp. Foto: René Rasmussen.

Hvis der er noget, som får en museumsgæst til at gå hastigt videre, så er det lange tekster. En gæst tilbringer ikke lang tid ved hver montre, med mindre en genstand fanger opmærksomheden. Det er derfor en stor udfordring for et museum at finde interessante genstande, som

kan pirre gæsternes nysgerrighed og holde deres opmærksomhed fanget længe nok til, at de får lyst til at blive stående og få hele historien med. Nogen gange synes udfordringen næsten uovervindelig, når man for eksempel gerne vil fortælle historien om, hvordan der blev lagt

pres på socialt svagt stillede familier i det danske mindretal i 1930'ernes nazistiske Tyskland: De blev simpelthen nægtet socialhjælp, med mindre de meldte sig ud af *Den slesvigske Forening* og tog deres børn ud af de danske skoler. Men hvordan skal man fortælle denne meget væsentlige historie med en genstand?

Efter den nazistiske magtovertagelse i 1933 var offentlig social forsorg ikke længere et kommunalt eller statsligt anliggende, men blev varetaget af nazipartiets (NSDAP's) organisationer, fra 1934 koncentreret i *National-Sozialistische Volkswohlfahrt (NSV)*. Medlemmer af partiets organisationer fik som en helt naturlig ting fortrinsret til hjælp. Mennesker, der skønnedes af mindre værdi for samfundet, fik ringere hjælp end de mennesker, der ud fra arvebiologiske eller racehygiejniske principper blev betragtet som værdifulde.

Blandt de vigtigste sociale initiativer var den såkaldte "vinterhjælp", *Winter-Hilfswerk des deutschen Volkes (WHV)*, som blev iværksat første gang i vinteren 1933-34 og som skulle afhjælpe den store sociale nød, der var en følge af den fortsat meget høje arbejdsløshed. Uddelingen af vinterhjælpen blev foretaget af *NSV's* lokale tillidsmænd. Det gav rige muligheder for vilkårlighed og pression og stillede umiddelbart de mindrebemidlede trængende medlemmer af det danske mindretal i en meget sårbar situation.

I vinteren 1933-34 blev mange dansksindede familier i Flensborg i små kår udsat for pres fra *NSV's* uddelere. Med en blanding af trusler og lokkemidler lod flere uddelere forstå, at det ville forøge de trængendes chancer for at opnå vinterhjælp, hvis de meldte sig ud af *Den slesvigske*

Forening og tog deres børn ud af de danske skoler. Også i Hanved (Handewitt) kommune vest for Flensborg blev flere dansksindede arbejdsløse i efteråret og vinteren 1933 forbigået ved tildelingen af vinterhjælpen, fordi de havde deres børn i den danske private skole i Langbjerg (Langberg) Som eksempel på forskelsbehandlingen fremhævede mindretallet, at en mand i Hanved, hvis børn gik i den tyske skole, havde fået hjælp, hvorimod hans bror, hvis børn gik i den danske skole, ingen hjælp fik.

Mindretallets ledelse klagede, og den nye landråd i Flensborg Landkreds, Claus Hans, erklærede, at *alle* trængende havde krav på at få vinterhjælp: "En udelukkelse af politiske, religiøse eller nationale grunde" måtte ikke finde sted. Men han understregede også, at der ikke kunne være tale om, at de trængende fik hjælp fra *både* vinterhjælpen og den danske menighedspleje.

Også Flensborgs overborgmester Wilhelm Sievers erklærede, at det ikke var meningen, at der ved uddelingen af vinterhjælpen skulle gøres forskel på flertal og mindretal. Alligevel kunne mindretallet i slutningen af januar 1934 dokumentere i alt 30 tilfælde, hvor folk, der stod som medlemmer af Den slesvigske Forening eller havde deres børn i den danske skole, enten slet intet havde fået eller kun havde fået en mindre del af den forventede vinterhjælp. En enkelt navngiven *Blockwart* (underste partitillidsmand for NSDAP) i Flensborg havde sagt til mindst fire dansksindede familier, at de ikke ville få del i vinterhjælpen, så længe deres børn gik i den danske skole.

Pressionen fik alvorlige konsekvenser for den danske kommuneskole i Flensborg, hvor en

meget stor procentdel af forældrene på grund af den høje arbejdsløshed var helt afhængige af social- og vinterhjælp. Den førte til, at ca. 80 tilmeldte elever ikke mødte op ved skoleårets begyndelse den 1. april 1934, heriblandt både flere nyindmeldte og børn, der i en årrække havde gået på skolen. *Dansk Skoleforening* undersøgte i samarbejde med byens skolemynigheder sagen, og det stod hurtigt klart, at der havde fundet en kampagne sted.

Det var et problem, at mange af de trængende i mindretallet også fik hjælp fra *Dansk Menighedspleje* og således var bedre stillet end de trængende fra flertalsbefolkningen. Det kunne myndighederne principielt ikke gå med til. Det var en helt grundliggende tysk opfattelse, at en stor del af danskheden i Sydslesvig bestod af mennesker, der i grunden slet ikke var danske, men hvis egentlige bevæggrund for et medlemskab af mindretallet var ønsket om at opnå økonomiske fordele. Det var derfor en absolut betingelse, at socialt dårligt stillede medlemmer af mindretallet ikke måtte være stillet økonomisk bedre end trængende i flertalsbefolkningen.

Endelig i februar-marts 1934 blev der opnået enighed om, at de gaver, som mindretallet modtog fra Danmark, skulle overlades til *Winter-Hilfswerk* til almindelig uddeling blandt de trængende i Flensborg, uanset nationalt tilhørsforhold. Til gengæld skulle medlemmer af mindretallet herefter behandles på lige fod med

alle andre tyske statsborgere ved uddelingerne. Forhandlingerne førte til, at 15 af de udmeldte børn i løbet af april-maj 1934 vendte tilbage til den danske kommuneskole i Flensborg. Alene dette forhold dokumenterede, at der havde fundet pressions sted. Men af de oprindeligt ca. 80 udmeldte børn forblev de 65 i det tyske skolesystem, og kampagnen havde således ført til en alvorlig svækkelse af mindretallet. Tilsvarende kampagner fandt sted med jævne mellemrum de følgende år – og altid vendt imod den økonomisk svagest stillede del af mindretallet.

Denne meget væsentlige historie kan selvfølgelig fortælles på *Danevirke Museum* med fotografier af kommuneskolen og statistikker over elevtallene. Men hvis man virkelig skal fange publikums opmærksomhed, så kræver det en mere spektakulær genstand. Og sådan én har Danevirke Museum modtaget. Den blev fundet ved renovering af et loft i Flensborgs nordlige bydel, hvor mange dansksindede arbejderfamilier boede. I sig selv er genstanden ikke prangende: En gammel, tom og rusten blikdåse, der har indeholdt en hvidkålsret. Men det er en dåse ”*Eintopfgericht*” fra *Winter-Hilfswerk* for vinteren 1935-36. Det var dåser af denne slags, der gjorde forskellen på, om en familie gik sulten i seng eller ej. Derfor er det en god museumsgenstand. Det er så at sige ”historie på dåse.”

René Rasmussen

Foreninger og Organisationer

Euroschool – sprogmindretallenes festival

Festivalen Euroschool var rettet mod elever fra sprogmindretal i Europa, der for en uge rejste til tyske skoler i Nordslesvig for at lære hinanden at kende ved idrætsstævner og kulturelle arrangementer. Foto: Ruth Clausen.

Tøj med erindringer

Der hersker en behagelig stemning på denne overskyede eftermiddag i april 1997, hvor mindre elevgrupper mødes for første gang på markedspladsen i Tønder. Mange af de over 200 børn mellem 10-12 år er forventningsfulde og snakker livligt sammen. Ved siden af dansk og tysk bliver der talt frisisk, sorbisk, bretonsk, gælisk, ladinsk og andre sprog. På trods af de mange forskellige sprog er de tilstedeværende fælles om noget: Alle har en T-shirt eller en sweater på med en stråleformet logo, hvorunder der står "Euroschule '97".

Den afbildede T-shirt med den dertil hørende kasket modtog *Projekt Minderheitenleben/Mindretalsliv* i 2010. Det er beklædningsstykker, der skal erindre om en interkulturel begivenhed, der i 1997 blev afholdt i det tyske mindretal i Nordslesvig. Festivalen Euroschool rettede sig mod elever fra sprogmindretal i Europa, der i en uge rejste til tyske skoler i Nordslesvig for at lære hinanden at kende ved idrætsstævner og kulturelle arrangementer.

Mødet blev understøttet af Det Europæiske Kontor for Mindre Anvendte Sprog (EBLUL), der arbejder for mindretals- og regionalsprog i Europa. Arrangørerne håbede på at kunne fremme en bevidsthed for sprog mangfoldigheden i Europa blandt deltagerne for derved at udvikle et interesseret og åbent samarbejde i fremtiden.

Et fælles ydre bidrog til fællesskabsfølelsen. "De fleste tog deres T-shirts og kasketterne på med fornøjelse", fortæller Susanne Nickelsen, der som lærer ved *Deutsche Schule Tingleff* var med til at arrangere skolefestivalen i 1997. Den tyske nordslesviger husker et vellykket arrangement med interessante møder. I planlægningen kunne Susanne Nickelsen inddrage sin erfaring, da hun allerede tidligere med glæde havde deltaget i flere Euroschool-festivaler, der hvert andet år afholdtes i forskellige lande.

Kreativ kommunikation

Idéen om at arrangere et møde for børn fra sprogmindretal i Europa blev udviklet i 1980'erne og blev for første gang realiseret i 1988 i Bretagne/Frankrig. Fra Nordslesvig deltog den daværende 12-årige elev Jan Diedrichsen sammen med sine klassekammerater fra *Deutsche Schule Tingleff*. Diedrichsen, der i dag er direktør for Føderalistiske Union af Europæiske Folkegrupper (FUEF), var dengang imponeret over mødet med en for ham ukendt kultur. Nordslesvigeren husker kontakten til børn fra Baskerlandet, som på grund af et manglende fælles sprog i første omgang viste sig at være vanskelig. "Men i en alder af 12 år er det jo ikke nogen hindring", siger Diedrichsen. Ved hjælp af "hænder og fødder" kunne eleverne omsider alligevel kommunikere. Til sidst

blev der udvekslet adresser. Selv om eleverne i denne alder ikke var særlig bevidste om mødets baggrund og Jan Diedrichsen ikke husker "store mellemfolkelige begivenheder", opnåede deltagerne, hvad arrangørerne havde til hensigt: Et møde mellem interesserede børn, der på en legende måde og uden sproglige hængninger knytter kontakter.

For det senere ungdomsarbejde i europæiske mindretal gav Euroschool-møderne vigtige impulser. Såvel Susanne Nickelsen som Jan Diedrichsen beklager, at den europæiske skolefestival for nogle år siden blev indstillet. Mange deltagere husker møderne endnu – ikke blot på grund af de materielle rester i form af beklædningsstykker.

Ruth Clausen

Ideen om at arrangere et møde for børn fra sprogmindretal i Europa blev udviklet i 1980'erne og blev for første gang realiseret i 1988 i Bretagne i Frankrig. Foto: Ruth Clausen.

Kulinariske fester i grænselandet

Mens danske familier i Danmark og Tyskland mødes første juledag og holder julefrokost med slægtninge eller venner. Også mange firmaer og foreninger i det danske og tyske mindretal inviterer til denne kulinariske sammenkomst. Foto: Roald Christesen.

Julemad gør sjælen glad

Juletiden er traditionernes og især den gode mads tid – for flertalsbefolkningen og de to store mindretal. Mange familier i det dansk-tyske grænseland har faste, ofte regionalt prægede traditioner omkring maden i adventstiden og juledagene. I mange tyske familier i Sønderjylland er det normalt at spise grønlangkål med hamborgryg, kålpølser og brune kartofler. Mange familier i Tyskland og også nogle familier i det danske mindretal, som har tysk baggrund, laver kartoffelsalat med pølser den 24. decem-

ber. Denne enkle, billige ret var tidligere mest udbredt i arbejderfamilierne. Nu laves den, for at kvinden i huset ikke står timer i køkkenet juleaften, og for at børnene ikke skal vente for lang tid til gaveudpakningen.

Juledag serveres det store festmåltid med kalkun eller gås, rødkål, kartoffel-kroketter med brun sauce. Til dessert får man i nogle kredse *Stollen* med rosiner og marcipan eller kiks og kaffe. Mange danske sydslesvigere spiser det stegte fjerkræ med tilbehør allerede juleaften. Til dessert serveres den traditionelle risalamande, kold risengrød med flødeskum og hakkede mandler med varm kirsebærsauce over. Ofte gemmes en mandel i grøden, og den, der finder den, får en lille mandelgave. Nogle familier med børn stiller en fad julegrød med en smørklat udenfor døren eller på loftet til nissen, en slags husgud eller beskyttende ånd, som sørger for huset, dyrene og menneskene. Hvis han behandles dårligt, bliver han drillesyg eller ond.

Hvis der er plads nok, danser de danske familier efter maden rundt om juletræet og synger julesange som for eksempel ”På loftet sidder nissen med sin julegrød”. Mange tyske familier i Danmark har overtaget denne skik, mens man i andre lader børnene læse digte eller synge tyske sange. Ligeså forskellig som maden, er måden julen fejres på. Nogle familier bliver roligt

hjemme i juledagene, mens andre mødes med venner og slægtninge til festmåltider, for eksempel julefrokosten anden juledag.

En gætteleg for fremmede

Begrebet frokost forstås ikke straks af en ikke-dansker. Oversat betyder det morgenmad, men det er ikke korrekt. Frokosten nydes omkring klokken 12. Da en rigtig frokost traditionelt består af danske specialiteter, bestiller mange danske firmaer og grupperinger i Tyskland måltidet hos en restaurant i Danmark. De fleste familier forbereder dog deres julefrokost selv. Til den hører mindst tre forskellige slags sild. Populære er de forskellige marinerede sild med løg, stegte sild i lage og sildesalat med rødbeder. Efter silden serveres der varme retter som for eksempel leverpostej med champignon og bacon eller flæsk og frikadeller med rødkål. Derefter mange slags pålæg og salater. Æbleskiver eller risalamande afslutter måltidet. Til maden drikker de voksne øl eller vin. Især til silden nydes den danske kommen-akvavit. Rød Aalborg Akvavit eller en anden snaps står altid på bordene. Da den er meget stærk, omkring 40 %, har de danske spritfabrikker udviklet mange nye og mildere snapse i de seneste år. I nogle selskaber bliver der også drukket Gammel Dansk til julefrokost. Denne danske bitter smagssættes af 29 urter og krydderier, og dens typiske smag får den fra vermut, lakrids og ingefær. Børnene drikker mest sodavand, kakao eller frugtsaft.

Julefrokost i danske firmaer

Ikke kun familier plejer disse juletraditioner omkring mad og socialt samvær. Mange firma-

En ægte dansk julefrokost består efter traditionen af danske specialiteter. Ved siden af leverpostej med champignons og lune retter som frikadeller med rødkål hører mindst tre forskellige retter med sild til standarden. Ved den tredje servering får man ostenretning med Camembert, Gorgonzola eller Brie, og som dessert spiser man ris à l'amande. Foto: Anna Buck.

er og foreninger fra begge mindretal inviterer også til julefrokost. Ud over adventsfester med sang og juleandagt er frokosterne blevet en populær tradition i de danske institutioner siden 1950'erne.

Under den tyske besættelse begyndte private og offentlige danske firmaer i Danmark at invitere deres medarbejder til en julefrokost. Dette samvær lige efter arbejdet skulle forbedre arbejdsklimaet og sammenholdet blandt kollegaerne. Efter 1945 blev dette fælles måltid i klublokalet eller i kantinen en populær fest, hvor folk drak, sang danske sange og dansede. Med tiden blev denne fest, der for én aften lod ledelse og medarbejdere tilsidesætte hierarki og normale normer og hæmninger, mere og mere populær i danske stor- og småfirmaer på begge sider af grænsen. I 1976 tog den danske film *Julefrokosten* dette tema op. Lige før jul 2009 demonstrerede en ny *Julefrokosten*-film, hvordan man løssluppet fejrede festen i et mindre autofirma.

Medens adventsfester med kaffe og kage eller æbleskiver og gløgg er populære i begge mindretal, har den danske julefrokost kun langsomt bredt sig det tyske. For få år siden begyndte man dog at holde den i *Deutsches Museum Nordschleswig* og i *Haus Nordschleswig* i Aabenraa, hvor *Bund Deutscher Nordschleswiger (BDN)*, mindretallets regionale parti, *Schleswigsche Partei*, samt medarbejderne fra foreninger, som for eksempel *Haus Quickborn, Jugendhof*, familieråd-giverne og bibliotekscentralerne deltager.

En videnskab for sig

Ved julefrokostens start siger værten normalt nogle få ord. Ved dæmpet lys og stearinlys hilser han sine gæster velkommen og åbner buffeten: marinerede sild med karrysalat, røget laks med hummerdressing eller tarteletter med høns i asparges serveres på store sølvfarvede fade. Rækkefølgen de spises i er fastlagt, i det mindste for de indviede. Derfor er det vigtigt at vide, hvilken retter der hører sammen, så man

for eksempel ikke spiser rødbeder sammen med silden, men med leverpostej, og at æggene og karrysalaten ikke passer til frikadellerne. Man starter med fisken, silden og laksen med tilhørende salater og dressinger, så følger tarteletter med kød og andre varme retter, dernæst fade med oste, med *camembert*, *gorgonzola* og *brie*. Til retterne får man rugbrød, flere slags hvedebrød og baguetter og saltet smør og fedt. Risalamande afslutter måltidet. Til maden drikker man lokalt øl og tysk vin. Retterne ledsages af en akvavit. Hele aftenen bliver der sunget/skrålet danske sange.

Efter silden underholdes med tombola, sketches eller pakkespil. Ved denne leg, som i det sydligere Tyskland kaldes for *Wichteln*, spilles med terningkast om små gaver, som deltagerne har medbragt. Der findes en skrot- eller hade-variation af spillet, hvor gaverne skal være grimme, smagløse og nytteløse. Afhængig af alkoholpromille og udholdenhed slutter festerne omkring midnat.

Anna Buck

Levende Undervisning

En fortælling på Duborg

”Jeg hedder Marie, og min historie begynder på en lille gård ved Viborg, hvor min far voksede op. Min mor voksede op i nærheden af Essen i Tyskland. I en bibelskole i Kolding mødte hun min far. De blev gift og flyttede til Sydslesvig. Deres børn sendte de på en dansk skole for at lade dem opvokse i de to kulturer, som deres ægteskab indebærer”, refererer Lisa Marie Frederiksen. Hun sidder sammen med flere andre elever, som har fortalt deres historier. Foran dem sidder omkring 30 personer ved lange borde og lytter. De er lærere fra Danmark forsamlet i Duborg-Skolens festsal for at høre om det danske mindretal og om livet i to kulturer fra skolebørnene. De var blevet inviteret, fordi de, som så mange andre mennesker i Danmark og Tyskland, kun ved meget lidt om mindretallene i grænselandet. ”En anden Grund til det er, at nogle elever fra Sydslesvig bliver konfronteret med fordomme i Danmark og kaldt preusser eller Nazi-tysker”, siger Marie. ”Vi vil forhindre disse reaktioner, ved at vi informerer om mindretallene.”

Elev-ambassadør på Duborg-Skolen

Gennem mange år er skoleklasser og lærergrupper kommet fra Tyskland eller Danmark til

Elevambassadørprojektet på det danske gymnasium i Flensborg, Duborg-Skolen, har eksisteret i fire år. Mens det tidligere var lærere og enkelte elever, der viste de besøgende rundt på skolen, har de så kaldte elevambassadører i dag overtaget denne opgave. De fortæller deres livshistorier og informerer gæsterne om livet med to sprog i to kulturer. Foto: Roald Christesen.

det danske gymnasium for at høre om mindretallene og det danske skolesystem i Tyskland på stedet. Først var det lærere og enkelte elever, som viste de besøgende på skolen rundt. I dag overtager såkaldte elevambassadører denne opgave. De fortæller deres livshistorier og anime-

rer gæsterne til at bruge informationerne i deres undervisning derhjemme.

Projektet med ambassadørerne startede i foråret 2006. Siden har eleverne fra Duborg-Skolen også besøgt uddannelsesinstitutioner i Danmark, især gymnasier og højskoler. For det meste rejser tre, fire elever til en klasse, hvor institutionen planlægger, hvor længe opholdet skal vare. Besøgene sker enten i forbindelse med undervisningstemaer om mindretal, identitet, fjendebilleder og kulturmøder, eller i tilknytning og supplement til fag som statsvidenskab eller historie. Ved disse møder fortæller sydslesvigerne om deres personlige baggrund og diskuterer fastlagte temaer. ”Idéen er, at de andre elever får et indblik i livet i et mindretal, hvordan det er at leve i to kulturer, at tale to sprog i hverdagen og hver dag tænke over, om man nu er det ene eller det andet”, forklarer Jens Overgaard. Sammen med sin kollega Christian Skov og Grænseforeningen, som har til formål at informere om mindretallet i Danmark, er dansklæreren ansvarlig for projektet.

”Engang vil det ende med en stor miskmask ud af begge dele”

Marie er en af de cirka 50 elever, som engagerer sig i ambassadørprojektet. Hun går i sidste klasse i gymnasiet og har arbejdet to år ved projektet. Historien om livet i to kulturer har hun øvet længe og præsenterer selvsikkert – en del på dansk, resten på tysk. ”Min far har altid talt dansk til mig, mens min mor altid har talt tysk til mig. Men jeg har svaret konsekvent på tysk til begge parter. Det syntes min far var pinligt, at hans datter taler tysk til ham, da han jo nu

var dansker. For nogle år siden er jeg så også begyndt med at tale dansk til ham”, fortæller den 17-årige pige. Hun blev ikke kun opdraget tosproget. Også familiens fester genspejler begge forældres kulturer. ”For eksempel bliver vores juleaften altid fejret på forskellig vis. Nogen gang har vi en meget traditionel dansk juleaften med det danske flag overalt og flæskesteg med brune kartofler og rødkål og risalamande som dessert ved en traditionel dansk juleret, og nogen gang er den så traditionel tysk med tyske retter som fisk.”

Tidligere var hun ikke bevidst om, hvad det betød at være i mindretallet. Men nu spiller hendes tilhørsforhold til mindretallet en stor rolle: Således støtter hun Sydslesvigsk Vælgerforenings valgkamp og er medlem i SSV-Ungdom, partiets ungdomsafdeling, i ungdomsforeningen SdU og i en dansk håndbold-klub. ”For mig betyder det at være mindretal at opvokse med de to kulturer og hele tiden at skifte mellem to kulturer og sprog og ende med en kæmpestor blanding af begge dele”, siger elevambassadøren; ”gennem min familie er jeg præget af to kulturer, deres forskellige humor, regler og normer. Således findes der i min danske familie for eksempel mange fætter- og kusinefester. Det kender man ikke så meget til i tyske familier.” På publikums spørgsmål, hvordan hun ville beskrive sig selv, siger hun: ”Jeg betegner mig selv som sydslesviger, fordi begrebet viser, at man bærer to kulturer i sig og er opvokset med dette system.” Hendes opvækst i to kulturer ser hun som en stor chance. Hvordan hun vil bruge den, ved hun ikke endnu.

Blive bevidst om sin egen historie

De andre elevambassadørers historie ligner på én måde Maries – men på den anden slet ikke. De starter alle på Duborg-Skolen. Flertallet af eleverne vil senere rejse til Danmark, andre vil rejse sydpå. Nogle føler sig tyske i Danmark og danske i Tyskland. Visse lever i to kulturer, andre et sted midt imellem. ”Vi vil vise, hvad mindretallet består af. Det vil sige, at der findes nogen med en ren tysk eller dansk baggrund, medens andre kommer fra blandede familier og igen andre fra udlandet”, siger Jens Overgaard, ”vi har hele spektret.”

En af tilhørerne vil vide, hvorfor eleverne deltager i arbejdet. ”Jeg er med, fordi projektet bidrager til, at man erfarer noget om sig selv og bliver bevidst om, hvorfor man er en del af mindretallet”, svarer Marie på spørgsmålet og afslutter sin historie. ”Men også for at lære noget om den danske kultur, idet vi kører ud til danske skoler og diskuterer med danske elever.” Der bliver spørgsmålet, om hvornår og hvordan man er dansk, taget op. Skal man forstå det danske sprog? I Sydslesvig findes der folk, som føler sig danske i hjertet, men som hverken kan tale dansk eller ved, hvordan danskere lever i Danmark.

Viden om rødderne værner mindretallet

Ikke kun eleverne nord og syd for grænsen har gavn af projektet. Duborg-Skolen selv viser stor interesse for det. ”Mange af vores elever vidste før projektet meget lidt om deres baggrund, om skolen og om hvad det betyder at gå på denne skole”, forklarer skolens rektor, Ebbe Rasmussen. ”Men for os og vores fortsatte beståen er

det vigtigt, at eleverne forstår, hvem de er, og hvor de kommer fra. Projektet har bidraget til denne forståelse.”

Projektet spreder viden om den sydslesvigiske historie og tydeliggør kvaliteten af at opvokse i to kulturer. Ud over det giver det eleverne en bevidsthed om egen identitet og egne rødder. Og måske bidrager det også til, at eleverne fastholder denne bevidsthed og en dag vender tilbage til grænselandet for måske at hjælpe med at bevare mindretallenes væsen.

Anna Buck

‘Moin-moin’ eller ‘Mojn’ bruges i dag på begge sider af grænsen som hilsen, både af tyske og danske. Foto: Roald Christesen.

Unge Slesvigere på politisk kursus

Effektiv valgkamp på indkøbsgaden i Sønderborg for det tyske Schleswigsche Partei (SP) i Nordslesvig: Det store blå S i en gul cirkel på motorhjelm af den beigefarvede veteranbil er SPs logo i det tyske mindretals farver. Foto: Roald Christesen.

Junge SPitzen i valgkamp

Dalende medlemstal er et tema, som mange foreningers bestyrelser og formændene for sociale, kulturelle eller politiske grupperinger beskæftiger sig med. Især er de, som kræver stort tidsmæssigt engagement, ramt. Også mindretallene i det tysk-danske grænseland klager over medlemsnedgang og manglende interesse især hos de unge. Men en lille aktiv kerne af unge arbejder utrætteligt for deres organisationer nord og syd for grænsen.

”Tag parti for Sønderjylland og vælg det Slesvigske Parti”, opfordrer Tina Callesen de

personer, der skynder sig forbi på gaden. Alt efter målgruppen skifter hun mellem dansk og tysk. Sammen med fem andre valgkæmpere reklamerer hun på indkøbsgaden i Sønderborg for det tyske mindretals parti i Danmark: ”Vi fra Slesvigske Parti arbejder ikke kun for mindretallet, men også for vores hjemegn, regionen Nordslesvig.” Bag dem står deres beigefarvede oldtimer-folkevogn med trailer, som bærer et blåt S i en gul cirkel, partiets logo, på motorhjelm. Der er endnu to uger til valget. Den kolde luft og den begyndende støvregn synes ikke at forstyrre dem på denne formiddag.

Tina, som stammer fra en sønderjysk familie i nærheden af Tinglev, har siden årsskiftet været sygeplejerske-elev i Sønderborg. I sin skoletid på det tyske gymnasium blev den nu 21-årige medlem af *Junge SPitzen*, det Slesvigske Partis politisk-kulturelle ungdomsforum. I 2010 blev hun for første gang opstillet som *Junge SPitzen*-kandidat til kommunalvalget i Sønderborg og bruger alle kræfterne på valget. ”I weekenden har jeg tilbragt 18 timer med at hænge plakater op. Og for tiden tilbringer jeg megen tid på gaden med valgkampen. Der taler jeg med folk, informerer dem og uddele foldere. Min mor kandiderer også for SP, men i Aabenraa. Gennem hende har jeg opdaget min interesse for politik.”

SSVs ungdom ved sendemandsmødet

Omtrent på samme tid, cirka 80 kilometer derfra, sidder Lukas Lausen ved sendemandsmødet i *Sydslesvigsk Vælgerforening* (SSV) i det danske mindretals forsamlingshus i Husum. Eleven fra det danske gymnasium Duborg-Skolen i Flensborg er SSV-Ungdoms anden formand. Efter morgensangen ”Det haver så nyeligen regnet” behandles mødets aktuelle tema: partiets succes ved landdagsvalget 2009. I stedet for de to mandater fik SSV da fire pladser. ”Med dette valg har SSV en gang til bevist, at det er en vigtig størrelse i den slesvigholstenske politik”, siger formanden for SSV-landdagsfraktionen, Anke Spoorendonk, i sin tale. ”Ikke kun, fordi vi er så stærke som nogen sinde efter krigen, men også fordi alle partier i landdagen for første gang har nævnt os som en potentiel koalitionspartner før selve valget.” Anke Spoorendonk skifter mellem tysk og dansk. Da SSV også repræsenterer de nationale frisere, taler de stedfortrædende også på frisisk om nogle punkter til deltagerne fra den frisiske folkegruppe. Igen og igen står tilhørerne op og applauderer. Lukas Lausen er også meget stolt over partiets succes, der ikke kun fik stemmer fra det frisiske og danske mindretal. Gennem sit regionalt prægede valgprogram hentede SSV også stemmer fra flertalsbefolkningen. ”Selv når der i SSV findes forskellige meninger om enkelte temaer, forfølger vi da et fælles mål. Vi står sammen om at se den tyske politik fra en skandinavisk vinkel”, siger han. ”Og hvis man er interesseret i politik og man engagerer sig i det danske mindretal, så burde man engagere sig i SSV.”

Medlemspleje og billardaftener

Imens SSV kæmper for danskernes og frisernes interesser i Sydslesvig, arbejder SSV-U for de yngre medlemmer. Ligesom hans kollega, Tina Callesen fra det tyske mindretal i Danmark, har Lukas Lausen også arbejdet for sit parti i valgkampen. Han har klistret plakater op og svaret på vælgernes spørgsmål. Nu, fire uger efter valget, har han igen tid til andre opgaver: ”Jeg er ansvarlig for medlemsplejen”, forklarer Lukas Lausen. Hver 14. dag mødes de unge politikere og tilbringer en hyggelig aften med at diskutere. ”I aften har vi poolaften og spiller billard. Vi laver også en del kulturarbejde.”

Men på denne formiddag ved partiets hovedforsamling skal han kun lytte. Fra sin plads bagerst i forsamlingshusets store sal har Lukas Lausen et godt overblik over aktiviteterne, afstemningen og talerne. Foran ham sidder de omkring 150 delegerede fra SSV-distrikterne. Formændene og stedfortrædere har taget plads på podiet. Bag dem dominerer to store Dan-

Formanden for landdagsfraktionen af Sydslesvigsk Vælgerforening, Anke Spoorendonk, med sine medkæmpere ved deres valgkamp: Partiet arbejder ikke kun for mindretallet, men også for regionen. Foto: Roald Christesen.

Sammen med fem andre valgkæmpere reklamerer Tina Callesen på gågaden i Sønderborg for Schleswigsche Partei, det tyske mindretals parti i Danmark. Foto: Roald Christesen.

nebrog. Anke Spoorendonk sidder i midten; til højre sidder hendes stedfortræder, Silke Hinrichsen, de to stedfortrædende landsformænd, Rüdiger Schulze og Elke Putzer, og pressemedarbejder Jan Hundsdörfer. På hendes venstre side sidder landssekretæren, Martin Lorenzen, SSVs landsformand Flemming Meyer, og generalsekretæren for Sydslesvigsk Forening, Jens A. Christiansen, som leder mødet. Dagsordenen indeholder i alt 15 punkter. Ud over valgresultatet bliver sprogpolitikken i Slesvig-Holsten, rapporterne fra de forskellige udvalg, budgettet og klagen over mandatfordelingen ved dette valg samt fordringen om valglovens ændring diskuteret. Den gamle SSV-landdagsgruppe havde klaget over valgresultatet, som de fandt uretfærdigt, da det var opnået på grund af tillægsmandater. ”Ved dette spørgsmål om proportionsudligning drejer det ikke om, om én politisk blok eller den anden får magten”, si-

ger Anke Spoorendonk og tilføjede, at det mere drejer sig om, at uretfærdighederne bliver fjernet fra valgloven. Publikummet applauderede. Ved slutningen af mødet genvalgte de delegerende enstemmigt deres formand Flemming Meyer. ”Det er en stor ære for mig”, sagde den 57-årige lærer og søn af den mangeårige landdagsrepræsentant og SSV-partiformand, Karl Otto Meyer. Flemming Meyer blev 2005, 30 år gammel, formand for det danske mindretal. Fra 2009 fik han også plads i parlamentet i Kiel. Med sangen ”Frihed er det bedste guld” sluttede dagens program.

”Se, hvor vindene driver mig hen”

Ved første øjekast virker Lukas Lausen på grund af sin alder malplaceret imellem de ældre partimedlemmer. Men med sin målrettethed og sin begejstring for det politiske arbejde er den 19-årige forud for både jævnaldrende og ældre partifæller. Ved siden af sit arbejde i SSV-U skriver han for *Flensburg Avis*, det danske mindretals avis, og engagerer sig i mindretallets ungdomsorganisation *Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger (SdU)*, hvor han er medlem af det internationale udvalg. I tyske foreninger er han ikke aktiv. ”Med min indsats vil jeg bidrage til sammenholdet i mindretallet, især blandt de unge. Det danske mindretal lever af det kulturelle arbejde. Hvis man kan være aktiv, så burde man også være det. Enhver kan bidrage til det”, siger sydslesvigeren, som er kommet ind i det danske mindretal gennem sin mor. ”Hun er første generations sydslesviger. Hun taler godt dansk. Men fordi min far stammer fra en tysk familie og næsten overhovedet ikke taler

dansk, taler vi tysk derhjemme.” Også Lukas’ venner kommer overvejende fra danske familier. ”Mange af mine venner kan ikke begribe, at jeg interesserer mig for politik”, siger han. ”Men min familie, ligesom mine venner understøtter mig og står bagved mig.”

Endnu lever Lukas Lausen hos sin familie i Nørregade i Flensburg, ikke ret langt fra skolen. Efter studentereksamen vil han tage til Danmark og læse statsvidenskab eller journalistik. ”Men jeg vil gerne blive her i Flensburg, så længe det er muligt og arbejde for mindretallet.” Om han bagefter kommer tilbage til grænselandet, ved han ikke endnu. ”Jeg skal se, hvor vindene driver mig hen.”

Hjemme i Nordslesvig

Vindene har drevet Tina Callesen til Sønderborg. De kommende år vil hun være trofast mod sin hjemstavn, Nordslesvig, færdiggøre sin uddannelse og formodentlig engagere sig i Slesvigsk Parti. Møderne med de *Junge SPitzen* foregår for det meste på tysk. Kun af og til, når det skal gå hurtigt, kommer danske ord ind i sætningerne. I hverdagen, med hendes venner fra Sønderborg og på hendes arbejde, taler Tina Callesen mere dansk. ”Men jeg arbejder ved siden af på et plejehjem i Sønderborg, hvor nogle ældre kommer fra Tyskland, og der kan jeg godt bruge det. Altså, jeg taler tysk, bare ikke så meget.” I partiet er tysk derimod et vigtigt punkt for hende: ”Vi er tysk mindretal. Jeg engagerer mig i dette parti, fordi jeg kommer fra mindretallet.” Også hendes egne børn skal gå på en tysk skole i Nordslesvig. ”Derfor synes jeg meget om, at vores parti går ind for de små tyske

Ved Sydslesvigsk Vælgerforenings (SSW) sendemandsmøde i det danske mindretals forsamlingshus i Husum: Lukas Lausen fra det danske gymnasium Duborg-Skolen i Flensburg repræsenterer som næstformand SSW Ungdom, SSVs ungdomsforening. Foto: Roald Christesen.

Sydslesvigsk Vælgerforening (SSV)

Sydslesvigsk Vælgerforening (SSV), er den politiske repræsentation af det danske mindretal og de nationale frisere i Slesvig-Holsten. De tidligere britiske militærmyndigheder foranledigede 1948 oprettelsen af SSV som selvstændigt parti. Indtil 1961 deltog SSV også i Forbundsagens valg og var endda mellem 1949 og 1953 repræsenteret i forbundsdagen. Siden Bonn-København-erklæringerne i 1955 er SSV befriet for 5 % spærregrænsen som regionalt mindretalsparti både i landdags- og forbundsvalg. Men partiet er dog ikke automatisk repræsenteret i parlamentet. For at få et mandat skal den opnå lige så mange stemmer, som et landdagsmandat kræver. SSV-U som ungdomsorganisationen i SSV dannedes i 1990’erne og omfatter i dag omkring 50 unge fra det danske mindretal.

Bierflaschen der Schleswigschen Partei im Wahlkampf 2009, selbstverständlich aus der Fuglsang-Brauerei in Hadersleben. Foto: Helge Krempin.

skolers fortsatte beståen”, siger Tina Callesen. ”Jeg synes det er godt, hvis man har en tysk og en dansk del i sig, for man kommer meget langt med det.” Mens hun siger det, søger hun efter flere folk, som hun kan informere om partiet, dets indsats for flere uddannelsesmuligheder i Nordslesvig og om kulturtilbudene. På hendes mørkeblå jakke pranger et stort S i en rund cirkel, et S, som står for *Schleswig* og Slesvig, Sønderjylland og *Südjütland*, for samarbejde og selskab – i hvert fald for hendes parti.

Bygge på ungdommen?

Kun en lille del af ungdommen i grænselandet bliver der. Mange medlemmer af SSV-U og *Junge SPitzen* flytter langt væk for at få en videre uddannelse, når de er omkring 20. For moderpartiet er det et problem, for ungdomsarbejdet er vigtig for dets fortsatte beståen.”For

det første vil vi rekruttere vores efterfølgere fra ungdomsafdelingen. Det betyder, at vi har brug for unge personer, som på længere sigt overtager det politiske arbejde i kommunerne og regionerne”, siger SSVs landssekretær Martin Lorenzen. ”For det andet vil vi have en ungdomsafdeling, som giver os ældre politisk input og forslag, da de har en anden tilgang til problemstillingerne.” Desuden bliver de unge gennem deres engagement bevidste om deres sydslesvigske identitet. Kontakten mellem SP og *Junge SPitzen* er lige så tæt som mellem SSV og SSV-U. ”Når de unge har brug for støtte eller hjælp, kommer de bare forbi landssekretariatet”, siger Martin Lorenzen. Ungdomsforeningerne får også finansiel støtte fra deres moderparti.

På grund af den store indsats fra personer som Lukas Lausen, Tina Callesen og deres unge partikollegaer interesserer unge sig mere og mere for de to partier. ”For tiden er vi gået i gang med at opbygge en medlemsskare”, siger Lukas Lausen. Han har mange idéer, om hvordan han omsætter sine planer i praksis. Således kom han på sendemandsmøde med et forslag om at sænke kontingentet for SSV-U- medlemmer. Alene i det sidste halve år fik foreningen 40 nye medlemmer. ”Nu har vi også skrevet et program for vores gruppe, som vi vil fortælle om ved første landsmøde”, forklarer Lukas Lausen.

Imens SSV-U tæller omkring 60 medlemmer, er det hos de *Junge SPitzen* 200. Men af dem er kun omtrent 40 aktive. ”For at gøre opmærksom på os og for at reklamere for nye medlemmer besøger vi for eksempel skolerne, handelsskolen og gymnasierne”, siger Tina Callesen. ”Vi vinder de unge for os ved hjælp af

Mange danske menigheder i Sydslesvig har en egen kirke. Den ældste af dem er Helligåndskirken i Flensborg, hvor kirkesproget har været dansk siden 1588. Menigheder uden egen kirke afholder deres gudstjenester i danske skoler eller forsamlingshuse. Foto: Gertrud Sabroe Termansen.

vores sammenhold i gruppen og med vores fester som *Preisbrecherparty* i foråret. Når vi går til *Junge SPitzen*-festerne, tager vi altid andre venner med. De synes om det, og på et tidspunkt bliver de medlem.” Også muligheden for at yde en indsats fremmer beredskabet i ungdomsorganisationerne.”Jeg engagerer mig, fordi jeg vil arbejde for fortsat beståen af de små tyske skoler og for flere uddannelsesmuligheder”, afslutter Tina Callesen.”Jeg har mange venner, som hjælper mig med det. Men til trods for det er vi ikke mange unge kandidater til det kommende valg. Det, synes jeg, er en skam, fordi vi bygger på de unge. Mange af mine venner synes det er godt, hvad jeg laver, men de har ikke lyst til at gøre det selv.”

Efterskrift

Ved kommunalvalget i november 2009 i Nordslesvig opnåede Slesvigske Parti deres bedste resultat siden 1985. Efter optællingen havde de fået 5.252 stemmer i Nordslesvig. Det svarer til en stigning på 22 procent.

Anna Buck

Schleswigsche Partei (SP)

Schleswigsche Partei (SP) repræsenterer det tyske mindretal i Danmark og tilhører *Bund Deutscher Nordschleswiger* (BDN). Allerede i 1920 blev *Schleswigsche Wählerverein* grundlagt. Dengang ønskede partiet en grænserevision. I dag er programmet at fremme det tyske mindretal og styrke region Nordslesvig. Med den danske kommunalreform 2007 fik partiet et mandat uden stemmeret, hvis det opnåede mindst 25 procent af det antal stemmer, som mandatet med det mindste antal stemmer blev vundet med. Denne regel er kun brugt én gang i Europa.

Indtil 1964 var partiet repræsenteret i Folketinget med én repræsentant. Derefter var der ikke stemmer nok til indvalg i det danske parlament. I 1995 dannedes derfor *Kontaktausschuss für die deutsche Minderheit* i Folketinget. Fra 1983 har der eksisteret et ekstra sekretariat i København for det tyske mindretal, som bliver understøttet af staten. De *Junge SPitzen* blev grundlagt som ungdomsforening i det *Schleswigsche Partei* i 1998. De beskriver de unge nordslesvigeres behov og søgen efter deres nordslesvigske identitet. Desuden repræsenterer de det tysksprogede mindretal blandt andet i den internationale hovedorganisation af *Jugend Europäischer Volksgruppen*, som består af 30 ungdomsgrupper fra de europæiske mindretal.

Lære sprog i paradiset

På perronen, 1949

Med papkasser ombundet med sejl garn for at holde på indholdet står 600 skolebørn fra danske skoler i Sydslesvig i to rækker på godsbanegården i Flensborg. Børnenes forældre står sammen, snakker roligt med hinanden og gaber ind i mellem. Klokken er fem om morgenen, og de ventende har svært ved at holde øjnene åbne. Egentligt ville de hellere være blevet i sengen, for det er da sommerferie. Også Bente

Hillebrecht står denne morgen ved sporet. På et lille skilt, som hun og de andre børn bærer om halsen, står hendes navn og adresse. Forskellige farver angiver stationen, der er målet for rejsen. Gruppen venter nogle timer, indtil alle er talt og sorteret efter skiltene farver. Så ruller toget omsider ind. Det skal bringe eleverne til deres plejeforældre i Danmark. Hvad der venter dem i de følgende fire uger, ved børnene fra de børn, som allerede var sted året før, 1948. Farve ef-

Klokken seks om morgenen står børnene fra de danske skoler i Sydslesvig parat i Padborg til afrejsen til Danmark, hvor de skal tilbringe deres ferie hos danske familier. Foto: Knud-Erik Therkelsen, generalsekretær, Grænseforeningen.

Dette identitetskort
 stammer fra Gisela
 Zeuch fra det danske
 mindretal, da hun var
 feriebarn i Danmark.

ter farve stiger på vognene, så går specialtoget
 langsomt i gang, imens børnene synger af fuld
 hals ”Så rejse vi til vort fædreland” og ”Jeg elsker
 de grønne lunde”. Forældrene bliver tilbage og
 vinker, mens børnene allerede tænker på deres
 nye familier i Danmark.

Med skilt om halsen

Siden 1919 har hundreder af elever fra danske

skoler i Sydslesvig tilbragt deres sommerferier i
 Danmark. Hos danske familier oplever de dér
 en normal familiehverdag med plejesøskende
 og plejeforældre og danske traditioner. Scenen
 på banegården har næsten ikke ændret sig i de
 90 år siden. Stadigvæk bringer forældrene deres
 mindreårige børn til banegården i Flensborg el-
 ler Padborg og vinker dem af sted. Også i dag
 bærer børnene et farvet skilt med deres navn
 om halsen. Men noget har ændret sig i løbet af

tiden. I efterkrigstiden var feriebørnenes Dan-
 markstur først og fremmest en social opgave
 og et tilbud til nødstedte børn. I dag giver den
 eleverne mulighed for at lære den danske hver-
 dag at kende og for at kunne snakke det danske
 sprog dagligt. Dette kulturelle arbejde og for-
 bindelsen til det kulturelle moderland danner
 grundlaget for mindretallene i det tysk-danske
 grænseland.

Ved siden af mangfoldige kulturelle aktiviteter
 som teaterfestivaler, diskussionsaftener og eks-
 kursioner tilbyder opholdene i danske familier
 den mest direkte form for kulturformidling. ”Og
 på den anden side lærer familier i Danmark de-
 res mindretal i Sydslesvig at kende og får mere
 kendskab til det”, siger den tidligere lærer Birgitte
 Tychsen-Schlotfeldt fra feriekontoret ved Dansk
 Skoleforening.

Forventning til paradiset

”Efter påskeferien begyndte en vis uro altid at
 brede sig blandt skolebørnene. Nogle af dem
 havde været med på ferierejserne det foregåen-
 de år og var nu spændt på, om de blev indbudt
 igen. De børn, der ikke havde været med før,
 fik beskrevet sommerferien som rejsen til para-
 disets land af de erfarne”, fortæller Bente Hil-
 lebrecht. Hun kom i skole i 1946 i den danske
 skole i Oksevejen, hvor hendes forældre havde
 virket over 30 år. I 1949 rejste hun for første
 gang til plejeforældre i Danmark. Dengang
 rejste ingen familier på sommerferie, hverken
 med eller uden børn, da alle havde travlt med
 at skaffe føde og brændsel for at kunne overleve
 den kommende vinter. ”Mine forældre mente,
 at mine søskende og jeg skulle overlade de frie

pladser til børn, der var mere trængende end os.
 Vi havde jo familie i Danmark og kunne tage
 på familierejse eller i sommerhus. Men selvføl-
 gelig ville vi jo have de samme oplevelser som
 vores venner, og derfor fik jeg ni år gammel lov
 til at aflevere sedlen og søge om ferieplads”, for-
 tæller Bente Hillebrecht. En anden grund til at
 rejse til Danmark i ferierne var den sproglige og
 kulturelle uddannelse. ”Mange af børnene var
 først kommet i dansk skole meget sent og var
 ikke ret gode til dansk. Der var 40 til 50 elever
 i hver klasse og sproget blev indlært ved at syn-
 ge”, fortsætter hun. ”Historieundervisningen
 begyndte med sangen ”Hvor Nilen vander” og
 dansktimen med ”Jylland mellem tvende have”.

Et landkort fra Dan-
 mark i året 1986. Det
 med forskelligt farvede
 nåle besatte kort hang
 i Feriebørnskontoret,
 som organiserer de
 sydslesvigske børns
 ferieophold i Danmark.
 Hver nål repræsenterer
 et feriebarn. Foto: René
 Rasmussen.

*Dengang som nu:
Spænding, glæde og be-
kymring før rejsen som
feriebarn til Danmark.
Danevirke Museum.
Foto: Knud-Erik Therkel-
sen, Grænseforeningen.*

En sommerferie i Danmark var en regulær og god undervisning og træning i dansk.”

Formidling og organisation

Dansk Skoleforening og Dansk Grænseforening organiserer børnenes ferierejser og tager sig af det finansielle. Overalt i kongeriget arbejder frivillige fra *Komiteen for Sydslesvigske Børns Ferierejser*, som også har et kontor i Flensborg, med at finde danske familier, der vil tage imod et feriebarn. ”Vores lokale medarbejder besøger de interesserede familier, der skal opfylde nogle kriterier. Der skal for eksempel være en kvinde i huset, og feriebarnet skal have sin egen seng”, forklarer Gitte Tychsen. Så kontaktes de sociale myndigheder for at sikre, at der ikke er noget, der forhindrer, at dette hjem må modtage et feriebarn. Mellem 1947 og 1950 blev 6.000 børn

optaget af plejefamilier i Danmark. ”I dag bliver det år for år vanskeligere at finde nye familier. Derfor kan vi ikke opfylde ønskerne fra 150-200 af de 600 tilmeldte børn”, tilføjer Gitte Tychsen. ”De andre børn bliver inviteret år efter år. For dem opstår der tætte og personlige kontakter, nogle gange endda igennem flere generationer, og man mødes altid ved familiefester.” Det sociale netværk Facebook er i dag en anden mulighed for at holde kontakten. Gruppen *Sydslesvigske Børns Ferierejser* havde marts 2010 240 medlemmer, som udveksler informationer og fortæller om private oplevelser.

Forventningens glæde og vaskedag

Når forældrene havde udfyldt ansøgningen til ferierejsen og havde sendt den til feriekontoret, ventede børnene spændt på bekræftelsen. Den blev delt ud ved den daglige morgensang i skolen. ”Jo flere sedler, der var uddelt op mod sommerferien, des mere slukørede blev de børn, der endnu ingen seddel havde modtaget. Min morfar var komitemedlem for Næstved, og alt, hvad han kendte af venner og familie, havde et sydslesvigbarn på ferie”, siger Bente Hillebrecht. Når tiden nærmede sig afrejsen, og der stadig manglede pladser til nogle trængende børn, var min mor næsten dagligt i forbindelse med feriebornskontoret. ”Det hændte, at der sent om aftenen efter sengetid blev ringet til mine forældre. Min far eller mor kørte så af sted på cykel for at meddele en familie, at deres barn næste morgen klokken 5 skulle stille på Flensborg bane-
negård. Telefon var jo kun noget, der fandtes på offentlige steder, ikke privat.” På dagen før afrejsen var der vaskedag i Bente Hillebrechts

skole. Mange private lejligheder havde dengang intet badekar, men kun en vaskebøtte med koldt vand i køkkenet. Børnene skulle derfor komme med håndklæde til skolen, for at blive vasket ordentligt. ”Der var feststemning, når de ankom på skolegården og min mor og vores unge pige havde travlt med at holde styr på de badende unger samtidig og efterfølgende rengøre badeværelserne”, husker Bente Hillebrecht.

På ferierejse til Danmark

Det første år kom Bente til en manufakturhandler-familie i nærheden af Korsør. Så voksede den og kunne ikke mere tage imod ferie-
børn. Men de fandt dog en ny. ”Jeg kom til et ældre ægtepar ved Skælskør. Deres to voksne børn var flyttet hjemmefra, men en efternøler på min egen alder blev min fremtidige lege-kammerat de næste mange sommerferier. Vi legede på gården med køer, grise, kaniner og kattekillinger.” Om søndagen hørte de ønskekoncert i radioen og sang ivrigt sammen med Peter Malberg, Four Jacks og Poul Reichardt. De legede i halmen i laden eller byggede huler i skoven. Efter aftensmaden tog de på besøg hos familiemedlemmer. Her gik så mændene i marken for at se på afgrøderne, mens kvinderne blev i huset for at dække til aftenkaffe. Tit var der også en portion rødgrød med fløde til børnene. ”Højdepunktet af hver ferie var fugleskydningen i Lystskoven. Cykler og vogne blev pyntet med latyrus og farvede bånd, og så var der optog med alle de festligt pyntede køretøjer ud i skoven, hvor en stor træfugl skulle rammes på et højt stillads. Der blev kåret en fuglekonge, og om aftenen var der bal. Vi fik penge til is, og

Grænseforeningen

Den danske *Grænseforening* er en dansk forening, som blev grundlagt efter folkeafstemningen 1920 ved en sammenslutning af de foreninger, som siden 1870’erne havde støttet danskheden i Slesvig. Med spændingerne i grænselandet voksede medlemstallet i 1930’erne og nåede op over 100.000 efter Anden Verdenskrig, da diskussionen om Sydslesvigs fremtid var på sit højeste, Grænseforeningens mål er at støtte den danske befolkningsdel syd for grænsen og at informere flertalsbefolkningen i Danmark om det danske mindretal i Tyskland. Blandt indsatsen har været købet af huse til mindretallet, oprettelse af skoler, fritidshjem og idrætspladser – samt ikke mindst organiseringen af sydslesvigske børns ferieophold i Danmark. I dag arbejder foreningen dels for at synliggøre danskheden og grænselandet i det øvrige Danmark, dels for at knytte kontakter mellem danskerne og grænselandet, hvor de bl.a. kan lære noget om kulturmøde og identitet i praksis. Det er nogle af de ting, der indgår i foreningens nye motto: ”For en åben danskhed”. Størstedelen af Grænseforeningens kulturelle arbejde bliver finansieret af medlemsbidrag og fonde. Men foreningen understøttes også af den danske stat. Foreningens cirka 25.000 medlemmer kommer overvejende fra Danmark og er organiseret i kredse. Kun en lille del af medlemmerne kommer fra det sydslesvigske mindretal.

havde så selv kage med i vores vogn”, fortæller Bente Hillebrecht. På den tid var Danmark ro og fred. Feriebørnene hjalp med på gården, og opholdene blev en glæde for begge parter. ”For børnene i Sydslesvig har opholdene i Danmark været en uvurderlig gave både sprogligt og identitetsmæssigt. Dette Danmark, jeg har beskrevet, var landet, der flød med mælk og honning – i det mindste for børnene fra Oksevej-skolen.”

Også i dag et intensivkursus i dansk kultur

I dag spiller især pædagogiske faktorer en rolle: Børnene skal lære forholdene i danske familier at kende og komme i kontakt med det danske sprog. Også den 13-årige Finn Potthoff har hvert år siden første klasse holdt sommerferierne hos sine plejeforældre til Danmark. Ikke fordi han skal tale mere dansk, for det gør han derhjemme dagligt. ”Min mor havde fortalt mig om det. Så fik vi en seddel med fra skolen, en ansøgningsblanket. Jeg havde lyst at prøve det. Det var meget godt, og siden dengang har jeg været der hvert år”, fortæller eleven fra syvende klasse i den danske Jens Jessen-skole. Kun fem elever fra hans klasse holder ferie på samme måde hos plejeforældre. De andre holder ferien sammen med deres forældre. ”Nogle forældre vil heller ikke overlade deres barn til fremmede”, siger Finn Potthoff.

Hans første plejeforældre boede på Lolland. I 2009 fik han en ny plejefamilie, som lever i et stort hus i nærheden af Horsens. ”Vi havde haft brevkontakt i forvejen og kendte hinanden lidt. De har en søn og en datter, som spiller fodbold og kan tale tysk. Moren er tysklærer”, fortæller Finn, som også spiller fodbold i den danske forening IF Stjernen i Flensborg. ”Vi kører på

raveboards, skateboards og på *cityroller*. Nogle gange køber vi slik og Faxe Kondi. Jeg havde fået 200 kroner fra mine forældre som lomme-penge.“ Om aftenen sidder hele familien sammen om bordet, taler på dansk og nogle gange op tysk. De spiser pandekager eller pommesteges frites. Ganske normalt. Som derhjemme. Også der spiser hele familien sammen, og med sin mor og bror taler Finn også dansk og nogle gange tysk.

En afsked med gensyn

Efter fire ugers ferie skal Finn og de andre børn tilbage til Tyskland. Nogle forældre kører til Danmark for at hente deres børn og for at lære plejeforældrene at kende. Den danske plejefamilie lover at komme ned til Sydslesvig engang. Andre børn kører med tog tilbage til Flensborg, hvor deres forældre modtager og omfavner dem.

To uger senere begynder det nye skoleår. Så bliver ferieoplevelserne gennemlevet endnu en gang. Eleverne fortæller begejstrede om *raveboards* og *cityroller*. Og hvis man lytter, kan man mærke, at tingene måske ikke har forandret sig særlig meget: For paradiset findes fortsat, indholdet har blot ændret sig lidt.

Anna Buck

Grænseløst partnerskab

Teaterstykkerne ved den tysk-danske børneteaterfestival skal indføre børn i det danske eller det tyske sprog. Men mange stykker er skrevet således, at de også kan forstås uden sprogkundskaber. Foto: Roald Christesen.

Partnerskoler

”God morgen“, råber 96 lyse børnestemmer i kor. Børnene sidder i salen på slottet Noer rundt om en lærer ved et klaver. Han er allerede begyndt at spille den første sang. Sangen og klaverspillet lyder højt i det stuk-udsmykkede høje rum. Børnene kommer fra tredje og fjerde klasse fra *Deutsche Schule Pattburg* (Padborg) og den tyske grundskole i Store Solt (Großsolt) i Sydslesvig. I mere end 30 år har tredje og fjerde

klasse fra de to partnerskoler (venskabs-skoler) mødtes her på ungdomshjemmet Slot Noer nær Egernførde bugt.

”Gennem partnerskole-projektet lærer eleverne jævnaldrende børn i nabolandet at kende. Desuden erfarer eleverne fra Nordslesvig, hvordan det er at være elev på en tysk skole i Tyskland”, forklarer Uwe Westergaard. Han underviser i dansk og matematik på den tyske skole i Padborg og har fulgt projektet siden starten.

Forrige år besøgte eleverne fra Store Solt for første gang deres partnerskole i Danmark og fik et indtryk af det danske skolesystem. ”Der opstår kun en løs kontakt mellem børnene, men de genkender hinanden, hvis de ses følgende år.”

At synge, grave og lege – i to kulturer

I en time synger børnene tyske børnesange. Derefter tager de 16 elever fra Padborg og de 80 fra Store Solt til stranden, hvor de under høje skrig og latter på tysk og på dansk begynder at lege og grave i sandet. Efter middagsmaden opdeler lærerne eleverne i mindre grupper, hvor de så leger, danser eller snakker sammen. Efter en lang dag kører de besøgende fra Padborg tilbage til Danmark. De følgende dage taler lærerne kun kort om klassens oplevelser i Tyskland, men spørger dog eleverne, hvad de synes

om det, og om de vil tage med igen næste år. Men hurtigt overskygger aktuelle begivenheder det grænseoverskridende møde med udveksling af viden om hinanden.

Møder udenfor klasseværelserne

Næsten hver skole i Nordslesvig har et partnerskab i Slesvig-Holsten, enten med skoler, grupper eller institutioner. De besøger hinanden og skaber nye kontakter hen over den dansk-tyske grænse. Projektet om partnerskaber fremmer ikke kun mødet mellem elever uden for klasseværelserne, også lærerne møder kolleger. Således mødes underviserne fra skolerne i Store Solt og den tyske skole i Padborg en gang om året til en fælles elevfri julefest.

Anna Buck / Lena Bonhoff

Teater for danskere og tyskere

Børnene på teatret

Klokken er halv elleve, og der er meget stille i teaterskolen i Flensborg. I entréen i den store bygning står nogle voksne, men ingen børn. Det lugter af frisk kaffe og lidt muggent af gammelt murværk. Pludselig åbnes døren til en stor hal og en gruppe børnehavebørn strømmer ud. Alle taler højt i munden på hinanden. Tyske og danske sætningsstumper trænger gennem stemmevirvaret. ”Det var spændende,” hvisker en ung pige med langt lyst hår til sin lærer. ”*Das war toll*”, råber en lille dreng, som har set en forestilling om tyngdekraften sammen med sine venner. I *Rarwums* prøver et æg at flyve; det må ikke falde ned, for så går det i stykker. Det er et af mange overvejende tyske og danske stykker, der opføres som en del af det tysk-danske børneteater i denne uge.

Formidling af sprog med og uden ord

Den grænseoverskridende teaterfestival skal formidle det danske og det tyske sprog til børnene. ”Men de fleste stykker er skrevet, så publikum også kan forstå dem, hvis de ikke kender noget til sproget,” forklarer Karin Goos fra SSF. Hun er medarrangør af festivalen. Således er der også nogle forestillinger på hollandsk og belgisk i år. ”Det kommer an på, i hvilket land

skuespillene er produceret”, tilføjer hun. Det danske stykke ”Robinson & Crusoe”, hvor to mænd fra meget forskellige kulturer mødes og forsøger at finde et fælles sprog, er fuldstændig uden et rigtigt sprog. ”Fantasisproget i stykket lyder næsten japansk”, siger formanden for SSF's teater- og koncertudvalg. ”Alligevel kan alle børn forstå indholdet.”

Den danske Teater Møllen og Flensborgs teaterværksted *Pilkentafel*, som hjælper med at

Den internationale børneteaterfestival retter sig mod børn og unge op til 16 år og har nu været afholdt fem gange. Tilskuere kommer fra både Nord- og Sydslesvig. Foto: René Rasmussen.

I de bløde sæder venter børn fra mindretallene på forestillingen. Foto: René Rasmussen.

organisere den seksdages festival, har også bidraget med egne stykker. ”Natcirkus” handler om store og små drømme, om fantasifulde ting og om det almindelige. I *Die schöne Stunde* drejer det sig om skønheden og spørgsmålet om skønheden. En hel time leder Torsten Schütte og cellisten Uwe Schade efter skønheden og prøver på at finde ud af, om den er i stilheden, i støjen, i kaos eller i det sjove. Måske er skønheden bare noget individuelt, og man kan ikke forudse, hvad det enkelte menneske opfatter som skønt.

Teater for alle

Festivalen, som henvender sig til børn og unge mellem et halvt og 16 år, afvikledes i 2010 for femte gang. ”Børnene og deres forældre stammer alle fra det dansk-tyske grænseområde og tilhører mindretallene eller flertalsbefolkningen. ”Alle er velkomne”, forklarer kulturkonsulenten fra *Bund Deutscher Nordschleswiger* (BDN), Uffe Iwersen, som hjalp med at organisere festivalen i år. ”I år er festivalen i Flensborg og Haderslev, derfor er de fleste børn fra disse

byer og deres omegn.” Forestillingerne vist i teaterskolen i Flensborg, i Flensborghus og på teaterværkstedet *Pilkentafel*. I Haderslev kunne man se dem i Teatret Møllen, i Kulturhuset Harmonien, på Hertug Hans-Skolen og på Haderslevhus. Udover Teatret Møllen, Haderslev Kommune, Flensborgs kulturkontor og teaterværkstedet var også SSF, BDN og *Deutscher Schul- und Sprachverein* Nordschleswig med til at organisere festivalen.

Isbjørnen rutsjer til Afrika!

Kort efter klokken elleve om morgen bliver dørene til den store sal atter åbnet. Et nyt stykke begynder. På scenen står en hvid klovn ved navn Mr. Herb van North fra det store *Cirkus Nord*. Han har en stærk engelsk accent og er iført hvide sko med høje hæle. Han forsøger som en dygtig forretningsmand at forhandle med August Malimbo fra den lille *Cirkus Syd* om en stor, hvid elefant. Tilskuerne ved denne tyske produktion ”Elefanter glemmer aldrig” hører vilde ordvekslinger og underlige forhandlinger og opdager, hvor mange sneharer en elefant kan

koste. Børnene kan deltage aktivt ved at hilse Herb på engelsk og ved at hjælpe ham med at tælle harerne. De kan også råbe kommentarer til optrin på scenen eller synge en sang sammen med August Malimbo. ”Isbjørnen rutsjer til Afrika,” siger Herb, da det begynder at brænde og isen bevæger sig. Stykket varer en time og berører både den globale opvarmning og aktuelle politiske begivenheder. De komiske betydninger kan dog kun forstås af den voksne del af publikummet! Så ringer Herb til *Mr. President* på et engelsk-lignende sprog spækket med ægte engelske ord. Han afslutter samtalen med ”Yes, Mr. President. Yes, we can”. Til sidst får Mr. Herb Van North den store hvide elefant.

Det er let at se og høre, at børnene kan lide stykket. De klapper og fylder den store sal med deres lyse stemmer. Men også de voksne ledsagere er begejstret. ”Det er både et godt, underholdende og spændende stykke, og det er dejligt at se leende og glade børn”, siger Uffe Iwersen, som også arbejder i *Deutsche Schul- und Sprachverein* i Aabenraa. ”Så det er også værd for voksne at se børneteater,”

Anna Buck / Lena Bonhoff

Stort program i Det lille Teater

I deres stykke ”Sauerkraut & Rødkål” fortæller og synger Eberhard von Oettingen og Dirk-Uwe Wendrich fra det danske mindretal i Sydslesvig med mange morsomheder om den smalsporethed, som efter de optrædendes mening især findes i grænselandet. De to kunstnere optræder som bandet ”Grænseklang” og præsenterer deres program på dansk, tysk og plattysk. Foto: Roald Christesen.

Aften med levende lys

Det lille teater i Mariegade (Marienstrasse) i Flensborg er meget lille, men hyggeligt. Udenfor er det allerede mørkt og koldt, snefnug dækker gaden. Men indenfor i det danske teater er det varmt, og foyeren er belyst med utal-

lige små stearinlys. Alt er holdt i sort-hvidt: Bordene, lysestagerne og endog plakaterne er sort-hvide. Fra teatersalen høres guitar og sang. Nogle gange afbryder Dirk-Uwe Wendrich sit spil. Den tyske kunstner står på scenen i det lille teater, som i 1974 blev tilsluttet *Sydslesvigs*

danske Ungdomsforeninger e.V., SdU. Han indøver et nyt stykke på sin guitar. Duo-kollegaen, Eberhard von Oettingen, står ved siden af og lytter, kommenterer og giver råd: ”Senere, når du optræder, kan du spille det på guitaren på den måde”, siger den 41-årige lærer og teolog på tysk. Egentlig taler Eberhard fra det danske mindretal mere dansk. ”Jeg har tysk-danske forældre og gik indtil tredje klasse i skole i Danmark. Først derefter flyttede vi til Flensborg”, siger han. ”Min band-kollega er ved at lære dansk, derfor taler vi mere tysk ved vores prøver.”

Sauerkraut og Rødkål

Begge mænd spiller sammen og optræder i duoen *Grænseklang*. Når de er på scenen, har Eberhard det meste af fortællerrollen, som foregår på dansk, og Dirk-Uwe spiller guitar og bas og synger. De danske sange synger han endda med på. Han har mødt mindretallet og Eberhard gennem sine børn, som han sendte i dansk børnehave og skole. I skolen fik de musikkollegaen som lærer, og de to mænd lærte hinanden at kende. I dag er de et indspillet team, og deres program indeholder forskellige historier fra deres liv i grænselandet. Også deres nye ”Sauerkraut & Rødkål”, som havde premiere i efteråret 2009, handler om grænselandet. Det er et sjovt og fængende program, hvor musikerne præsenterer sangene både på

dansk, tysk og plattysk. ”Vi vil fortælle typiske grænselandshistorier”, siger Eberhard von Oettingen, som arbejder som lærer ved Jaruplund Højskole. ”Vi viser kuriositeter og smalsporethed, som kun findes i grænselandet, frem fra en humoristisk vinkel i vores stykker. Vi vil hellere berette livshistorier end fortælle om Historien.” Men stadigvæk er ”Sauerkraut & Rødkål” ikke helt færdig. ”Stykket bearbejdes, og stadigvæk kommer ændringer og nye ting til”, fortæller Eberhard von Oettingen, hvis bror siden 2006 har ledet det 40 år gamle Lille Teater i Flensborg, hvor duoen optræder to gange om ugen.

Syngende publikum

På denne aften er publikum overvejende ældre damer og herrer. De forstår og taler dansk, og de fleste er fra det danske mindretal. Da Eberhard von Oettingen istemmer kærlighedssangen ”Du kom med alt det, der var dig”, synger de med, – i det mindste den danske del, for duoen har oversat sangen til tysk, som de derefter præsenterer. Da Dirk-Uwe Wendrich kort før pausen synger ”Ved Fresenhof” af Knut Kieseewetter på plattysk, synger mange af tilskuere igen med. Efter 45 minutter musik og snak er der pause. Tilskuerne hygger sig i foyeren med kaffe, cola eller øl og taler stimuleret og begejstret sammen om stykket. Så går det videre med grænseklange.

Anna Buck/ Lena Bonhoff

Tyske kvinder i Danmark

Tilhørsforholdet til det tyske mindretal udtrykkes også gennem et aktivt foreningsliv, for eksempel i *Deutscher Frauenbund* i Sønderborg (Sønderborg). Foto: Roald Christesen.

Derhjemme i Haus Mariaheim

”Jeg har været aktivt medlem i *Frauenbund* over 25 år. Det er ikke svært at komme ind i foreningen og være aktiv. Man bliver bare spurgt, og så hænger man fast i det”, forklarer Doris Ravn, formand for *Deutscher Frauenbund* i (Sønderborg) Sønderburg. Mens hun taler, forbereder

hun og hjælperen alt til det kommende møde med damerne fra den tyske kvindeforening i Sønderborg. Det er den første sammenkomst i 2010, og den 69-årige glæder sig til at gense de 15 aktive medlemmer. Hun fejrer hurtigt krummerne fra den sidste kagespisning før jul op fra bordpladen og stiller kaffekopper med underkopper og kagetallerkener på bordene. I det lille

køkken ved siden af bobler kaffevandet, da de første damer med snesjap på skoene træder ind i forsamlingshuset i Sønderborg.

I den sønderjyske havneby har *Frauenbund* haft sit eget lokale i *Haus Mariaheim* i mange år. Et medlem af det tyske mindretal skænkede i slutningen af 1930’erne huset til foreningen som værested og overnatningsmulighed for enlige og ældre kvinder fra minoriteten. I dag drives huset af *Verband Sozialdienst Nordschleswig* (en sammenslutning af tyske sygeplejeforeninger), kvindeforeninger og ældreklubber med tilskud fra blandt andet *Bund Deutscher Nordschleswiger*.

I de 14 lejligheder bor der i dag også nogle herrer fra mindretallet og personer fra den danske majoritet. ”Huset skal jo kunne løbe rundt økonomisk på en eller anden måde, derfor lejer vi nu også ud til folk udefra. De deltager også nogle gange ved vores arrangementer”, siger Doris Ravn, som har taget plads ved et gammelt, rundt bord i værelset, der også privat kan lejes af husets beboere og medlemmer af *Frauenbund*. Omkring hende står der andre borde, en øreklapstol med grønt betræk og knirkende fjedre og et gammelt klaver med smukke lysestager. På væggen hænger der malerier af tyske malere fra Nordslesvig, blandt andet Paul Wallat. ”Næsten alle møbler i vores møderum er skænket af husets beboere. Størstedelen stammer altså fra personer fra det tyske mindretal”, siger Doris Ravn.

Aktiv hjemmefra

Hendes indsats for de tyske foreninger er typisk for mange frivillige arbejder fra de to store

mindretal i det tysk-danske grænseland. Når én person lader sig opstille til et hverv, følger hurtigt andre jobs. ”Nu er jeg medlem eller formand i så mange foreninger, at man næsten ikke kan tælle dem mere”, siger den fødte sønderborger. Hun er blandt andet formand for *Deutscher Bürgerverein* i Sønderborg og omegn, medlem i BDN, i den tyske socialtjeneste og i forskellige udvalg i *Schleswigsche Partei*, *Haus Quickborn* og i byrådet. Også i nogle danske foreninger er hun aktiv. ”For mig betyder det at være aktiv alt”, siger den livlige dame. Indstillingen har hun hjemmefra: ”Mine forældre var

Frauenbund med rødder i 1800-tallet

Om *Deutscher Frauenbund Nordschleswigs* historie findes der få skriftlige vidnesbyrd. Det antages, at foreningen udsprang fra den slesvigske afdeling af *Vaterländischer Frauenbund*, der opstod i løbet af 1860’erne med det formål at understøtte tyske soldaterenker og familier ved tøjindsamlinger og *Spenden*-aktioner (indsamlings-aktioner). På den tid opstod der velgørende kvindeforeninger i regionen Slesvig-Holsten som del af selskabslivet. I mange byer stiftedes der i 1880’erne og 1890’erne andre foreninger under *Vaterländischer Frauenvereins* paraply. Efter 1920 slutter flere foreninger sig sammen, mens andre knyttede sig til det tyske Røde Kors. Ifølge kvinderne blev moderforeningen nedlagt og nogle år senere efterfulgt af *Deutscher Frauenbund*, denne gang på dansk jord.

I dag har *Deutscher Frauenbund* i Nordslesvig næsten 100 medlemmer, men antallet daler. For nogle år siden blev *Frauenbund Sønderburg* tilsluttet *Sozialdienst Apenrade*, der er en af *Sozialdienst Nordschleswigs* 17 lokalforeninger. De arbejder lokalt indenfor sociale områder for medlemmerne af det tyske mindretal, især den ældre generations behov tilgodeses. Medlemmerne af *Frauenbund* har gennem denne sammenslutning den fordel, at de får tilskud til deres ophold i *Haus Quickborn*.

Den tyske skolefor-
enings julemærker fra
1950'erne, da mindretal-
let skulle genopbygge
sit skolevæsen. Foto:
Ruth Clausen.

begge to aktive i mindretallet. Min far var for eksempel formand for *Deutsche Kameradschaft* i Sønderborg.” Mange af hendes venner stammer fra det tyske mindretal. Men sin skoletid tilbragte Doris af politiske grunde på en dansk skole: ”Min far var tysk soldat og blev fastholdt i Flensborg i lang tid. Derhjemme talte vi tysk, men skrifttysk måtte jeg lære mig selv, da vi i

vores skole jo kun lærte dansk”, husker hun. Efter skoletiden blev hun uddannet i en bank og var derefter en tid i Schweiz. Indtil 1964 arbejdede hun i en bank i Nordslesvig. Efter bryllup og fødslen af to børn, som begge voksede op på dansk, holdt hun op med at arbejde. I 1980'erne begyndte hun at arbejde igen, først ved et dansk firma, derefter ved passagerbådene på Østersøen.

At møde venner gør isolationen mindre

Mange af det tyske og det danske mindretals foreninger overlever gennem deres medlemmers frivillige arbejde. ”Men det er sjovt. Man oplever ellers ikke så meget”, mener Doris Ravn. For nogle ældre personer er de regelmæssige møder en mulighed at flygte fra isolationen og møde venner og udveksle nyheder. Medlemmerne i *Frauenbund* mødes hver anden tirsdag eftermiddag. ”Tidligere lavede vi ofte håndarbejde. Vi havde en mand, som af og til også gjorde det sammen med os. I dag ser nogle af os ikke så godt”, fortæller formanden; ”håndarbejdet har vi brugt i vores tombola ved adventsfesten i Menighedshuset. I dag skænker lokale butikker eller beboerne i huset og vores medlemmer gevinster til tombolaen.” Lottoaftener, julefester, hyggelige lege-middage med børn fra børnehaven, udflugter med menigheden og to åbent hus eftermiddage, hvor man informerer om vort arbejde, er dele af kvindeforeningens program. På åbent hus arrangementerne holder medlemmer eller indbudte kvinder foredrag om interessante emner, ofte ledsaget af lysbilledforedrag. ”Mange af os rejser og fortæller om det. Datteren af vores tidligere formand var for

eksempel som læge i Afghanistan og berettede om det”, siger Doris Ravn. ”Også ved møderne hver anden uge bliver der af og til holdt foredrag. Ellers bliver der hygget og drukket kaffe, snakket sammen og spist kage.” Kagen bliver bagt af formanden eller hendes hjælpere, nogen gange også købt.

Et par timers selskab og hygge

De værdige, gråhårede damer er sammen omtrent tre timer denne eftermiddag i januar. De snakker og drikker kaffe. Ind imellem synger de tyske sange fra *Blaues Liederbuch*, *Lieder unserer Heimat* og fra den gamle sangbog *Volks- und Wanderlieder*, som de har fået af *Deutscher Hausfrauenbund*. De skifter mellem dansk, tysk og sønderjysk. Kaffen koster fem kroner; på åbent hus eftermiddage 15. En gang om året i februar bliver kaffekassen tømt. For pengene køber kvinderne pølser, som de efter en gammel tradition spiser siddende sammen i en stor rundkreds. De har deres egne drikkevarer med. ”Engang sad en gruppe kvinder omkring et rundt bord. I midten stod en stor flaske. Ingen

andre måtte sidde på deres pladser. Time efter time blev de sjovere og mere højrøstede. På et tidspunkt fandt vi ud af deres hemmelighed: Der var snaps i flasken”, fortæller Doris Ravn. Når hun tænker tilbage på denne eftermiddag, begynder hun at grine. Også de andre kvinder, som lytter med, begynder at le.

Anna Buck

Sozialdienst Nordschleswig

Forbundet *Socialdienst Nordschleswig*, en sammenslutning af sygeplejeforeninger, tyske kvindeforeninger og ældreklubber, blev grundlagt efter 2. Verdenskrig i 1948. Dens 3.000 medlemmer arbejder i dag på det sociale område for det tyske mindretal og supplerer det offentlige sociale system i regionen. Fokus ligger i dag på familierådgivning og socialpleje, som for eksempel i *Haus Quickborn* ved Flensborg Fjord. Denne institution tilbyder forskellige kurser, ferieophold og en række arrangementer. Især sørger medarbejderne for seniorerne i mindretallet og tilbyder udflugter, foredrag og arrangerer tombola-aftener for dem.

Klubber for de ældre i Sydslesvig

Den første af nu over 40 ældreklubber i det danske mindretal i Sydslesvig opstod i 1960'erne i "Villa Margrethe" ved Ostseebad i Flensborg. Den stadigvæk eksisterende klub blev opkaldt efter husets navn: Margretheklubben. Foto: Ellen Steen.

I Sonja Lehfeldt-klubben

Langsomt bliver det mørkt i Flensborg. Overalt tændes gadelygterne, og lysene i husene skinner varmt og hyggeligt på denne kolde årstid. Udenfor vinduet ligger rød-gyldne blade; det bliver snart vinter. I kælderen i den danske børnehave i Mørvig (Mürwik) lyser de første stearinlys, i baggrunden løber kaffen gennem

filteret. Formanden, Ellen Steen, og hendes medarbejder, Bente Schneider, forbereder eftermiddagsmødet for de 60-90-årige medlemmer af Sonja Lehfeldt-klubben. De lægger sangbøgerne frem og dækker de sammenskubede borde i det store rum, som er reserveret til klubbens regelmæssige møder. Sonja Lehfeldt-klubben er en af de over 40 danske klubber i

Sydslesvig, som hører til afdelinger af Sydslesvigsk Forening eller er tilsluttet til den danske kulturorganisation, og som benytter sig af dens tilbud til de ældre medlemmer fra det danske mindretal.

Bredt tilbud til ældre

"Den første klub for ældre personer i mindretallet blev grundlagt af Betty Leckband i 1960'erne i Ostseebad 19 i Flensborg i mine bedsteforældres hus, da de kom på alderdomshjem. Margretheklubben blev opkaldt efter vores hus, "Villa Margrethe", fortæller Ellen Steen. Den gamle klub eksisterer stadigvæk, og i årenes løb kom flere ældreklubber til fra de otte SSF-afdelinger." Et særkende ved disse foreninger er, at deres medlemmer mødes om eftermiddagen. Mange andre holder deres arrangementer om aftenen, men på det tidspunkt går de ældre mennesker ikke så gerne ud", forklarer Ellen Steen. Derfor finder de traditionelle fester, som for eksempel advents- høst- og forårsfesterne, også sted om eftermiddagen. Disse fester bliver organiseret af blandt andet 60+, et kulturtilbud fra SSFs generalsekretariat, og *Gamles Værn*, en SSF tilsluttet ældreklub. Ved disse offentlige arrangementer, som ofte finder sted på Dansk Generalsekretariat, byder formanden for SSF-afdelingen, der organiserer, velkommen. Derefter synger man danske viser fra det danske mindretals sangbog og lytter til musikalske indslag, før der serveres kaffe og kage. Alt efter den aktuelle anledning varierer programmet lidt: Højdepunktet ved julefesten er luciapigerne, som syngende med brændende lys i hænderne går gennem det mørke, julepyn-

tede rum. Tombolaen, der afslutter enhver fest, mangler aldrig.

Med hinanden og for hinanden

Programmet i ældreklubben i Mørvig (Mürwik) er også varieret, når seniorerne fra Mørvig og omegn hver anden tirsdag mødes et par timer. Nogle gange sidder de hyggeligt sammen, spiller selskabsspil og taler sammen ved kaffe og kage. Andre dage tager de på ture i Sydslesvig eller til Danmark, ofte sammen med andre ældreklubber. Andre tirsdage lytter de til foredrag om forskellige temaer, de fleste holdes af talere fra det danske mindretal. Disse aktiviteter får et lille tilskud fra SSF. Til jul får de tilskud fra *Humanitært Udvalg*, som står for det humanitære arbejde i Sydslesvig, og en gang

Sonja Lehfeldt-Klubben i Mørvig (Mürwik) er en af de danske ældreklubber i Sydslesvig. Lederen Ellen Steen laver aktiviteter for de ældre medlemmer af det danske mindretal. Foto: Roald Christesen.

Formanden for Slesvigsk Kvindeforening, Annemarie Erichsen holder i hånden den sydslesvigske danske kvindeforenings logo. Det frivillige arbejde for foreningen er en del af hendes hverdag. Foto: Roald Christesen.

om året indbyder foreningernes medarbejdere til en ekskursion og samvær.

Kun sjældent kommer personer fra den tyske flertalsbefolkning eller fra Danmark. ”Teatergruppen *Det lille Teater* har optrådt for os. Politibetjente og brandmænd har også været her engang. De fortalte noget om deres arbejde og om, hvordan man skal forholde sig, når det brænder, eller når det er mørkt udenfor”, siger Ellen Steen. Et særligt arrangement var den traditionelle danske julefrokost. Efter et fælles måltid optræder luciapigerne og gæsterne leger *julklapp* (gaveleg). Der findes et bredt spektrum af aktiviteter, og klubbens medlemmer kan

selv beslutte, hvad de vil lave, og hvem de vil indbyde som taler. ”Vi er en meget levende og aktiv klub, og enhver kan komme med forslag. Vi er med hinanden og for hinanden“, forklarer klubbens formand, som lige er ved at hænge medlemmernes jakker op i garderoben. ”Vi har i dag flere arrangementer end tidligere, fordi mange SSF-afdelinger er blevet lagt sammen, og deres aktiviteter samlet her.”

Så meget dansk som muligt og så lidt tysk som nødvendigt

Til møderne serveres der oftest kaffe og hjemmebagt kage. Denne eftermiddag har Ellen Steen lavet dansk æblekage med makrondrys. Ti personer sidder omkring det store kvadratiske bord og lytter til pastor og formand for det Humanitære Udvalg, Leif Volk Madsens, historie om tiden som pastor i New York. Lige før det besøgte børnene fra den danske børnehave i Mørvig de ældre og underholdt med deres nylærte sange. Under mødet synger deltagerne flere danske sange. Ingen kan spille på klaveret, der står i selskabsrummet nær bordene. Klubben har sin egen sang – med dansk tekst. ”For mig er det vigtigt, at der er en dansk klub, og at vores medlemmer er med i SSF“, siger Ellen Steen. ”Det betyder, at vi taler så meget dansk som muligt, og så lidt tysk som nødvendigt.” Dertil hører også, at der ved møderne tales dansk. Men det er ikke altid let at overholde, da nogle af klubbens medlemmer kun kan lidt dansk og mest taler plattysk eller tysk. Ellen Steen taler for det meste kun dansk. Kun for dem, som ikke behersker dansk, oversætter hun til tysk.

Til minde om en veninde

Som seks år gammel kom Ellen Steen til Flensborg, hvor hun voksede op i en dansk familie og gik på en dansk skole. ”Der fik vi levertran for vores sundheds skyld og brød”, erindrer Ellen Steen, hvis far, Peter Køster, var kontorchef ved Dansk Skoleforening. Efter eksamen på Gustav Johannsen-Skolen var hun to år som au-pair i udlandet, før hun læste til børnevæpædagog i Aabenraa. Nogle år senere flyttede hun med sin mand til Hamborg, hvor hun blev leder af et tysk fritidshjem. I 1968 overtog hun ledelsen af den danske børnehave i Mørvig, som hun også i dag, 42 år senere, regelmæssigt besøger; dog ikke på grund af børnene, men på grund af hendes arbejde i ældreklubben.

”Via mit arbejde i børnehaven kom jeg med i ældrearbejdet”, fortæller Ellen Steen. ”Sonja Lehfeldt, min veninde og søster til den mangeårige SSV-formand, Karl Otto Meyer, grundlagde i børnehavens kælder en klub for ældre mennesker over 60 år.” Da hun døde for 16 år siden, overtog Ellen Steen Mørvigklubben. ”I begyndelsen var det en krævende omstilling fra de små børn til seniorerne. Men det var sjovt, de var så søde og accepterede mig meget kærligt”, siger hun. ”Dengang var der 40. I dag er der kun få tilbage. Nogle døde, andre flyttede.” Til minde om sin veninde kaldte hun klubben Sonja-Lehfeldt-Klubben. Et billede på væggen minder om grundlæggeren.

Anna Buck

Gråstenæbler til en tysk roklub

De første slag er altid de hårdeste: Ved dette års start på rosæsonen i Deutscher Ruderklub Gravenstein i Nordslesvig jager roerne med hurtige, men endnu lidt stive slag hen over Flensborg Fjord. Foto: Roald Christesen.

Traditionsrig forening fra 1935

Grå skyer dækker himlen på denne eftermiddag. Kun sjældent bryder solstrålerne gennem. På balkonen på klubhuset, der tilhører *Deutscher Ruderklub Gravenstein* (DRG) i Nordslesvig, står en herre med gråmeleret hår i blå-hvidt træningstøj. Få meter nedenunder ham står en gruppe på 20 mænd og kvinder på pladsen omkring robåde i stativer. De lytter til klubbens formand, Christian Backmanns, tyske tale. Ledsaget af trefoldigt ”hip, hip, hurra” hejser manden på balkonen foreningsflaget og åbner officielt årets rosæson. Lidt senere skubber roerne de smalle træbåde ud i vandet fra broen. Så går det ud på vandet, og roerne jager de to, tre kilometer over fjorden med hurtige, endnu noget vinterstive tag.

Ruderklub Gravenstein har fejret starten på rosæsonen i flere årtier. Allerede i 1930’erne grundlagde en lærer fra en tysk privatskole i Gravenstein (Gråsten) roafdelingen i det tyske mindretals lokale sportsforening. Siden har roerne deltaget i både nationale og europæiske regattaer. I 1954 indtrådte klubben i *Nordschleswiger Ruderverband*, der skal fremme samarbejdet mellem de tyske foreninger i Nordslesvig og administrere og fordele tilskuddene fra *Bund Deutscher Nordschleswiger*. Siden 1980’erne har DRG gennem sin medlemskab i Nordslesvigsk Roklub og dermed Dansk Forening for Rosport været en del af den danske rosportsverden. Først derefter, for første gang efter krigen, kunne DRG-roerne i Danmark deltage ved regattaer, i danske mesterskaber af alle klasser og ro for Danmark i internationale mesterskaber. I 16 år har Christian Backmann været formand for klubben. Den 60-årige kom allerede i barndommen, ligesom mange af hans rokolleger, ind i klubben som medlem af det tyske mindretal, som hans far havde ledet i mange år. ”Kontakten mellem generationerne og det traditionelle sammenhold i gruppen er meget vigtigt for mig”, siger han. Foreningen og dens traditioner består, men antallet af de aktive medlemmer er dalet. Af 120 medlemmer er halvdelen passive. Der er også blevet færre unge. Antallet varierer

mellem 10 og 20, selvom foreningen har god kontakt til den tyske skole i Gråsten. De tyske roere har en god og regelmæssig kontakt til danske roforeninger. ”Det var ikke altid sådan”, husker klubformanden, som i dag arbejder på Danfoss.

Tysk klub med danske traditioner

Lidt forfrosne vender roerne tilbage til broen efter et kvarter og slæber bådene ind i hallen i bådehuset. Deltagerne styrker sig i klubhuset med kaffe og kage og med udsigten gennem glasfacaden over en vig af Flensborg Fjord. Så læser Christian Backmann regatta- og træningsplanen for den kommende sæson, der går til slutningen af oktober, og fortæller om klubbens faste traditioner. ”Vi fejrer for eksempel sommersolhverv i juni efter dansk skik med Sankt Hans bål og grillpølser. I december arrangerer vi en gløggften og sidder hyggeligt sammen og drikker gløgg på skandinavisk facon.” Efter vinterpausen 2009 ville foreningen arrangere en nytårsdags-roning på den første dag i 2010. Det havde man ikke prøvet før. Desværre var pontonbroen ikke til at få i van-

Lidt forfrosne lander roerne efter et stykke tid ved broen og løfter deres både hen til bådehusets hal. Ved siden af de tre initialer for Deutscher Ruderklub Gravenstein: DRG, pryder et Gråsteneræble flaget på de tre både. Foto: Roald Christesen.

det. ”Den var så indefrosset, at vi måtte opgive roturen”, fortæller Christian Backmann. I de fire måneders vinterpause arbejder medlemmerne med bådene, motionerer i fitnessrummet i klubhuset eller i gymnastiksalen i den tyske *Fördeschule* i Gråsten. I marts klargøres bådene til sæsonstart. I slutningen af måneden kommer de på vandet og stævner ud på fjorden med klubflaget vejende fra bådens hæk. Udover initialerne, DRG, bærer flaget et gråstener-æble. ”Æblet er symbol på regionen og kendetegnet for vores roklub”, afslutter Christian Backmann. ”På grund af det knaldrøde æble kalder nogle os også for tomatklubben.”

Anna Buck/ Lena Bonhoff

Et liv med foreningssport og mindretal

Idrætsudøverens personlige binding til foreningen er vigtigt for Bernd Ehlert, fordi den har betydning for mindretallets fortsatte beståen. Han har i fire år trænet håndbold ved IF Stjernen, den traditionelle idrætsforening for det danske mindretal i Sydslesvig. Foto: Roald Christesen.

Mere end bare træner

Han står midt på håndboldbanen og fokuserer skarpt på pigerne, som løber forbi ham driblende eller med bolden i hånden. Hvert skridt, hver bevægelse og hver håndtering af bolden iagttager han: Bernd Ehlert har i fire år været håndboldtræner ved *IF Stjernen*, det danske mindretals traditionelle sportsklub i Tyskland. For

to år siden blev elektrikerens valgt til formand for håndboldafdelingen, hvor han selv lærte at spille håndbold i sin skoletid på en dansk skole. ”Koncentrer dig om bolden, løb hurtigere, du kan det”, motiverer den 43-årige på tysk spillerne fra den danske forening, der ikke alle er fra det danske mindretal og kan tale dansk.

IF Stjernen blev grundlagt i 1948 i Flens-

borg. Den hører til det vidt forgrenede netværk af sports- og ungdomsforbund sammensluttet i *Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger* (SdU). Der er omtrent 950 medlemmer i seks afdelinger med håndbold, fodbold, gymnastik, bordtennis, badminton og judo. I håndboldafdelingen spiller 20 hold, inklusiv spillergruppen og oldboys. Halvdelen af medlemmerne i den danske klub kommer i dag fra den tyske flertalsbefolkning. ”Hvis vi kun ville tillade børn fra det danske mindretal, måtte vi før eller siden slå alle danske håndboldforeninger sammen. Det ville ikke gå”, mener Bernd Ehlert, der har spillet håndbold siden han var otte. ”Derfor taler vi nogle gange tysk og nogle gange dansk, når vi træner. Man vænner sig til det. Og det er jo sådan overalt”, tilføjer han.

Stjernen, som foreningen kaldes af medlemmerne, er en af mange foreninger i det danske mindretal, som ud over det primære formål også giver medlemmerne mulighed for at knytte sociale kontakter. ”Som træner ser man de unge, man er betroet, vokse op. Jeg ledsager dem et stykke vej”, siger Bernd Ehlert og fortæller om en ung kvindelig håndboldspiller, som fortalte ham om sin graviditet, endnu før hendes forældre fik besked. ”Jeg er mere end kun træner for dem.” Desuden oplever de tyske sportsfolk også en del af den danske kultur og lærer den bedre at kende. ”Vores tyske medlemmer begynder at interessere sig for det danske. Mange tager dansk som valgfag i skolen og lærer det, når vi kører til træningskampe til Danmark”, siger Bernd Ehlert. Det er vigtigt for træneren, at medlemmerne knytter sig til deres forening, fordi den måske har betydning for plejen af mindretallet og dets fortsatte beståen. Derfor

inviterer han også damemandskabet og a-pigerne, som han begge træner, til privat grillfest og uddanner nye unge trænere fra holdene.

Foreningsliv i dag og for 40 år siden

Den personlige forbindelse til foreningen var også et vigtigt aspekt for nogle sportsfolk for 40 år siden. Mange, som holder pause en tid eller flytter væk for at uddanne sig og vender tilbage til deres hjemstavn senere, vælger ofte igen den samme forening. Ikke kun Bernd Ehlert, som flyttede ud på landet og spillede i en tysk forening i 20 år, kom tilbage til Stjernen. Også Gerhard Nicolaisen, som blev grebet af håndboldsporten i klubben, da han var skoledreng på en dansk skole i Flensborg, vendte efter en 10 års pause tilbage. ”Jeg blev gift dengang. Desuden var jeg i lære som murer. Men jeg havde stadigvæk kontakt til mine tidligere venner, for eksempel til grundlæggeren af Stjernen”, fortæller flensborgeren, hvis far også havde gået på den danske skole.

”Efter pausen startede jeg igen i den gamle Duborg-hal, men jeg kom ikke rigtig i gang. Et år senere flyttede vi så over til den moderne idrætshal. Der startede fire herremandskaber på samme tid. Vi spillede i den tyske og i den danske liga. For danskere var vi tyskerne og for de tyske hold var vi danskerne. Gennem de mange kampe voksede jeg igen ind i foreningslivet og blev aktiv der.” Han kan ikke forestille sig at skifte til en anden klub. ”Man føler sig rigtigt hjemme i den forening, hvor man allerede var som barn. En af os spillede på et tidspunkt i Bundesliga. Men han blev ved med at være medlem i Stjernen. Han blev kun lejet ud.” Se-

nere fik Gerhard Nicolaisen mere ansvar: I seks år, fra 1970 til 1976, var han stedfortrædende formand for IF Stjernen, og før det mangeårig protokolfører. Indtil for nogle få år siden spillede han aktivt i foreningen. Han deltog i danske og tyske mesterskabskampe og spillede med sit mandskab fire år om landsmesterskabet.

Forbindelse til mindretallet

I dag er Gerhard Nicolaisen, ligesom mange af vennerne fra IF Stjernen, over 70 år, og han har fået sin gyldne medlemsnål for lang tid siden. Han træner dog ikke mere. Men han mindes stadigvæk sine første år i den trækfulde Duborg-hal, håndboldspillernes andet hjem. ”I hallen var der et ujævnt og beskidt trægulv. Kun sjældent blev der fejlet, og om vinteren sneede det ned gennem de mange ødelagte vinduer. Der var hverken brusebad eller omklædningsrum, og vi klædte om i soveværelset hos en familie, som

var god ven af foreningen, i nærheden. Men det var den eneste rigtige håndboldhal i Flensborg, derfor spillede vi der”, fortæller Gerhard Nicolaisen, som kom til foreningen i 1952 og forblev den tro, med en afbrydelse, indtil 2005. ”Det kan vores børn og de nutidige spillere vist nok slet ikke forstå.”

Fordi der er så mange valgmuligheder og tilbud i dag, er en livslang tilknytning til én forening sjælden. Skift til en anden afdeling eller en helt ny klub er meget hyppigere end tidligere. Ofte flytter man, fordi venner allerede har gjort det. Mindretallet spiller heller ikke så stor en rolle i sportsmiljøet som tidligere, da mange kom i forbindelse med mindretallet via sportsforeningerne. Tidligere talte man plattysk og dansk i klubberne, det gør man ikke længere. Nu taler man mest tysk, det fjerner også fokus fra mindretallet.

Anna Buck

Danske FDF'ere i Sydslesvig har ikke vandskræk

Kristeligt livs- og menneskesyn

Trods regnfrakker og gummistøvler var de våde til skindet efter deres kanotur på Trenen, da de nåede Uglereden, klubhuset i Tarp. Men medlemmerne af *Frivilligt Dreng- og Pige-Forbund* fra Flensborg lod det ikke påvirke deres fest, der afsluttede sommeren. De tørrede hurtigt deres våde FDF-skjorter, T-shirts og sko ved grillen, som distriktslederen for Sydslesvig, Sten Andersen, allerede havde tændt i det hjemmelavede ildsted.

FDF er en kristen dansk frilufts- og ungdomsorganisation med omkring 24.000 medlemmer. Foreningen Frivilligt Drengforbund i Danmark blev grundlagt i 1902 af to lærere fra søndagsskolen, og er dermed den ældste uformerede danske børne- og ungdomsforening. Dengang kunne kun drenge deltage i aktiviteterne. I 1952 oprettedes Frivilligt Pigeforbund. I perioden efter Anden Verdenskrig oprettede nogle lærere FDF-afdelinger i Sydslesvig, og der kom flere og flere til. Omkring 20 år senere blev pigerne og drengene samlet i FDF/FPF. I 1974 besluttede man på landsmødet at forkorte navnet til FDF.

FDF bygger på et kristent livs- og menneskesyn, der ser mennesker skabt til fællesskab og ligeværd uanset race og social status. Målet er blevet formuleret på forskellige måder i ti-

dens løb, men idéen er stadig den samme. Selv om man ikke skal tro på Gud for at blive medlem, er kristendommen grundlaget for FDF.

Frivilligt Dreng- og Pige-Forbund, FDF, er en dansk, kristen frilufts- og ungdomsorganisation med i dag ca. 24.000 medlemmer. I FDF er børnene inddeelt i forskellige klasser, afhængigt af alderen. Man kan starte i FDF som ”pusling”, når man er fyldt fem år, og når man er fyldt 18 år, kan man blive leder. De, som ikke har nået en alder af fem år, kaldes kærligt for ”numling”. Foto: Gisela Zeuch, 1980.

Den blå frakke med det danske flag på højre side er symbolet for den danske, kristelige friluftsf- og ungdomsorganisation FDF. Foto: Roald Christesen.

Puslinger, tumlinger, pilte, væbnere

”Vores aktiviteter er meget forskellige,” siger folkeskolelærer Sten Andersen fra Bornholm. I mange år har han boet i Sydslesvig og er en af lederne i Flensborg 1. kreds. For tiden er han en af lederne for en gruppe væbnere, elever fra sjette til ottende klasse. ”Vi synger meget og spiller en masse musik. FDF-kredsen i Flensborg har også et orkester. Også friluftsliv og omgang med naturen spiller en meget vigtig rolle hos os. Derfor afholder vi mange af vores ugentlige møder i Tarp i Uglereden. Der er vi midt i naturen.” I vintermånederne mødes de i den danske Christian Paulsen-Skole i Stuhrs Alle 19 eller andre steder i Flensborg for eksempel på Dansk

Danske spejdere i Tyskland

En anden friluftsf- og ungdomsorganisation i Sydslesvig er *Dansk Spejderkorps Sydslesvig* (DSS), som blev grundlagt i 1919 som Dansk Spejderkorps Flensborg. To år senere opstod Flensborg Pigespejdertrop. Begge foreninger blev lagt sammen i 1931 og fik navnet Dansk Spejderkorps Sydslesvig, der blev tilsluttet Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger (SdU), der i dag har cirka 650 medlemmer. Foreningen er placeret, hvor der ikke findes FDF’er. ”Ellers ville vi konkurrere, og desuden har vi også for få ledere. Derfor kan vi ikke være overalt”, siger Sten Andersen.

Korpsets aktiviteter svarer, trods mindre organisatoriske forskelle, til FDFs. Også spejderne har et klubhus, Spejdergården Tydal ved Treenen, og bærer uniform: mørkeblå trøje og gult tørklæde. Korpsets mærke er spejderliljen og et kløverblad med de sønderjyske blå og gule farver og de danske røde og hvide. De er, som i Danmark, opdelt i klasser: flokke (ulve/mejser), tropper for spejdere, senior- og roverklaner og et orkester. De voksne medlemmer er forenet i St. Georgs Gildet.

Spejderkorpsets formål er at samle børn og unge fra den danske befolkningsdel i et spejderliv efter den internationale spejderbevægelses idéer og give dem mulighed for at udvikle uafhængighed, ansvarlighed og medmenneskelig forståelse.

Det regnede i tove under kanoturen ved dette års sommerafslutningsfest i Frivilligt Drenge- og Pige-Forbund, FDF, i Sydslesvig. De tilstedeværendes hunder led dog ingen skade. Foto: Roald Christesen.

Centralbibliotek. Til de fleste møder kommer børn i alle aldre. I FDF er man opdelt i forskellige aldersklasser. Man kan indtræde som pusling som seksårig, lige før man starter i 1. klasse, og når man fylder 15 år og går i 9. klasse, kan man blive leder. Tumling kaldes børn fra anden til tredje klasse, og børnene i fjerde og femte klasse er pilte. Væbnere er de fra sjette og syvende klasse og seniorvæbnere og seniorer fra niende klasse.

Lugten af frihed og natur

Efter de sidste små og store kanosejleres ankomst til Uglereden pakker Sten Andersen og forældrene medbragte pølser og salater ud. En lugt af røg, ristede pølser og vådt tøj hænger i

den fugtige luft – og minder mig om min egen tid som FDF’er for 15 år siden.

I det tyske mindretal i Nordslesvig findes der ingen uafhængig tysk spejderorganisation. ”Mine børn er eller var medlemmer i det danske FDF“, fortæller Harro Hallmann, kommunikationschef ved *Bund Deutscher Nordschleswiger* (BDN). Det er nærliggende at tro, at man i den tyske befolkningsdel ville tage afstand fra uniformerede ungdomskorps efter 2. Verdenskrig.

Anna Buck

En verden af bogorme og læseheste

Det tyske og det danske mindretals biblioteker er en del af kulturarbejdet i grænselandet. De tyske biblioteker i Danmark formidler et stykke af den tyske kultur og det tyske sprog til deres læsere. Foto: Anna Buck.

Røverdatteren Ronja, Max og Moritz og *Fünf Freunde*. Alle er der i reolerne på *Deutsche Zentralbücherei* i *Haus Nordschleswig* i Aabenraa. Ved siden af de tyske bøger om vores barndoms helte står tysksprogede kriminalromaner, klassikere fra verdenslitteraturen og specialværker om diverse temaer og venter på de næste læsere. I *Dansk Centralbibliotek* i Flensborg er der helt parallelt et bredt tilbud til den, der har lyst til at læse eller lytte til dansk. Det tyske og det danske mindretals biblioteker udfører en del af kulturarbejdet i grænselandet. De formidler et

stykke af nabolandets kultur og sprog for læsere, både fra mindretallene og fra flertalsbefolkningerne i Syd- og Nordslesvig.

Læse, høre og låne

”Vi har et udvalg på omtrent 230.000 bøger og tidsskrifter, men også spil og dvd’er har vi i vort tilbud“, forklarer direktøren for *Verband Deutscher Büchereien Nordschleswig*, Nis-Edwin List-Petersen. ”En specialitet ved vores bibliotek er et godt indrettet kunstbibliotek med originalgrafik, malerier og tryk af for det meste tyske og danske kunstnere fra Slesvig-Holsten og Danmark, som kan lånes af både privatpersoner og institutioner.” I alt 23 tyske biblioteker er tilknyttet *Zentralbücherei* i Aabenraa: fire filialer i Haderslev, Sønderborg, Tønder og Tinglev samt to bogbusser og 15 biblioteker på de tyske skoler. ”Men det er nu mindre omfattende, end det engang har været“, husker Nis-Edwin List-Petersen. Efter grænsedragningen i 1920 opbyggede det tyske mindretal sit eget biblioteksvæsen gennem det tyske *Wohlfahrts- und Schulverein*, der indtil 1945 omfattede 71 biblioteker. De blev lukket efter Danmarks befrielse. Efter retsopgøret byggede den tyske befolkningsdel deres tyske biblioteksvæsen op igen og grundlagde *Verband Deutscher Büche-*

Bibliotekernes arkiv- og studieafdelinger

Endnu en institution befinder sig bag tykke mure på bibliotekerne i grænselandet: Det Danske Centralbibliotek for det danske mindretal i Flensborg huser *Arkiv- og Studieafdelingen*, hvor der drives historisk forskning under Dr. Lars N. Henningsen ledelse. Afdelingen har siden, den blev oprettet 1963, udgivet 50 værker. Desuden findes der en samling på over 50.000 billeder og gamle stik samt en betydelig mængde arkivalier om Sønderjylland og Slesvigs historie. Den *slesvigske Samling* tæller 40.000 enheder. Den rummer utrykte arkivalier om det danske mindretal og dets institutioner og omfatter 1.500 enkeltarkiver og fylder 1.200 hyldemeter.

Også på det tyske centralbibliotek i Apenrade (Aabenraa) findes et arkiv og et *Archiv- und Forschungsstelle der deutschen Volksgruppe*. Det ledes af Frank Lubowitz. Her fødes idéer til forskningsprojekter, der bliver opmuntret, støttet og gennemført. Initiativet til arkivet kom fra *Heimatkundliche Arbeitsgemeinschaft*. Først blev arkivet passet af frivillige, men i 1992 blev det lagt sammen med *Forschungsstelle* og fik en professionel leder. I dag er det en del af *Bund Deutscher Nordschleswiger* (BDN).

reien Nordschleswig, der i dag arbejder sammen med både tyske og danske biblioteker nord og syd for grænsen.

Del af et kulturarbejde

Det danske mindretals biblioteksvæsen i landsdelen Slesvig er lidt ældre og lidt større. Det blev grundlagt 1891 i Flensborg med en privat samling af danske bøger. I dag omfatter det – og organiseres fra *Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig* i Flensborg – hele Sydslesvig med én filial i byen Slesvig, som forsyner Eckernförde, og én i Husum, som leverer materiale til Bredsted. De to bogbusser besøger 29 danske skoler og 31 børnehaver og adskillige privatpersoner i hele Sydslesvig. Bibliotekets bestyrelse består af medlemmer af Dansk Grænseforening, Skole-

Starten på de danske biblioteker i Sydslesvig var en privat samling af danske bøger i Flensborg, der blev oprettet 1891. I dag dækker det danske biblioteksvæsen hele Sydslesvig. Foto: Roald Christesen.

foreningen, Sprogforeningen og medarbejderrepræsentanter.

Udvalget omfatter omkring 430.000 tidskrifter, bøger, film og hørespil såvel som et stort historisk kildemateriale. Ud over danske findes der også værker af tyske og engelske forfattere. Materialet indgår i den danske biblioteksdatabase, bibliotek.dk, hvor man kan søge og bestille.

Ikke kun bøger

Ud over læsestof tilbyder det danske og det tyske bibliotek cd'er og film-dvd'er og kulturelle arrangementer. ”Vi giver plads til forelæsninger,

udstillinger ved lokale kunstnere, koncerter og foredrag i vores lokaler. For børnene organiserer vi male- og læsegrupper“, tilføjer Nis-Edwin List-Petersen. Også i det Danske Centralbibliotek i Flensborg kan man opleve koncerter, teaterforestillinger og få undervisning i dansk. Ikke kun mindretallets medlemmer møder op. Specielt for mindretallets små læsere laver centralbiblioteket mange kulturelle tilbud. Til Sankt Hans i juni tændte medarbejderne bål i gården, og til Halloween pyntede de hele etagen med vampyrer og inviterede til en forkrækkelig nat i biblioteket.

Anna Buck

Sprogmedie og kontaktorgan

Den tyske avis i Danmark, *Der Nordschleswiger*, og den danske avis i Tyskland, *Flensburg Avis*, er mindretallenes kontaktorganer og deres talerør indad og udad. De beretter dagligt om minoriteternes liv i det tysk-danske grænseland og giver spaltepads til en livlig udveksling af synspunkter. Desuden giver private radiostationer i Nord- og Sydslesvig mindretallene muligheden for at sende bidrag på deres eget sprog.

Sprogmedie for det tyske mindretal

Selv om den er en af de mindste aviser i Danmark, er *Der Nordschleswigers* medieeffekt stor. Avisen er ikke kun dagblad for det tyske mindretal; langt ud over Nordslesvig er den kendt og anerkendt som tysk stemme i grænselandet. Den danske presse citerer ofte artiklerne fra den tyske avis som kilde til spørgsmål om minoriteter og vesttyske politik.

De fire lokalredaktioner i Sonderburg (Sønderborg), Hadersleben (Haderslev), Tønder (Tønder) og Tingleff (Tinglev) leverer kulturelle og politiske nyheder fra regionen og mindretallet til hovedredaktionen i Aabenraa. De lokale reporter fastholder afgørende øjeblikke med pen, papir og kamera, når der skal vælges en ny formand for en tysk forening eller overrækkes en buket til en velgører. Avisens sprog er

konsekvent tysk. ”Men vi optager gerne læserbreve på dansk om regionen”, siger chefredaktør Siegfried Matlok.

Vanskelige første skridt

Der Nordschleswigers forgænger, *Nordschleswische Zeitung*, opstod i 1929 ved en sammenlægning af flere små tysksprogede aviser i landsdelen. I slutningen af 1930'erne blev bladet talerør for den nationalsocialistiske del af mindretallet. Efter Danmarks besættelse sprængte danske modstandskæmpere trykkeriet i luften i august 1945. Men allerede det følgende år gen-

Selv om det er en af de mindste aviser i Danmark, er Der Nordschleswigers medieeffekt dog meget højere. Foto: Der Nordschleswiger.

Den første udgave af Flensborg Avis udkom i oktober 1869. Den er dermed det ældste dagblad i det dansk-tyske grænseland. Foto: Flensborg Avis.

opstod avisen som ugeavis. ”Dermed blev avisen den første frie, tysk avis i Vesteuropa efter 2. Verdenskrig”, forklarer Siegfried Matlok. Fra 1951 har *Der Nordschleswiger* dagligt leveret aktuelle nyheder og muliggjort kontakten blandt det tyske mindretal i Danmark. Avisen, der trykketeknisk og indholdsmæssigt samarbejder tæt med *Schleswig-Holsteinischer-Zeitungsverlag* i Flensborg, har et oplag på omkring 2.400 eksemplarer. De trykkes midlertidigt i sh:z-trykkeriet i Rendsburg. Derudover har avisen i nogle år tilbudt en online-udgave på www.nordschleswiger.dk.

140 år som dansk avis i Tyskland

Flensborg Avis udkommer på dansk, men nogle

sider er skrevet på tysk. Den første udgave af dagbladet udkom i oktober 1869. Dens forgænger var den tysksprogede *Flensburger Anzeiger*, fra 1868. ”Den er dermed den ældste dagsavis i det dansk-tyske grænseland”, forklarer chefredaktøren Bjarne Lønborg. I dag er *Flensborg Avis*, som har lokalredaktioner i Slesvig, Husum og Nybøl og en redaktion i parlamentet i Kiel, især kendt som det danske mindretal i Slesvig-Holstens avis. Avisen behandler mange temaer. Journalisterne skriver om kulturelle og sportslige begivenheder og årsmøder i Sydslesvig eller reporterer om initiativer og om medlemmer fra mindretallet. Den informerer om kommende arrangementer og lader borgerne fra grænselandet komme til orde. Desuden dækker avisen detaljeret lokal-, regional- og forbundspolitik

og økonomi samt hovedtrækkene i dansk politik og erhvervsudvikling. ”Vi følger også udviklingen i EU. Men vores kæphest er det grænseoverskridende samarbejde behandlet i temaer som arbejdsmarked, sundhedsvæsen, uddannelse, kultur og infrastruktur”, tilføjer Bjarne Lønborg. Desuden lægger avisen megen vægt på at være politisk meningsdannende i lederartikler og kommentarer og til tider på kam-

pagnejournalistik, som det er gennemført i de seneste måneder vendt imod Kiel-regeringens spareplaner. Som opinionsdanner er Flensborg Avis citeret både nord og syd for grænsen og fast bidragyder til *Pressespiegel* i landdagen i Kiel.

Dog er oplaget af den mindste dagsavis i Tyskland ikke stort. ”Vi klarer at sælge omtrent 5.400 eksemplarer, hvorfra en tredjedel leveres

168 000 sydslesvigske julemærker trykkes hvert år på Flensborg Avis trykkeri i Sydslesvig. Foto: Anna Buck.

til Danmark“, siger chefredaktøren. Kun torsdagsudgaven ligger på 16.500: denne udgave indeholder Sydslesvigsk Forenings informationsblad, der udsendes til alle medlemmer. Dansk Skoleforening publicerer nu og da også et bilag til avisen, der tilgår alle dens medlemmer. Desuden præsenteres avisens artikler online på www.fla.de.

Konflikter gennem historien

Som det vigtigste dansksprogede presseorgan i det tidligere preussiske Schleswig kom redaktionen regelmæssigt i konflikt med de tyske myndigheder, især da presset på den ikke-tyske befolkning blev forstærket. I de første år var bladets linie meget moderat, men fra 1882 prægede den mere stridbare chefredaktør Jens Jessen tonen og blev ofte arresteret. Senere blev han medlem af den tyske rigsdag. Hans efterfølger, Ernst Christiansen, blev efter delingen af Slesvig i 1920 den vigtigste repræsentant for den danske befolkningsdel syd for den nye dansk-tyske grænse.

I den nationalsocialistiske tid var Flensborg Avis det eneste presseorgan i Tyskland, som bemærkelsesværdigt ikke fulgte den formelle ens-

artethed. Dog frygtede redaktionen konstant nye repressalier. Avisen udkom indtil 1945, så tvang papirmangel den krigsbetinget tynde avis til midlertidigt at stoppe driften. Efter krigen oplevede Flensborg Avis en opblomstring, da det danske mindretal i Sydslesvig voksede. Dog falder antallet af solgte aviser støt efter 1950, og Flensborg Avis holdes i dag i live af et årligt tilskud på cirka 2,9 millioner euro fra den danske stat.

Avisnyheder per radio

Den danske radiostation *Radio Mojn* i Aabenraa tilbyder det tyske mindretal yderligere informationer. ”Medarbejderne på vores avisredaktion producerer dagligt tre udgaver med nyheder på tysk, som transmitteres af den regionale radiostation og også findes som podcast på nettet”, siger chefredaktøren for *Der Nordschleswiger*, Siegfried Matlok. Dette projekt får tilskud fra det danske kulturministerium. Også Flensborg Avis har egen sendetid ved *Radio Schleswig-Holstein* (R.SH), som fyldes med danske nyheder.

Anna Buck

Doppeleiche og Schultüte – tyske museer i Danmark

At dykke ned i fortiden og opleve historien – interessen for museer, der gør Sønderjyllands historie håndgribelig, er stor. Også indenfor det tyske mindretal findes der to museer, der bevarer tyskernes kulturelle arv i Nordslesvig. *Deutsches Museum Nordscheswig* i Sønderborg skildrer

hjemmetyskhedens og det tyske mindretals historie i landsdelen. Fra 1800-tallet til nutiden vidner genstande, billeder og dokumenter om tyskernes identitet, deres liv i hverdag og i fællesskab, om foreninger og institutioner. Gæster kan følge fortællingerne, der er indbundet i den

Deutsches Museum Nordschleswig i Sønderborg (Sonderburg). Foto: DMN.

historisk-politiske kontekst, ved en tur gennem udstillingen.

Deutsches Schulmuseum Nordschleswig har specialiseret sig i skolevæsenets historie i det tyske mindretal. *Schultüten* og skifertavler, skrivebøger og elevcomputere fortæller om tyske skolars hverdag og udvikling fra 1920'erne til i dag. I et klasselokale med historiske skolebænke kan skoleklasser deltage i en tysk undervisningstime fra begyndelsen af 1900-tallet.

De to museer opstod i 1988 og 2001 som følge af tyske nordslesvigeres ønske om at bidrage til en afbalanceret historieskildring i landsdelen. Lige siden har museerne været drevet af mindretalsmedlemmer, oftest på frivillig basis. I årenes løb er det lykkedes at indsamle

flere tusinde genstande, der giver udtryk for den tysk-nordslesvigsk kultur i landsdelen. Disse genstande bliver bevaret i samlingerne og udstillet og formidlet til museumsgæsterne.

Fra begyndelsen spillede samarbejdet med andre museer i Nordslesvig og Slesvig-Holsten en betydelig rolle for de tyske museer i Nordslesvig. I 2009 underskrev den tyske museumsforening og Museum Sønderjylland derfor en aftale, der omfatter et gensidigt samarbejde indenfor museernes forskellige arbejdsområder. Denne samarbejdsaftale på museumsområdet mellem flertals- og mindretalsbefolkningens institutioner er unik i Europa.

Ruth Clausen

Fortidsminde-fortælling og nutidsudstilling

Også det danske mindretal i Sydslesvig har fået sit eget museum. Danevirke Museum åbnede egentlig i 1990 som en formidling om fortidsmindet Danevirke i "Danevirkegården", som var blevet købt af SSF som møde- og formidlingssted. I de første tyve år var museet først og fremmest udstilling om det store fortidsminde i landskabet, som tidligere var et symbol på det danske riges gamle sydgrænse, og som man nu søger om at få givet status som UNESCO-site sammen med andre europæiske fortidsminder fra Vikingetiden.

Men allerede i 1980'erne blev der også arbejdet på at etablere et museum, der fortalte om danskhedens historie i nyere tid, og der blev stiftet en Sydslesvigsk Museumsforening, der indsamlede en del genstande fra mindretallets historie. Efter forskellige overvejelser over, hvor et sådant museum skulle ligge, fandt man i mindretallet, at det mest naturlige sted var Danevirke Museet, som ganske vist ikke lå i centrum for mindretallets medlemmer, men som til gengæld var et udflugtsmål, der var kendt af de fleste danskere og mange tyskere.

I 2006-07 begyndte planlægningen af en ny fast udstilling, som skulle vise danskhedens historie i Sydslesvig efter 1864 ved hjælp af konkrete historier, genstande og billeder. Manglen på fortællende ting til dette formål var det, der

gav stødet til Projekt ”Mindretalsliv”, hvor det første pilotprojekt for indsamling og udstillingsopbygning blev gennemført med støtte fra det danske kulturministerium i 2007. Da projektet blev genoptaget i 2009 med støtte fra flere sider, kunne der for alvor tages fat i indsamling og opstilling af udstilling med cand.mag. René Rasmussen som hovedkraft. Efter at indsamlingen var færdig i sommeren 2010, kunne sidste fase af udstillingsarbejdet begynde. Det var stort set færdigt i efteråret 2010 – men for at åbne til sommersæsonen foregik den festlige åbning med taler af bl.a. det danske Folketingsformand, Thor Pedersen og generalsekretæren for SSF, Jens A. Christiansen, den 1. april 2011.

Den nye udstilling viser de danske sydslesvigeres liv i hverdag og fest, sorg og glæde siden 1864, men med størst vægt på tiden efter 1920. Vi ser gaver og faner fra den gamle danskhed før 1900, vi ser den sten, som i 1920 blev kastet ind ad vinduet til redaktøren for Flensborg

Avis, vi ser grundstensdokumentet for Duborgskolen, vi ser dåsen med tysk Winter-Hilfe, vi ser vandrelærer Niels Kjems madkasse, vi ser kortet over placering af sydslesvigske ferieborne i Danmark og vægten, hvor man vejede børnene før og efter opholdet, vi ser den mangeårige danske leder Karl Otto Meyer i helfigur og højskoleforstander Niels Bøgh-Andersens dødsmaske, vi ser plakater og badges, trøjer med danske sportsklubbers logo eller ”Vi er også 100 %” fra 2010, bagsmækken af en bil med SL-nummerplade og danske klæbemærkater osv. – Alt sammen konkrete vidnesbyrd om en bevæget tid, hvor det danske mindretal har bevæget sig fra skuffelsen over det tyske flertal i ”Zone 2” i 1920 over overlevelsen under nazi-regimet, den berusende danske bølge efter 1945 til nutidens hverdag, hvor det danske markeres i stort og småt sammen med accepten af, at det danske mindretal nu er en del af et demokratisk Tyskland.

Peter Dragsbo

Forfatterne

Her ses Projekt Mindretalsliv/ Minderheitenlebens medarbejdere, der i 2009-10 ledte efter historier og genstande hos de to nationale mindretal i grænselandet: Anna Buck, Inge Adriansen, René Rasmussen og Ruth Clausen er her fotograferet ved den tysk-danske grænse på Oksevejen. Foto: Roald Christesen.

Anna Buck i gang med at dokumentere livet i det danske og i det tyske mindretal. Hun deltog i en lang række af mindretallenes arrangementer, traditionelle fester og private sammenkomster og spurgte her personer om deres liv i mindretallene. Anna Buck var student fra det danske gymnasium i Flensborg, Duborg-skolen, og læste derefter Europæisk Etnologi, Politisk Videnskab og Sociologi ved Christian-Albrechts-Universität i Kiel. Derefter uddannede hun sig til redaktør i Freiburg, før hun startede som videnskabelig medarbejder ved Projekt Mindretalsliv.

Fotograf Roald Christesen fulgte gennem et helt Anna Bucks dokumentation af et år i grænselandet, hvor han lavede dokumentariske filmstykker fra en lang række arrangementer, institutioner og personer. Filmklippene blev bagefter i et arkiv, hvorfra der på et senere tidspunkt skulle produceres forskellige kortfilm til bl.a. undervisningsbrug og til mindretallets museer. Roald Christesen er medlem af det danske mindretal og har siden 1992 været selvstændig autodidakt grafiker /designer med speciale i film, foto og animation.

Lena Bonhoff var i en periode praktikant ved Projekt Mindretalsliv og hjalp Anna Buck og Roald Christesen med dokumentationen af livet i det tyske og det danske mindretal. Hun har siden 2006 læst Europæisk Etnologi, Skandinavistik og Litteraturvidenskab på universitetet i Kiel.

René Rasmussen dannede sammen med Ruth Clausen indsamlingsteamet i Projekt Mindretalsliv. Han indsamlede genstande, der fortæller om livet i det danske mindretal gennem næsten hundrede år. I det øjemed rejste han rundt i Sydslesvig og besøgte personer, foreninger og institutioner, der stillede genstande med spændende historier til rådighed. Disse ting indgik i udstillingen på Danevirke Museum, som René Rasmussen opbyggede og kunne præsentere for offentligheden i foråret 2011. René Rasmussen er opvokset på Als og Sundeved. Han blev cand.mag. i historie, sproglig kommunikation og formidling fra Aarhus Universitet i 1994 og har lige siden beskæftiget sig med grænse-landets historie og kultur. Fra 1. januar 2012 er René Rasmussen ansat ved Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot

Ruth Clausen var sammen med René Rasmussen den anden medarbejder i indsamlingsteamet i Projekt Mindretalsliv, hvor hun indsamlede genstande, der fortalte om livet i det tyske mindretal. Hun besøgte en lang række personer, foreninger og institutioner i Nordslesvig og indsamlede genstande med spændende historier til de nye udstillinger på Deutsches Museum Nordschleswig, som Ruth Clausen kunne præsentere i sommeren 2011. Ruth Clausen voksede op i Uk (Uge) i Nordslesvig. Hun læste Museologi ved universitetet i Leipzig og tog bagefter en læreruddannelse i Flensburg. 2006-11 var hun leder af Deutsches Museum Nordschleswig i Sønderborg.

Litteraturliste

Adriansen, Inge: ”Lanterne, Lanterne” – om lanternegang i Sønderjylland siden århundredskiftet, i: Festskrift til Holger Jacobsen. *Nordslesvigske Museer* 4, 1977, s. 94-101.

Adriansen, Inge: *Juleskikke på Als og Sundeved*. Sønderborg 1979.

Adriansen, Inge: Dybbøl - et dansk og tysk nationalt symbol, i: *Sønderjyske Årbøger* 1992, s. 249-290.

Adriansen, Inge: Der Knivsberg aus dänischer Sicht, in: *Der Knivsberg. 100 Jahre deutsche Versammlungstätte in Nordschleswig*. Hrsg. von Jürgen Ostwald, Heide 1994, s. 219-225.

Adriansen, Inge: Danish and German Commemorations at Dybbøl Battlefield, in: *Wissenschaftliches Kolloquium. Europäische Nationaldenkmal im 21. Jahrhundert – Nationale Erinnerung und europäische Identität*. Leipzig 2003, s. 97-104.

Adriansen, Inge: *Nationale symboler i Det Danske Rige 1830-2000*, bd. 1-2. København 2003.

Adriansen, Inge: Die 12 Metamorphosen von Düppel - eine Kulturlandschaft im Dienst der Erinnerungspolitik, in: Silke Gött-sch & Kai Detlev Sievers (Hrsg.): *Kieler Blätter für Volkskunde*. Kiel 2007, s. 23-50.

Adriansen, Inge og Matthias Scharthl: *Erindringssteder nord og syd for grænsen. Erinnerungsorte nördlich und südlich der Grenze*. Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot og Kulturstiftung des Kreises Schleswig-Flensburg. Sønderborg/Slesvig 2006.

Bächtold-Stäubli, Hans: *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, bd. 6. Berlin 1927-42.

Bak, Lars H.: En ubekvem kulturarv fra den tyske tid, i: *Sønderjysk Kulturarv*. Sønderjyske Museer 2003-04. Red. af Inge Adriansen og Peter Dragsbo, Museumsrådet for Sønderjyllands Amt. Tønder 2005, s. 125-127.

Beretning om Folkelig Dansk Historie. Ved Rektoren. Flensburg. Skoleåret 1925-1926, 5. Skoleår. Beretning Nr. 4, s. 19-20.

Brøndsted, G.K. (red.): *Sydslesvig i dag. Den store Sydslesvig-Håndbog 1945-1956*. København 1955-1956.

Buck, Anna: Düppel, 18. April 1864 - Repräsentation, Identifikation und Erinnerung. Zum Umgang mit Cultural Heritage, in: *Kieler Blätter für Volkskunde*, Nr. 3. 2008.

la Cour, Vilhelm (red.): *Grænsevagten*. København 1918-1970.

Doege, Immo og Hans Jürgen Nissen (Hrsg.): *25 Jahre Deutsches Gymnasium für Nordschleswig 1959-1984. Eine Festschrift*. Deutschen Schul- und Sprachverein für Nordschleswig. Apenrade 1984.

Festersen, Jürgen (Hrsg.): *50 Jahre Deutsches Gymnasium für Nordschleswig*. Deutschen Gymnasium für Nordschleswig. Apenrade 2009.

Grein, Gerd: Ostereier färben und verzieren, in: *Sammlung zur Volkskunde in Hessen*. Otzberg 1978, s. 11-31.

Hansen, Hans Schultz: *Danskheden i Sydslesvig 1840-1918 som folkelig og national bevægelse*. Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig. Flensburg 1990.

Hansen, Reimer, Peter Iver Johannsen, Johann Runge & Thomas Steensen: *Minderheiten im deutsch-dänischen Grenzgebiet*. Hrsg. von Rüdiger Wenzel. Kiel 1993

Henningesen, Lars N., René Rasmussen, Martin Klatt & Jørgen Kühl: *Sydslesvigs danske historie*. Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig. Flensburg 2009.

Iwersen, Rainer (Hrsg.): *Denk mal! Kabarett „Heimatismuseum“: 15 Jahre Geschichte der deutschen Minderheit in Nordschleswig im Spiegel des Kabarettgruppe „Heimatismuseum“*. Deutscher Schul- und Sprachverein für Nordschleswig. Apenrade 2006.

Iørn Piø: *Bogen om Julen. Historien om julen og dens traditioner*. København 1990.

Jebsen, Nina: Leben in der Minderheit. *Eine empirische Untersuchung zur Identitätskonstruktion der deutschen Minderheit in Dänemark*. Schriftliche Hausarbeit zur Erlangung des Grades eines Magister Artium der Philosophischen Fakultät der Christian-Albrechts-Universität zu Kiel. Kiel 2007.

Jessen, Franz von: *Haandbog i det slesvigske Spørgsmaals Historie 1900-1937*, bd. I-III. København 1938.

Kamphøener, Morten (red.): *Sydslesvig gennem tiderne*, bd. I-III. Århus / Horsens 1946-1949.

Klahn, Jürgen: *60 Jahre soziale Arbeit in Nordschleswig 1948-2008*. Sozialdienst Nordschleswig. Apenrade 2008.

Kühl, Jørgen (red.): *En europæisk model? Nationale mindretal i det dansk-tyske grænseland 1945-2000*. Aabenraa 2002.

Kühl, Jørgen (red.): *København-Bonn Erklæringerne 1955-2005. De dansk-tyske mindretalserklæringers baggrund, tilblivelse og virkning*. Institut for Grænseregionsforskning. Aabenraa 2005.

Kürzt, Jutta: *Alle Jahre wieder... Winter- und Weihnachtszeit im Norden*. Heide 1997.

Lange, Ulrich (Hrsg.): *Geschichte Schleswig-Holsteins von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Neumünster 1996.

Leesen, Hans-Joachim von: Der Neuaufbau des deutschen Schulwesens in Nordschleswig, in: *75 Jahre Patenschaften mit der deutschen Voksgruppe in Nordschleswig*. In Zusammenarbeit mit dem Schleswig-Holsteinischen Heimatbund und Deutschen Schul- und Sprachverein für Nordscheswig. Kiel/Apenrade 1995.

List-Petersen, Nis-Edwin: *Mehr als Bücher – 60 Jahre Bibliotheksarbeit in Nordschleswig. Festschrift zum 60. Jubiläum der Gründung des Verbandes Deutscher Büchereien Nordschleswig*. Verband Deutscher Büchereien Nordschleswig. Apenrade 2009.

Lubowitz, Frank: Die Knivsberg-Gesellschaft, in: *Der Knivsberg. 100 Jahre deutsche Versammlungsstätte in Nordschleswig*. Hrsg. von Jürgen Ostwald. Heide 1994, s. 21-58.

Lubowitz, Frank: Det tyske mindretal, i: *Sønderjylland under krig og besættelse 1940-1945*. Red. af Hans Schutz Hansen og Henrik Skov Kristensen. Historisk Samfund for Sønderjylland. Aabenraa 2003, s. 57-76.

Mogensen, Carsten R.: *Dansk i hagekorsets skygge. Det tredje Rige og det danske mindretal i Sydslesvig 1933-1939*. Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig. Flensborg 1981.

Moser, Dietz-Rüdiger: *Bräuche und Feste im christlichen Jahreslauf. Brauchformen der Gegenwart in kulturgeschichtlichen Zusammenhängen*. Graz, Wien, Köln 1993.

Nordentoft, Bodil: *Lucia, lys i mørket*. Mors 1996.

Noack, Johan Peter: *Det danske mindretal i Sydslesvig 1920-1945*, bd. I-II. Institut for Grænseregionsforskning. Aabenraa 1989.

Noack, Johan Peter: *Det sydslesvigske grænsespørgsmål 1945-1947*. Institut for Grænseregionsforskning. Aabenraa 1991.

Noack, Johan Peter: *Det danske mindretal i Sydslesvig 1948-1955*. Institut for Grænseregionsforskning. Aabenraa, 1997.

Nordentoft, Bodil Iversdatter: *Lucia, lys i mørket*. Risskov 1996.

Nørregård, Martin Bo: *Danske sydslesvigere i tysk krigstjeneste 1939-1945*. Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig. Flensborg 2009.

Peters, Olaf: „Weihnachten, Ostern und Knivsbergfest“. 100 Jahre „Deutsches Volksfest“ auf dem Knivsberg, in: *Der Knivsberg. 100 Jahre deutsche Versammlungsstätte in Nordschleswig*. Hrsg. von Jürgen Ostwald. Heide 1994, s. 59-102

Petersen, Karen Lausten: Dengang var alt anderledes, i: *Duborg-Skolen 1920-1995*. Red. af Lone Anker Jakobsen m.fl. Flensborg 1995, s. 76-81.

Petersen, Karen Margrethe: *Dansk sprog i Sydslesvig. Det danske sprogs statud inden for det danske mindretal i Sydslesvig*, bd. 1-2. Institut for Grænseregionsforskning. Aabenraa 2000.

Petersen, Karen Margrethe: Sprogbrug og sprogsyn hos flertal og mindretal i den dansk-tyske Grænseregion, i: *Nordiske Studier i Leksikografi*, nr. 8. 2006, s. 323-345.

Petersen, Karen Margrethe, Adriansen, Inge & Magda Nyberg: *Vibor i Sønderjylland. Sprog og kultur i lokalsamfundet. Et materiale til dansk og tværfagligt undervisning*. Institut for Grænseregionsforskning/Amtcentralen i Sønderjylland. Aabenraa 1993.

Redaktionen: Sår, der heler langsomt. Indtryk fra debatarrangementet den 30. januar 2007 om det tyske mindretal og retsopgøret efter maj 1945, i: *Sønderjyske Årbøger* 2007, s. 261-276.

Rerup, Lorenz: *Slesvig og Holsten efter 1830*. København 1982.

Skov Kristensen, Henrik: *Det tyske mindretal og Färhuslejren: Retsopgøret på museum*. Jysk selskab for historie. Århus 2005.

Sönnichsen, Peter J.: *Mehr als Bücher: Die Geschichte der deutschen Büchereien in Nordschleswig*. Apenrade 1991.

Sönnichsen, Peter J.: Der Deutsche Tag. Spiegelbild der geistigen Situation der Volksgruppe (1948 bis heute), in: *Spiegel der Jahre. „Der deutsche Volkskalender Nordschleswig“ – eine Kulturgeschichte der deutschen Volksgruppe in Dänemark*. Deutscher Schul- und Sprachverein für Nordschleswig. Apenrade 1993, s. 292-307.

Sönnichsen, Peter J.: *Spiegel der Jahre: Der deutsche Volkskalender Nordschleswig. Eine Kulturgeschichte der deutschen Volksgruppe in Dänemark*. Deutscher Schul- und Sprachverein für Nordschleswig. Apenrade 1993.

Weber-Kellermann, Ingeborg: *Saure Wochen, Frohe Feste. Fest und Alltag in der Sprach der Bräuche*. München, Luzern 1985.

Websites:

Det danske mindretal:

Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig: www.dcbib.dk

Dansk Kirke i Sydslesvig: <http://www.dks.folkekirken.dk>

Dansk Skoleforening for Sydslesvig: <http://www.skoleforeningen.org>

Dansk Sundhedstjeneste for Sydslesvig: <http://www.dksund.de>

Flensborg Avis: www fla.de

Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger: www.sdu.de

Sydslesvigsk Forening (SSF): www.syfo.de

Sydslesvigsk Vælgerforening (SSW): www.ssw.de

Die deutsche Minderheit:

Bund Deutscher Nordschleswiger: www.bdn.dk

Bund Deutscher Nordschleswiger: www.nordschleswig.dk

Der Nordschleswiger, Deutsche Tageszeitung:
www.nordschleswiger.dk

Sozialdienst Nordschleswig: www.sozialdienst.dk

Schleswigsche Partei: www.schleswigsche-partei.dk

Junge SPitzen: www.jungespitzen.dk

Verband Deutscher Büchereien Nordschleswig: www.buecherei.dk

Deutscher Jugendverband für Nordschleswig: www.djfn.dk

Deutscher Schul- und Sprachverein für Nordschleswig: www.dssv.dk

Kilder

Nytår med satie og tilbageblik

Denne artikel er baseret på deltagerobservation og interview med Uffe Iwersen, BDNs kulturkonsulent.

Pirater og prinsesser i grænselandet

Denne artikel er baseret på interviews med lærerne Gitte Hougaard fra Vestermølle Skole og lærer Irmgard Kamp-Schmidt fra Deutsche Schule Hadersleben samt deltagerobservation ved fastelavnsfesterne i Vestermølle og Haderslev.

Den der søger, finder påskeæggene

Denne artikel er baseret på et interview med Susanne Haupt, leder af Deutsche Schule Pattburg samt deltagerobservation.

Mindretallets ansigt

Denne artikel er baseret på interviews med Bund Deutscher Nordschleswigers kommunikationschefen, Harro Hallmann, og landdagsmedlem og formand for Sydslesvigsk Vælgerforening, Flemming Meyer, samt deltagerobservation.

Vi – følelse ved Knivbjergfesten

Denne artikel er baseret på et interview med generalsekretær for det tyske mindretal, Uwe Jessen, samt deltagerobservation.

Mørke skyer over årsmødet

Denne artikel er baseret på et interview med Katrin Koch, kulturkonsulent for Sydslesvigsk Forening, og deltagerobservation.

Dansen om brænden

Denne artikel er baseret på interviews med Henrik Vestergaard fra Flensborg og Jasper Andresen, formand for Junge Spitzen samt deltagerobservation.

Heksebrænding i grænselandet

Denne artikel er baseret på interviews med Günter Haagen sen fra Tønder og pastor Jørgen Holm, Læk (Leck) samt deltagerobservation fra Sankt Hans-festerne i Tønder og Læk (Leck).

Trøstepræmie: Schultüte

Denne artikel er baseret på deltagerobservation ved første skoledag samt egne erfaringer.

Den tyske genforening – også i Danmark

Denne artikel er baseret på deltagerobservation på den tyske genforeningsdag.

Peter Plys og Barbie viser vejen

Denne artikel er baseret på interviews med Henrik Fuglsang fra Hadersleben (Haderslev) og Fred Witt fra SSF Eckernførde samt deltagerobservation i Eckernførde og Haderslev.

En tysk dag i Danmark

Denne artikel er baseret på interviews med Peter Iwer Johannsen, tidligere generalsekretær for Bund Deutscher Nordschleswiger, og deltagerobservation.

Vente på Lucia

Denne artikel er baseret på et interview med læreren Leslie Hougaard fra Jes Kruse-Skolen og deltagerobservation fra Luciaoptøget i skolen i Eckernførde.

Utypiske julefester

Denne artikel er baseret på interviews med sydslesvigeren Silke Potthoff fra Sydslesvigske danske Ungdomsforeninger og nordslesvigeren Greta Hoppmann fra Sønderburg (Sønderborg).

The same Procedure as every Year

Denne artikel er baseret på et interview med sydslesvigeren Christoph Klinger og deltagerobservation.

Blå – gul identitet.

Dokumentation under indsamlingsprojektet.

Sproget som mindretallenes grundlag

Denne artikel er baseret på et interview med Lisbeth M. Buhl fra Sprogforeningen i Sydslesvig og deltagerobservation fra premiéren på et børneteater i Sydslesvigsk Forening. Desuden er brugt artiklerne: Karen Margrete Petersen: Sprogbrug og sprogsyn hos flertal og mindretal i den dansk-tyske Grænseregion. In: Nordiske Studier i Leksikografi, København 2006 og: Karen Margrete Pedersen: Dansk sprog i Sydslesvig. 1-2, Aabenraa: Institut for Grænseregionsforskning, 2000.

Den ideelle sydslesviger

Interview med Christoph Klinger under indsamlingsprojektet.

Smykker fra Faarhus

Interview uder indsamlingsprojektet.

Knivsbjereg derhjemme

Interview under indsamlingsprojektet.

Volkstrauertag på Knivsbjerg

Denne artikel er baseret på deltagerobservation og avisartikler i Der Nordschleswiger.

Isted-mindedagen – med løve?

Denne artikel er baseret på deltagerobservation og artikler i Flensborg Avis.

Problematisk mindedag på Dybbøl

Denne artikel er baseret på en deltagerobservation.

Happy Birthday i Sydslesvig

Denne artikel er baseret på interviews med Karin Nielsen fra Jagel og Uwe Jessen, generalsekretær for det tyske mindretal i Nordslesvig, samt deltagerobservation ved en tysk og en dansk børnefødselsdag.

En hue vækker opsigt

Interview under indsamlingsprojektet.

Sproglig mangfoldighed og flere identiteter

Denne artikel er baseret på interviewsmed den tyske jurist fra Nordslesvig, Peter Meyer, og pædagog Enke Christiansen, Sydslesvig.

Om modersmål og sprogblanding

Denne artikel er baseret på et interview med Katrine Hoop, leder af det danske aktivitetshus i Flensborg.

Grænseoverskridende dronning

Denne artikel er baseret på interviews med Holger Elbert fra Sydslesvigsk Forening, og finanskonsulenten fra den danske Borgerforeningen, Iver H. Ottesen, samt deltagerobservation.

Et hjemmelavet royalt portræt

Dokumentation under indsamlingsprojektet.

Juletræet med sin pynt

Denne artikel er baseret på et interview med Gaby Böttinger fra Sydslesvigsk Forening.

En buket af traditioner

Denne artikel er baseret på indbyrdes interviews med projektets medarbejdere Anna Buck fra det danske mindretal og Ruth Clausen fra det tyske mindretal.

Euroschool – sprogmindretallenes festival

Deltagerobservation og interview med Jan Diedrichsen, BDN.

Historie på dåse

Dokumentation under indsamlingsprojektet.

Kulinariske fester i grænselandet

Denne artikel er baseret på deltagerobservation.

Levende undervisning

Denne artikel er baseret på et interview med elevambassadør Marie, 12. årgang, Duborg-Skolen og deltagerobservation.

Unge Slesvigere på politisk kursus

Denne artikel er baseret på interviews med Tina Callesen fra Junge Spitzen og Lukas Lausen fra SSV-U samt deltagerobservation ved Schleswigsche Parteis valgkamp og sendemandsmødet i Sydslesvigsk Forening.

Lære sprog i paradiset

Denne artikel er baseret på et interview med skoledrengen Finn Potthoff fra Flensborg og en beretning fra Bente Hillebrecht.

Grænseløst partnerskab

Denne artikel er baseret på et interview med læreren Uwe Westergaard fra Deutsche Schule Pattburg og deltagerobservation.

Teater for danskere og tyskere

Denne artikel er baseret på interviews med Karin Goos fra Sydslesvigsk Forening, og Uffe Iwersen fra Bund Deutscher Nordschleswiger, samt deltagerobservation.

Stort program i Det lille Teater

Denne artikel er baseret på interviews med lærer og teolog fra det danske mindretal, Eberhard von Oettingen, og dennes musikerkollega Dirk-Uwe Wendrich samt deltagerbserveration.

Tyske kvinder i Danmark

Denne artikel er baseret på et interview med Doris Ravn, formand for Deutscher Frauenbund i Sonderburg (Sønderborg) og en deltagerobservation.

Klubber for de ældre i Sydslesvig

Denne artikel er baseret på et interview med Ellen Steen, lederen af Sonja Lehfeldt-ældreklubben i Mørvig (Mürwik), og deltagerobservation.

Gråstenæbler til en tysk roklub

Denne artikel er baseret på et interview med formanden for Deutsche Ruderklub Gravenstein, Christian Backmann, og deltagerobservation.

Et liv med foreningssport og mindretal

Denne artikel er baseret på interviews med håndboldtrænerne Bernd Ehlert og Gerhard Nicolaisen, begge fra det danske mindretal.

Danske FDF'ere i Sydslesvig har ikke vandskræk

Denne artikel er baseret på et interview med distriktslederen for FDF-Distriktet Sydslesvig, Sten Andersen, og deltagerobservation.

En verden af bogorme og læseheste

Deltagerobservation og interview med Nis-Edwin List-Petersen og Lars H. Henningsen.

Sprogmedie og kontaktorgan

Skrevet ud fra litteraur og interviews med Siegfred Matlok og Bjarne Lønborg.